गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल

प्रकाशक :
[illegible] महाविहार
[illegible]

लेखक :
यज्ञमानपति वज्राचार्य

गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल

लेखक :
यज्ञमानपति वज्राचार्य

प्रकाशक :
मणिसिंह महाविहार
मुसुंबहाः, जापतुं, यें

दाता :
रूपस्कन्धमुनि वज्राचार्य
वज्रशील महाविहार, इकुबहाः, यें

ने. सं. ११२४ बुद्ध जयन्तिया लसताय्

देबः पौभाः : सर्वज्ञरत्न वज्राचार्य, धिमेल्वहँ, यँ

ल्यामिनेशनया दाता : चिनियामान वज्राचार्य
मुसुंबहाः, तुंननि, यँ

पिदंगु प्रति : ५००

मू : ५०।-

दे
छा
ना

जि तायतिति वने सये गुलिखे न्ह्योनिसें नयेगु, त्वनेगु, ल्ह्यया:
उखें थुखें सना जुइगु, बिसकं बिसकं चिल्लाय् चिल्लाय् दंक ख्वयेगु, हाला जुइगु, न्यासि
वनेगु, ब्वाँब्वाँ जुइगु, तेलकासा, कानकाना पिचा म्हितेगु, भुगुरुं मिंक क्वब्वा: वयेगु,
लँ फियेगु, तुकु तयेगु, सँ छ्ययनेगु, ब्वने कुथिइ वना: नमोबुद्धाय यायेगु,
हिसि दुसां मदुसां ला: ला: थे म्ये हाला जुइगु, प्याखंम्व: जुया जुइगु, भकुंवारा
कासाय् सामूहिक कथं ब्वति का: जुइगु, लजगा:या कथं सरकारी च्वच्व
न्ह्या:गु पदीय भार क्वबिया जुइगु, नेवा: बौद्ध संस्कृति व परम्पराया
भवलय् वज्राचार्य कुलायनी ज्या ज्यंकेगु कथंया भार क्वबिया च्वनेगु
आदि इत्यादि ज्या याना: थौं थुथाय् तक्क जिगु मानव कायया
घ:चा: थ्यंकेगुलिइ सयेकेत सिइकेत न्वाना:, ख्याना:,
हेका: ध्वाथुइका
ब्यूपिं जि माँबौ, त:केहँ,
दाजु–किजा, छें–दुज:,
थ:–थिति, पासा-भाइपिं व
जि स्वया: नं
क्वकालि-थकालि,
स्वदेशी-विदेशी, ज्ञात–अज्ञात जिगु
सम्पर्कय् व:पिं सकल जिगु गुरुजनपिं
ख: । वसपोलपिं सकलसितं थन मुंका:
श्रद्धा पूर्वक पूजा भाव यानागु जुल ।
वसपोलपिन्त जिगु थ्व 'गुरु, मण्डल व
गुरुमण्डल' नांगु सफू–स्वां देछानागु जुल ।
थ्व सफू जिं सयेका:, सिइका: ब्वना कयागु गथे
ख: अथे हे कथं च्वयागु ख: । उखेथुखे लानाच्वंगु
ब्वमिपिंत मतिइ वनेसा गथे गथे याना:
छिंके जिइ अथे अथेहे ब्वना काइ धैगु भलसा ।
च्वमिया हैसियतं थुकिया ब्याकक अधिकार थ्व सफू ब्वमिपिन्त
ल:ल्हानागु जुल ।

यज्ञमानपति वज्राचार्य

१. गुरु : अर्थ, परिभाषा व महिमा

गुरु : अर्थ

गुरु धायेवं सिइकेत थाकु मजू । थ्व सकसियां नं सिउगु खँ खः । थ्वयागु अर्थ मचा, बुरा ल्याय्म्हपिं, मिसात दक्कोसियां सिउ । गुरु न्ह्याम्हसितं माःगु जूगु निंतिं गामय् छु, शहरय् छु धैथें दक्कोबनं नं सिउ । थ्वयात थौंकन्हे माष्टर शिक्षक, अध्यापक, प्राध्यापक आदि आदि नं धायेगु याः । गुरुया अर्थ सामान्य हे खः । अकिं नं दक्कोथासं दक्कोबनं दक्कोसियां सिउगु खः । ज्ञान गुणया खँ कनीम्ह, आखः ब्वंकीम्ह स्यने कँने याइम्ह जुलकि गुरु जुल । सामान्य हिसाबं गुरुया अर्थ थथे खःसां दुग्यंक स्वयेत कुतः याइबलय् अफ न्ह्यइपु ताइजुइ ।

अक्षरस अर्थ

'गुरु' खँग्वः कयास्वये । 'गु' व 'रु' निगः आखलं दयाच्वंगु 'गुरु' खँग्वः जुल । 'गुरु' खँग्वलय् 'गु'या अर्थ दु । 'रु'या अर्थ नं दु । थ्व निगः आखःया अर्थ छथाय् तयाः स्वयेबलय् गुरु शब्दया अक्षरस अर्थ पिहाँवइ ।

न्हापां 'ग'या अर्थ स्वये । 'गु' या अर्थ ख्यूंगु थाय् खः । 'गुँ' नं धाः । अर्थात् जंगल जुल । बल्लाःत्याःया नियम खः । थ्वयात हे अज्ञानता धाये । 'गु'या अर्थ ख्यूं खः । शब्दकोषय्[1] 'गु' व 'गुं' छगू हे खः । अर्थात् अंग्रेजी Strung together, woven क्यनातःगु दु । सुका स्वःगु ग्वारा थें जुल । जंजाल । अकिं 'गु' धैगु 'गुँ' नं खः । 'गुँ' अर्थात् जङ्गल धायेबलय् थन परिष्कृत वा विकसित रूपं थौंकन्हेया परिभाषा कथं जङ्गल मखु । जङ्गल अर्थात् जंजाल जुल अन थथे याये जिउ वा थथे याये मजिउ धैगु छुं नं मदूगु अवस्था खः । प्रारम्भिक कालया बन जङ्गल थें खः । थजाःगु अवस्थाय् बन जङ्गलया बासिन्दात पशु तुल्य खः । अन बल्लाःत्याःया कथं जीवन हनाच्वनी । बमलाःपिं न्ह्याबलय्सनं कतपिसं क्वत्येकाच्वनी । बल्लाःपिसं

न्ह्याबलेसं नं कतपिंत क्वत्यला: जीवन हनाच्वनी । थकिया लागि स्याये पालेया खँया महत्व नं दइमखु । न्ह्याग्गु याना: नं कतपिन्त क्वत्यला: च्वनेत स्वयाच्वनी, च्वनी । अन नैतिकताया खँहे दइमखु । अकिं अन फुक्क खना: फुक्क ग्या: । थ्वयात जङ्गली न्याय अथवा जंगली कानून धका: आधुनिक भाषां धाइ । थ्वयात 'मत्स्य न्याय' नं धा: । चिधिक:म्ह न्यायात व स्वया: त:धिक:म्ह न्यां नयाछोइ । व त:धिक:म्ह न्यायात नं व स्वया: नं त:धिक:म्ह न्यां नुनाछोइ । थ्वहे कथंया रित समुद्रयच्वंपिं न्यातयगु संसार जुल । बौद्धिक भाषां थजा:गु अवस्थायात अज्ञानता धाइ । अर्थात् मस:गु मसिउगु । मस: मसिउ धैगु नं मिखा कां बराबर हे ख: । मिखा दुसां छुंहे खंके फइमखु । ख्यूंथाय् खनी नं गये ?

आध्यात्मिक कथं थजा:गु अवस्थां ज्ञानय् पूर्णता मदूगु स्थितियात बोध याइ । अर्थात् अज्ञानताया अवस्था । बुद्ध अविद्या धका: नां छुनाबिल । अज्ञानता अथवा अविद्यां हे थ्व संसारय् दयाच्वंगु सारा दु:खया जड ख: । बौद्ध–दर्शनया मू लिधंसा (आधार पृष्ठभूमि) खँ थ्वहे ख: । अज्ञानता अर्थात् अविद्याया जंजालय् तत:मत: क्यनाच्वंगु थ्व संसार जुल । थजा:गु अज्ञानता व अविद्याया भूमरीइ लानाच्वंगु संसार हे बौद्ध दर्शन उत्पति जुइमा:गु कारणया खँ जुल । थ्व अवस्थाया प्रतिविम्ब 'गु' आख:ग्व: जुल ।

थन थ्वहे 'गुँ'या कारणं थ्व संसारय् थीथी इलय् ब्यलय् थीथी कथंया कोलाहल आततायी घटनात जुइधुंकल । देसं दे लडाईंया नामं ल्वापु जुइधुंकल । गुलिखे मनूत लडाईंलय् सिनावन । कैयौं मिसात विधवा जुल । कैयौं मचाखाचात टुहुरा जुल । विश्वयुद्धया नामं निको निको मछि थ्व संसार कोबियां कोबिइ मफयेक कोबिये धुंकल । आ: हानं स्वंगूगु विश्वयुद्ध न्ह्यान्ह्यां वयाच्वंगु द हे दु ।

देशय् दुने हे नं अज्ञानताया घेरा दुने च्वना: शासकतयगु शोषण प्रवृतिं म्वा:मदुगु समस्या वया: शान्ति क्षतविक्षत जुया हे च्वन । आ:ला थजा:गु अवस्थायात गृहयुद्ध नं धयाहयेगु जुइधुंकल– डाँका, आतंककारी, हिंसा, बलात्कार, लुटपात, भ्रष्टाचार । थजा:गु समाचार न्यने मदुगु धैगु न्हि हे मदु धा:सां छुं पाइमखु । अजा:गु घटनात आ: सामान्य कथंया जीवन पद्धति हे जुइधुंकल । अकिं आ: समाचारया परिभाषाय् दुने हे मलाये धुंकल आ:ला थजा:गु अप्रिय घटना मजूगु गुगुं न्हि दत धा:सा अजा:गु घटना मजूगु न्हियात तजिलजि कथंया समाचार धायेमाली । आ: थथे अ:ख: कथं जूवंगुया अज्ञानतायात हे दोष बियेमाली ।

छैँ छैंय् पतिकं नं अशान्ति जुयाच्वन । आम्दानी यायेमफु । आम्दानी या:सां मगा: । न्त्याको आम्दानी या:सां मचा: मगा: जुयावल । धेबा हे सकतां धैथें जुयावल । धेबाया लागि मनूतय्सं न्त्याग्गु कथंया ज्या याना वइगु जुयावल । दाजुकिजा ल्वापु । कला: व भा:तया दथुइ हे मज्यनि कथं ल्वापु । अबु व काय्या दथुइ ल्वापु । माँ व काय्पिनि म्ह्याय्पिनि दथुइ ल्वापु ।

न्हापान्हापा जंगली जनावरत खना: मनूते सशंकित जुइमा: । मनूत थवंथ: मिले जुया: जंगली जनावरतय्पाखें भयभीत जुइमा:गु अवस्थानाप छखे लाकाच्वनी । आ: अथे मखु । वया थासय् आ:ला मनूत खना: हे सशंकित जुइमा:गु अवस्था सृजना जुल ।

बन जङ्गलयात म्हासे यायां वल । थ:गु तुति थ: थ:म्हंतुं पां पालेगु थें जा:गु ज्या जुल । याम टायमय् सामाज्या याये मखन । मौसमी वातावरण माक्को हिला वयेधुंकल । चल: वनीगु अप्पो जुयावल ।

त्वनेगु ल: म्हो जुयावल । दुगु ल: नं यक्को अशुद्ध जुयावल । ल: त्वना: म्वायेगु धैगु प्राकृत नियम ख: । आ: ल: त्वना: हैजा, टायफाइद, मानायन्जाइटिस आदि प्राणघातक ल्वचं कइगु जुयावल । भूखाय् ब्वइगु यक्कों संभावना दयावल ।

अशान्ति जुल । अशान्तिं हानं व स्वया: नं त:धंगु अशान्ति हल । Vicious Poverty of Circle अर्थात् दु:खै दु:ख जुयाच्वंगु वातावरण तत:मत: क्यनीगु जुइ आर्थिक कथं,सामाजिक कथं, राजनैतिक कथं, सकतां कथं ।

थुपिं दक्को खँ बौद्ध दर्शन कथं अविद्या हे मू खँ जुल । म्हीगु संसारय् अविद्याया कारणं याना: हे मनूत दु:ख सियाच्वनेमा:गु ख: । संसारय् गुलि नं मनूत दु इमिके अप्पो वा म्हो अविद्या दु । थ्व अविद्या रुपी हाकुगुयात गुलि लिना छोयेफत उलि हे ज: थिनावइ ।

ज्ञान व प्रज्ञाया मू खँ

थजा:गु अवस्थां मुक्तिला न्ह्याम्हसिनं स्वइगु जुल । थन थ्व सन्दर्भ 'रु' या अर्थ स्वये । खँग्व: 'गुरु'या लिउनेच्वंगु आख: 'रु'या अर्थ कुतुकुला स्वये । अथे हे 'रु' या नं अर्थ दु । शब्द कोषय्[2] 'रु'या अर्थ हालेगु अर्थात् स: बियेगु च्वयातल । सुमुक मच्वनेगु क्यनातल । अविद्यायात यथास्थितिइ

मतयेगु। गवेषण अर्थात् खोजनीति याये हे माः। अकिं 'रु'या अर्थ थन झीत जः धाये छिं। जः धैगु ख्यूंगुया विपरीत खः। तुयूगु खः। ख्यूंगुया रुप अविद्या खः। जःया रूप विद्या खः। अविद्यायात अज्ञान धायेगु खःसा विद्यायात ज्ञान धाये। अविद्या, अज्ञानता, अशिक्षा, ख्यूंगु आदिया विपरीतार्थ तुयू, विद्या, ज्ञान, शिक्षा, दीक्षा आदि खः। थ्व मुक्कं खँग्वःयात प्रज्ञा धायेगु यानातल, बौद्ध दर्शनय्। थ्व प्रज्ञा ज्ञानयात गुरुया 'रु' आखलं संकेत यानाच्वंगु जुल। पंगः थुना छुंवयेगु हे 'रु' जुल। समस्या समाधान यायेत ज्ञान माः। ज्ञान धैगु प्राणी मध्यय् मनूतयगु निंतिं यक्को यक्को तःधं। ज्ञान मदुपिं मनूत ध्याचलं तापाक्क च्वने फइमखु। ज्ञान दुपिं मनूत पलेस्वाँ थें ध्याचः किचःपाखें तापाक्क च्वनेफइ। ज्ञान दुपिं मनूतय्सं राजनीतिक समस्या, सामाजिक समस्या, आर्थिक समस्या ज्यंकेगु कुतः यानाच्वनी।

बौद्ध दर्शनय् ज्ञानया महत्व अति तःधं। प्रज्ञाया महत्व झन तःधं। सर्वज्ञता प्राप्त जुइमाः। बुद्धत्व प्राप्त यायेगु धैगु हे प्रज्ञापारमिता जुइगु खः, थथे खँ वइ। बुद्धया *'किं कुशल गवेषक'* जूगु खँ जुल। श्री शाक्यमुनि गौत्तमजुं दरवार, घरवार त्याग यानाः दुःख फुकेगु उपाय लुइकाः जगतयात दिशा निर्देश बिइगु प्रणिधान याःगु खँ थन लुमंके बहः जू।

गुरुया अर्थ

'गु' व 'रु' समायोजन जुयाः 'गुरु' खँग्वः जुल। गुरुया अर्थ ख्यूं व तुयू जुल। ख्यूं न्हापा, अले तुयू लिपा ख्यूं थासं तुइसेच्वंगु थाय् हइबिइगु ज्यायात हे गुरु धाइ। अज्ञानतां ज्ञानया क्षेत्रय् हयेगुयात गुरु धाइ। लँ क्यना बिइम्हसित गुरु धाइ। शिक्षा बिइम्हसित गुरु धाइ। दीक्षा बिइम्हसित गुरु धाइ। बौद्ध दर्शनय् दुःख त्वःता छोयेगु लँ क्यना बिइम्ह गुरु जुल। मोक्षपद कायेगु ज्ञान कना बिइम्ह गुरु जुल। मसःगु मसिउगु खँयात क्यना सयेका सिइका बिइम्ह गुरु जुल। अकिं न्हू न्हूगु सिद्धान्त पित बिइम्ह गुरु जुल। The propunder of a new doctrine.[3] अभिधर्म कोशया दकले न्हापांगु श्लोकय् गुरुवन्दना यायेगु भ्वलय् थथे हे च्वयाताःगु दु–

यः सर्वथा सर्वहतान्धकारः
संसार पंकाज्जग दुज्जहार।

थकियागु भावार्थ थथे च्वयाताःगु दु। ख्यूंउसेच्वंगु अवस्थायात सर्वथा विनाश यानाछ्वल। दुःखया भूमरीं संसार जगतयात उद्धार याःम्ह शास्ता गुरु खः।[४]

गुरुयात आदरपूर्वक संबोधन याइबलय् गुरुजु धायेगु जुल । पुलांगु भाषां समान सूचक कथं गुरु भराण्डो धायेगु या: । भराण्डो खँग्व: पुलांगु सफुतिइ आ: नं ब्वने दु । चर्यागीतिइ यक्को थासय् ब्वने दु, भराण्डो । भराण्डोयात हे लिपा भारो धायेगु यात । अले गुरुभारोजु धाधां गुरुभाजु जक नं धाल । अले 'गुरुभाजु'इ च्वंगु 'भा' त्व:ता: 'गुरुजु' जक नं धाल । अथे हे 'गुरुभाजु'इ च्वंगु 'रु'यात त्व:ता: 'गुभाजु' जक नं धाल ।

'गुरुजु', 'गुभाजु' धायेबलय् सामान्य चलन कथं जजमानपिनिगु क्रियाकर्म पेशागत कथं या: जुइपिंत संकेत यानाच्वंगु खनेदु । हिन्दूशास्त्रय् नं कर्मकाण्ड याइपिंत हे गुरु धायेगु ब:बियात:गु दु । वामनजुं थ:गु शब्दकोषय् थथे हे अर्थ वयेक क्यनात:गु दु । गथेकि– Technically a Guru is one who performs the purificatory ceremonies over a boy......[5]

दीक्षा बिइम्हयात गुरु धायेगु खँ वज्रयानय् चलन नं दु ।

परिभाषा : वज्राचार्य

प्राचीन नेपालय् गुरुजु धालकि सुसंस्कृत ढंगं वज्राचार्ययात संकेत या: । गुरुजुया पर्यायवाची शब्द वज्राचार्य हे ख: । वज्राचार्यया परिभाषा थथे बियात:गु दु–

वज्रश्चासौ आचार्य:, वज्राचार्य: ।
एवं ज्ञान धारणं नियमाचारं अस्तीति आचार्य: सो वज्राचार्य: ।
आरात् दूरं पापकेभ्य: धर्मेभ्यश्चरतीत्याचार्य: ।
यद्वा वज्रमार्गदेशक: सो वज्राचार्य: ।

थ्वया भाय् थथे हिलात:गु दु–

वज्रयान-धर्मय् वज्रयान चर्या यानावंम्ह आचार्य हे वज्राचार्य ख: । थुजा:गु धर्मय्च्वंगु ज्ञान धारण याना: नियम आचारय् च्वनाच्वंम्ह आचार्ययात वज्राचार्य धाइ । पापकारी ज्यापाखें तापाका: धर्माचारय् रत जुया: वा थुजा:गु ज्याय् सतिनाच्वंम्ह आचार्य, हानं वज्रयानया लँ क्यना: ज्ञान दर्शन कँने फुम्ह आचार्ययात वज्राचार्य धाइ ।

थजा:गु परिभाषा पं. आशाकाजी वैद्यजुं बोधिसत्वादान- मालाया

आशिर्वाद व सुभाय् !

लायक् बहीया कान्छादाइ (भोजमानपति) या काय् यज्ञमानपतिं च्वःगु थ्व 'गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल' नांगु सफू पिकायेगु ग्वसाः खनाः जि लय्ताया । थ्व सफुलिइच्वंगु थीथी विषय पठनीय जू । गुरुमन्दः न्ह्याम्ह छम्ह गुरुजुपिसं मचांबलय् निसें छ्यला वयाच्वंगु विषय खः । थ्व सफू ब्वने क्वचायेवं हानं छकः गुरुमन्दः विधिवत दना स्वयेगु इच्छा जुइगु ताया । थ्व सफुलिइ थथे ध्वाथुइकेगु ज्या जूगु खना ।

यज्ञमानजु औपचारिक रूपं एम. कम्., बि. एल. शिक्षा हासिल यानाः सरकारी सेवाय् च्वच्व न्ह्याःगु जिम्मेवारी क्वबियाः देशया लेखा विषयया सर्वोच्च पद महालेखा नियन्त्रक तकं जुयाः नं परम्परां निसें न्ह्याना वयाच्वंगु थःगु बौद्ध–वज्रयान कुलायनी ज्यायात अध्ययन व न्हू कथं अनुसन्धान यायेगु कुतः दुम्ह खः । नापं वज्रयानया ख्यलय् निरन्तर अभ्यास तकं याना वयाच्वंम्ह खः । प्रख्यात त्रिशक्ति पट्ट, गोरखादक्षिणवाहु चौथा मादपदवी विभूषणं विभूषित अले शुभराज्याभिषेक पदक, सार्क तेश्रो सम्मेलन पदक, दीर्घ सेवा पदक, जानपद सेवा पदक आदि तक्मां युक्तम्ह यज्ञमानजु विजयेश्वरीइ लँपुलिं छ्यायेगु ज्याय् निकः तकं मूलगुरु जुयाः ज्या सिद्ध याये तकं धुंकूम्ह खः । देश विदेश चाःहिले धुंकूम्ह यज्ञमानजुं थीथी कथंया सम्मेलनया ज्यापौ व लेखत न्ह्यब्वयेगु याना वयाच्वंगु दु ।

थ्व 'गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल' नांगु सफुलिइ च्वयातःगु बिसकं कथंया खँत यक्कों दु । गुरुजुपिसं, जजमानपिसं, तीर्थय् तीर्थय् धलं दनाः सेवा याः जूपिसं जक मखु अध्ययन अध्यापन याइपिसं तकं थ्व सफू ब्वने योग्य जू । थःगु कुलायनी नाप स्वापू दुगु थजाःगु सफू ब्वने योग्य जू । थःगु कुलायनी नाप स्वापू दुगु थजाःगु सफू च्वःम्ह यज्ञमानजुयात स्याबास दु, आशिर्वाद दु, नापं सुभाय् !

सत्वतारावज्र वज्राचार्य
चक्रेश्वर
रत्नकीर्ति महाविहार
मखंबहाः, यें

दाताया खँ

यज्ञमानपतिया पाजुबाज्या व जिगु पाजुबाज्या छ्थाय् खः । थ्व नातां यज्ञमानपति किजा जुल । मचाबलय् दरबार स्कूलय् नापं छगू हे कक्षाय् ब्वनागु खः । यज्ञमानया थ्व 'गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल' नांगु सफू ब्वने दुगु जितः लय्ताःया खँ जुल । थ्व सफुलिइ च्वयातःगु विषय मेमेपिसं नं ब्वने दयेकेत सफू छापे यायेत माःगु धेबाःया ग्वाहालि जिं बियागु खः ।

थ्व सफू मियाः वःगु दाँ मणिसिंह महाविहार, मुसुंबहाः, जापतुंया कोषय् दुथ्याकेगुलिइ च्वमि किजां ब्यूगु सहमतियात थन सुभाय् देछानागु जुल ।

रूपस्कन्धमुनि वज्राचार्य
वज्रशील महाविहार
इकुबहाः, यें

भूमिकाय् नं च्वयातःगु दु । व थथे खः–

यद्वा वज्रमार्गेण देशकयो वा आचार्य्यः सो वज्राचार्यः ।

थुकिया भाय् हिलातःगु थथे खः–

गुम्हजा अर्थात् वज्राभिषेक प्राप्त यानाः वज्रयानया लँ म्हसीकाः बाँलाक कँनेफुम्ह सु खः अथवा उजाःम्ह आचार्ययात धात्थेंयाम्ह विद्वान वज्राचार्य धाइः ।[७]

जातिकथं वज्राचार्य धया हये न्ह्यः वज्राचार्य हे गुरु खः । तजिलजि कथंया सम्मानित पद खः, वज्राचार्य ।[८]

सत्य खँ कनीम्ह हे गुरु खः–

सत्य नं संवृतिसत्य व परमार्थसत्य निता कथंया दु । आःयात सत्य खः, लिपा गथे जुइ धाये मफुगु सत्य नं दु । अजाःगु सत्ययात संवृतिसत्य धाइ । थ्व क्षणिकसत्य खः । क्षणिकसत्य धैगु लःया दुने तिमिला खने दु थें वा खंके थें जक खः । टि.भि. स्वयेबलय् खनीपिं मनूतयगु किपा थें जक खः । धात्थें सत्यला मखु । चटक याना क्यने थें जक खः । चटक स्वयेधुंकाः वास्तवय् थ्यंकः वयेबलय्ला चटकय् स्वःगु वा खंगु दक्को असत्य जुइ । थुजाःगु संवृतिसत्यया खँ कनीपिं गुरुपिं यक्कों दयेफु ।

लिपा थ्यंक सत्य जुयाच्वनीगु, गबले गबलेसनं हितुमतु महिलीगु कथंया सत्ययात परमार्थसत्य धाइ । थुजाःगु परमार्थसत्यया ज्ञान लाभ यायेमाःगु दु । अजाःगु परमार्थसत्यया खँ कँने फुम्ह जुइत सर्वज्ञ जुयेमाः । थजाःपिं गुरु दुर्लभ । भगवान बुद्ध सर्वज्ञ खः । वसपोल सम्यकसंम्बोधि ज्ञान लाभ याये धुसेंलिइ त्रिकालदर्शी जुल । सर्वज्ञ जुल । वसपोल ज्वःपिं गुरु आः मदु । वसपोल नं निर्वाण प्राप्त यायेधुंकल । आः वसपोलया वचन जक दनि ।

दशदिग व त्रिकालदर्शी : गुरु

अश्वघोषकृत गुरु पञ्चशिकाय् गुरुयात प्यंगू दिशा, प्यंगू उप–दिशा, उर्ध्व, अर्ध्व नापं झिंगू दिशाया ज्ञातायात गुरु धाइ धकाः च्वयातःगु दु । नापं त्रिकालया ज्ञान अर्थात् भूत, वर्तमान व भविष्य स्वंगू कालया नं खँया ज्ञातायात गुरु धाइ धकाः च्वयातःगु दु । अकिया श्लोक थथे खः–

अभिषेकाग्रलब्धो हि वज्राचार्य स्तथागतैः ।
दशादिग्बलोक धातुस्यै स्त्रिकाल मेत्य वन्द्यते ॥[९]

आध्यात्मिक गुरु

थन तक ल्हाःतुति दुम्ह जन्म मरणया भुमरीइ च्वनेमाःम्ह गुरुया खँ कयाः चर्चा परिचर्चा यानागु जुल । वज्रयानय् गुरु आध्यात्मिक कथंया नं दु । भगवान बुद्धया निर्वाण जुयेधुंकाः वसपोलं धया बिज्याःगु धकाः वसपोलया वचनत दु । *'एवं मे सुत्तं'* अर्थात् 'जिं थथे न्यना' धकाः श्रुतियात लुमंका वयाच्वन । थ्व *'एवं मे सुत्तं'* यात हे नं गुरुया रूपय् कायेगु नं याः ।

सफू स्वयम् गुरु खः भाःपिनाः सफूयात पूजा यायेगु नं वज्रयानया संस्कृति खः । थ्व परम्परा नं खः । गुरु पुन्हिकुन्हु गोरः लुयेगु धकाः सफू तयाः अकिइ द्यःने वां लुयाः पूजा याइगु लुमंके बहः जू । ततःधंगु पूजाय् नं विधिवत पूजा कार्यान्वयन याये न्ह्यो सफू पूजा याइ । अले व सफू स्वयाः सफुलिइ च्वयातःगु कथं छसिनिसें पूजा न्ह्याकायंकी । थ्व संस्कृति खः । पूजाविधि दक्कों नुगः कंथ वतले नं सफू स्वयाः अकिइ च्वयातःकथं वनेमाःगु पूजाविधि विधानया निर्देशन नं खः ।

बुद्ध, धर्म व संघ

बुद्ध, धर्म व संघयात गुरु नालेगु ज्या जुयावःगु खनेदु । इन्द्रभूतिजुं थःगु ज्ञानसिद्धिइ बुद्ध, धर्म व संघ हे गुरुपिं खः धकाः च्वया बिज्याःगु खः–

गुरुर्बुद्धो भवेद् धर्मः संघश्चापि स एव हि ।
प्रसादाज्ज्ञायते तस्य यस्य रत्न त्रयं वरम् ॥[१०]

गुरुमण्डलया विधिइ भौतिक कथंया गुरुयात हनेगु छुं कथंया विधि तयातःगु मदु । बुद्ध, धर्म व संघयात हे परमार्थ गुरु कथं हनेगु विधि दु । गुरुमण्डलया भ्वलय् रत्नमण्डल द्वहलपिगु नं बुद्धयात खः, धर्मयात खः, अले संघयात खः । बुद्ध, धर्म व संघ– थुपिं आध्यात्मिक गुरुपिं खः । वज्रधर व वज्रसत्वयात परम गुरुया रूपय् कयातःगु जुयाच्वन ।

बुद्ध, धर्म व संघया व्याख्या

बुद्ध, धर्म व संघ धायेबलय् सुं भौतिक मनूयात संकेत यानाच्वंगु मखु, इपिं ईश्वर नं मखु । द्यः नं मखु । सुं भौतिक कथंया मनू नं मखु ।

प्रकाशकीय

बौद्ध विद्वान यज्ञमानपति वज्राचार्यजुं 'गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल' सफूया गुरुकापी प्रकाशन यायेगु निंतिं मणिसिंह महाविहार, मुसुंबहा:, जापतुं, यैंयात जिम्मा बीवं वसपोलया हे स्वीकृति कया: नेवा: भायया साहित्यकार फणीन्द्ररत्न वज्राचार्यजुयात गुरुकापी स्वया बिज्यायेत अनुरोध यानागु खः । छुं दिं लिपा पाण्डुलिपि क्वचायेक स्वये धुन, का: वःसां जिल धका: फोन व:गुलिं वसपोलया छेँय् गुरुकापी का: वना । पाण्डुलिपि ल: ल्हाल्हां थ:गु प्रतिक्रिया थथे प्वंका बिज्यात- थ्व सफू तसकं हे मेहनतं च्व:गु दु, उतिकं हे स्तरीय, प्रकाशन याये नं योग्य जू व न्ह्योने ला:पिसं ला च्वये हे फइमखु ।

थुगु सफू स्वया: न्हापाया 'म्हपूजा विधि' सफू प्रकाशनय् लेखकया 'जीमले प्व: चिनेत पसलय् मथ्यनेमा' छुं नं छुं मू तयेमा: धैगु शर्तय् हे थ्व सफू नं पिथनागु खः । वज्रशील महाविहार, इकुबहा:या रुपस्कन्धमुनि वज्राचार्य थ्व सफूया दाता जुया बिज्या:गु जुल । मिया: व:गु धेबा मणिसिंह महाविहारया कोषय् वनीगु जुल ।

'म्हपूजा विधि' सफूलिइ थें थुगुसिइ नं आवरणया निंतिं पौभा: (मन्द:) च्वया: उपलब्ध याना बिज्या:गुलिं श्री सर्वज्ञरत्न वज्राचार्यजुयात नं धन्यवाद ! थथेहे मणिसिंह महाविहार, मुसुंबहा:, जापतुं, यैंया ल्यामिनेशन दाता श्री चिनियामान वज्राचार्यजु, टाइपसेटिंग या:पिं व प्रेस परिवारयात नं धन्यवाद !

नरेन्द्रमुनि वज्राचार्य
संयोजक
मणिसिंह महाविहार
मुसुंबहा:, जापतुं, यैं

धलः

गुरुपिं : बुद्ध, धर्म व संघ खः । इमिगु व्याख्या जुइ । इमिगु व्यापकताया खँ प्रसंग पिहाँवइ । गुरु बुद्ध, गुरु धर्म व गुरु संघया शरणय् मवंपिं संसारय् सुं नं मनूत दइमखु । आः थन बुद्ध, धर्म व संघया अर्थया चर्चा याये ।

बुद्ध

बुद्ध खँग्वलं ज्ञान बुद्धिया प्रतिविम्ब यानाच्वंगु दु । थ्वयात आधुनिक भाषां कायेगु खःसा केवल ज्ञान खः । ज्ञानला न्ह्याम्हेसितं माः । ज्ञान बुद्धि न्ह्याम्हसितं माः सकारात्मक ज्या याइपिंत नं माः, नकारात्मक ज्या याइपिंत नं माः । भचा या म्होया ज्ञानला न्ह्याम्हेसिके नं दइगु खः । खुँ, डाँकातयेके नं दइ । खुइगु, डाँका डाले यायेत नं ला ज्ञान ला माः हे माः । ततःधंक खुइमा वा डाँका डाले याये माःसा गथे यानाः ज्या यायेगु अकिया दक्को कार्यकम तकं दयेकाः थवं थः सल्ला तकं ब्याकाः क्वःछिइगु याइ । थथे मजुइक खुइगु वा डाँका डाले यात धाःसा मखु थे जुइफु । थःगु ज्यान तकं वनेफु । थथे नकारात्मक ज्या यायेत ज्ञान माः धाःसा सकारात्मक ज्या यायेत नं ज्ञान माः हे माः ।

बुद्ध– थ्व संसारय् बुद्धत्व लाभ याःम्हसित धाइगु शब्द खः । बुद्धत्व धैगु सम्यकसम्बोधिज्ञान खः । सर्वज्ञता खः । अकिं बुद्ध धैगु सम्मानजनक पदवी धाःसां ज्यू । बुद्ध खँग्वःया लिउने प्रज्ञा सुलाच्वंगु दु । विद्याया खँ सुलाच्वंगु दु । ज्ञान गुणया खँ सुलाच्वंगु दु ।

थौंया नीछगूगु शताब्दीया भौतिक सुबिधा भोगी समाजया लिउने नं ज्ञानया यक्को यक्को थाय् दु । ज्ञानं लुकुं मछिइगु खःसा थुलि सभ्यता वा भौतिक विकाश जुइमखु । ज्ञान दुपिन्त ज्ञानी धाइ । बुद्धि दुपिन्त बुद्धिमान धाइ । विद्या दुपिन्त विद्वान धाइ । ज्ञान, बुद्धि, विद्या आदि दक्कों बुद्धत्वय् लानाच्वंगु दु । बुद्धत्व लाभ याःम्हेसित बुद्ध धाइ । भतिचा हे बुद्धि मदुपिन्त 'बुद्धू' धायेगु याना वयाच्वनागु थन लोमंके जी मखु । गाक्कं हे बुद्धि दुम्ह, गुलि बुद्धि दुगु खः व स्वयाः अप्पो बुद्धि दयेके माःगु हे मखुत, थजाःगु पूर्णताया अवस्थायात कल्पना याये । भतिचा हे बुद्धि मदुगु अवस्था नं कल्पना याये । थ्व निगुलिं अवस्था विद्यमान मदु । ज्ञानया भ्याः हे मदुगु आः थौंकन्हे केवल कल्पना हे जक खः । थजाःगु अवस्था धाःसा मदु ।

थ्व च्वय्यागु ज्ञानया पूर्णता अवस्था व क्वय्यागु भ्याःतक हे बुद्धि मदुगु अवस्थाया दथुइ लाःपिं जक मनूत दु । गुम्हं यक्को बुद्धि दुपिं, गुम्हं म्हो बुद्धि दुपिं । थ्वयात थथे नं व्याख्या याये जिउ । गुम्हं आपाः बुद्धि मदुपिं,

गुम्हं इपिं स्वयाः म्हो बुद्धि दुपिं । अर्थात् भीगु थ्व संसारय् भीपिं सकलें आःया घडिइ बुद्ध व बुद्ध थ्व निगूया दथुइ लानाच्वंपिं जुल । बुद्धियात हे बुद्धत्वनाप लना स्वयेगु खःसा बुद्धि मदुपिंला सुं हे नं दइमखु । अकिं निंतिं सकलें हे बुद्ध जुल । खः नं छाये मधाये । छि, जि, भी सकलें बुद्ध हे खः । संसारय् गुलि नं वस्तु दु व दक्को ज्ञानया श्रोत खः । इपिं सकलें बुद्ध खः । अकिं गंगानदीइ फिग्वः गुलि दु उलि हे बुद्धपिं थ्व संसारय् दु । बोधिचर्याय्च्वंगु भद्रचरी धैगु वज्रयानया क्षेत्रय् अतिकं ग्यसूलाःगु तुतः खः । थ्व तुतलय् *'एकरजाग्रि रजोपमबुद्धा बुद्धसुतान निषण्णकु मध्ये'* च्वयातःगु दु । थकिया भावार्थ थथे च्वयातःगु दु–बुद्धक्षेत्रया छगू छगू रजः कणय् (धू ग्वलय्) धूग्वः प्रमाणं हे बुद्धपिं बिज्यानाच्वंगु दु । गुम्हं च्वच्व न्ह्याःपिं बुद्धत । गुम्हं म्होजक बुद्धि दुपिं बुद्धत । बुद्धि दुपिं मनूत गुलिगुलि अप्पो दइ, अन शान्ति उलि हे दइ । बुद्धि दुपिं मनूत गुलिगुलि म्हो जुल शान्तिया मात्रा नं उलि हे म्हो जुइ । शान्ति सभ्यताया छगू प्रतीक खः । अकिं ज्ञान तःधं । बौद्ध–दर्शनया मूखँ थ्वहे खः । ज्ञानया लिधंसाय् च्वनेम्वाःपिं मनूतला दइ हे मखु । बौद्ध धर्मय् आस्था दुपिंसंला *'बुद्धं शरणं गच्छामि* धयाच्वंगु हे जुल । थेरवादीपिन्सं छको जक मखु निको तकं *'बुद्धं शरणं गच्छामि* धयाच्वंगु दु । निको जक मखु स्वकः स्वकः तक नं *'बुद्धं शरणं गच्छामि* धायेगु वा धायेमाःगु विधि दु । महायानीतय्सं अभ्ह जीवन पर्यनत *'बुद्धं शरणं गच्छामि'* धायेगु यानातःगु दु । *'यावज्जीवं बुद्धं शरणं गच्छामि* धायेगु व्यवस्था दु ।

थ्व कथं बिचाः याना स्वयेबलय् बौद्ध–दर्शनया घेरां पिने लानाच्वंपिसंनं सिइकं नं मसिइकंनं बुद्धया शरणय् वनाच्वंगु हे दु । म्हुतुं *'बुद्धं शरणं गच्छामि* धकाः मधाःसां बुद्धया शरण वना हे च्वन । पलाः छिको पतिं बुद्धया शरण वनेम्वाःपिं थन सुंहे दइमखु ।

धर्म

धर्म नं द्यः मखु । थ्व छगू दर्शन जक खः । विज्ञानया वर्गीकरण कथं थ्वयात Normative Science i.e. what ought to be and what ought not to be. धाइ । छु याये जिउ, छु याये मजिउ दक्को ज्या थ्व निगू भागस ब्वथलातःगु दु । यायेमाःगु ज्या व याये जिउगु ज्या दक्कों धर्म खः। याये मजिउगु ज्या दक्कों धर्मया विपरीत पाप खः । याये जिउगु ज्या मयायेगु, यायेमाःगु ज्या मयासे च्वनीगु नं अधर्मया क्षेत्रय् लाः । अथे धकाः याये मजिउगु ज्या मयायेगु, यायेम्वाःगु ज्या मयासे च्वनीगु धाःसा धर्मया

क्षेत्रय् दुथ्याः धकाः धाये मछि।

अकिं धर्म धैगु सकारात्मक क्रियाशीलता खः । लँपु खः । भ्मी गन वनेत्यनागु खः, अकिया लँ खः । बुद्ध ज्ञान खःसा, धर्म लँ खः । बुद्ध जः खः, धर्म व जः छ्यलेगु लँ खः । लँपुस वनेत जः माः हे माः । न्हिनय् जुइब्यु, बहनी जुइब्यु, चान्हय् जुइब्यु, खिमिलास जुइब्यु, न्ह्याबलेस नं जः माः । आः थथे नं धाये छिनावइ– बुद्ध जः खःसा, बुद्ध ज्ञान खःसा, बुद्ध प्रज्ञा खःसा, धर्म जःयात छ्यलीम्ह, ज्ञानयात प्रयोग याइम्ह, प्रज्ञायात कये पुनाच्वनीम्ह उपाय खः । छ्यले म्वाःगु जःया छुं प्रयोजन थ्व संसारय् मदु । प्रयोजन हे मदूगु ज्ञान, ज्ञान हे मखु । उपायनाप समतीगु स्वापू मदुगु प्रज्ञा अंगलय् खाया तयेगु तस्वीर थें जक जुइ ।

अकिं प्रज्ञा व उपाययया सामीप्यता बौद्ध धर्मावलम्बीतय् पुचलय् तसकं तःधं प्रज्ञा मदयेकं उपाय दइमखु । उपाय दयाः तिनि प्रज्ञा नं ब्वलना वइगु खः । प्रज्ञा उपाययात थकाइ । उपाय नं प्रज्ञायात थकाइ । थ्वहे सिद्धान्त कथं हे आदि मानव युगया कथा न्ह्याना वसा निसें थौंया २१ (नीछगूगु) शताब्दीया भौतिक सुविधा भोगी युक्त थ्व संसारया वर्तमान किपा ब्वज्यानाच्वंगु खः । लिपा लिपायागु शदीलय् नं थ्व प्रक्रिया निरन्तर रूपय् न्ह्याना हे वनाच्वनी, च्वनी ।

थ्वजाःगु रूपयागु धर्म, बुद्ध गनगन दइ, अनअन नं दइ । अथे हे धर्म गनगन दइ, अनअन हे बुद्ध नं दइ। धर्म मन्तकि बुद्ध नं दइमखु। अथे हे बुद्ध मन्तकि धर्म नं दइमखु। अकिं आदिनिसें बुद्ध दु । आदिनिसें धर्म दु । आः नं बुद्ध दु । आः नं धर्म दु । लिपा पर्यन्त बुद्ध दया हे च्वनी । लिपा पर्यन्त धर्म दया हे च्वनी । थ्व ब्रह्माण्ड दतले बुद्ध धर्म दया हे च्वनी ।

थथिंजाःगु धर्मया शरण मवंसे सुनं च्वने फइमखु । बौद्ध धर्मय् आस्था दुपिंसंला '***धर्मं शरणं गच्छामि*** धयाच्वंगु हे जुल । थेरवादीपिन्सं स्वकः स्वकः तक नं '***धर्मं शरणं गच्छामि*** धायेगु वा धायेमाःगु विधि दु । महायानीतय्सं अभ्क जीवन पर्यन्त '***यावज्जीवं धर्मं शरणं गच्छामि*** धायेगु व्यवस्था दु ।

थ्व कथं विचाः याना स्वयेबलय् बौद्ध दर्शनया घेरां पिने लानाच्वंपिसं नं सिइकं नं मसिइकनं बुद्धया शरणय् वनाच्वंगु हे दु । म्हुतुं '***धर्मं शरणं गच्छामि*** धकाः मधाःसां धर्मया शरण वना हे च्वन । तुतिं पलाः छिकों पतिं धर्मया शरण वने म्वाःपिं थन सुं हे दइमखु ।

धर्ममण्डल धयागु व्यवस्था दु थ्व धर्ममण्डलय् गनं नं ल्हा:तुति दुपिं मूर्तिया संरचना यानात:गु मदु । धर्मग्रन्थ पवित्र ग्रन्थयात हे धर्ममण्डल भा:पा: कयात:गु दु । गथेकि– *प्रज्ञापारमितादि आर्य्यसहश्रिका, गन्धब्यूह, दशभूमि, समाधिराज, लंकावतार, सद्धर्मपुण्डरिक, तथागतगुह्यक, ललितविस्तर, सुवर्णप्रभा* आदि चयप्येदोल ग्रन्थ धर्म्म स्कन्ध सकलें गुरु ख: ।

संघ

संघयात नं थ्वहे कथं व्याख्या यायेज्यू । संघ, थ्व त्रिरत्न मध्यय् स्वंग:गु रत्न ख: । थ्व संघ नं द्य: मखु । थ्वयात नं मूर्ति बियात:गु मदु । संघया मूर्ति गनं नं खनेमदु । यद्यपि बुद्धमण्डल, धर्ममण्डल धैथें संघमण्डलया अवधारणा धा:सा दु । अकिं संघ गथे च्वंले धइगु कोछिइ फइमखु । थ्व ह्याउँम्ह, वँचुम्ह, तुयूम्ह, म्हासुम्ह वा हाकुम्ह गथे जा:म्ह थकिया वर्णन यानात:गु मदु । थ्वया छ्यं ग्वग: दइ, ग्व:पा: ल्हा:पा दइ ? थ्व नं सुनानं स्यूगु मदु । गनं च्वयात:गु नं खनेमदु । वास्तविक खँ स्वयेगु ख:सा संघया भौतिक रूप दहे मदु ।

संघ, थ्व साधन जक हे जुयाच्वन । छुं ज्या यायेत मती जक तयां मगा: । 'थय् याना: याये' थ्व जक निर्णय याना: नं मगा: । व ज्या यायेत मेपिनिगु सहयोग नं मा: । साधन मा: । अकियात संगठन मा:, संघ मा: । संघ व संगठन धैगु साधन हे ख: ।

शाक्यमुनि गौत्तम बुद्धं नं बुद्ध धर्म प्रचार थ: याक:चां या:गु मखु । अनेकन अनेक मनूतय्त प्रव्रज्या यानाली इमिगु हे सहयोग कया बिज्या:गु दु। गौत्तम बुद्धया पर्यायसच्वंगु अनेकन देश देशान्तर चा:हिला बिज्या:गु दु । थाय् थासय्या जुजुपिनिगु नं सहयोग कया हे बिज्या:गु दु । थजा: क्वजा: मधासे न्ह्योने ला:पिनिगु सहयोग कया बिज्या:गु दु । गौत्तम बुद्ध न्ह्याबलें नं सहयोगापेक्षीमुख जुया बिज्या:गु दु । भगवान बुद्धं ज्वना बिज्या:गु भिक्षा पात्र (गुलुपा:) न्ह्याको त:सां मजा: धैगु भ्मीसं न्यना थें च्वं । नयेगु, त्वनेगु, तिइगु भौतिक वस्तु हे जक कायेत तयेत हे जक भगवान बुद्धं गुलुपा: ज्वना बिज्या:गु ख:ला ? सद्भावना जुल, सहयोग जुल, थुपिं हे मुंकेत गुलुपा: ज्वना बिज्या:गु ख: ।

सहयोग निगू प्रकारया दु । छगू व्यक्ति व्यक्ति रूपं बिइगु । मेगु संघात्मक सहयोग ख: । भगवान गौत्तम बुद्धं संघात्मक सहयोगयात व्यक्तिगत स्वया: च्वय् तया बिज्या:गु दु । अकिं वसपोलं संघात्मक सहयोगयात प्रश्रय बिया बिज्या:गु ख: । वसपोलं थ: छम्ह जक भिनेमा तरे

जुयेमा धकाः गबलें नं बिचाः मयाः । सकल सत्वप्राणीपिन्त तरे याये भिनके धकाः स्वया बिज्याःगु दु ।

खःनं खः, व्यक्तिया आयु स्वयाः संगठनया आयु आपालं आपाः दु । व्यक्तिगत कुतः यानाः सिद्ध जूगु ज्याया आयु भचा जक दइ । थ्वकी स्वार्थपना दइ । स्वार्थ दुगु ज्या क्षणिक खः । संघात्मक कुतः यानाः सिद्ध जूगु ज्याया आयु आपालं आपाः दइ । थ्वकिइ स्वार्थपना दइमखु । निःस्वार्थपूर्वक जूगु ज्या चिर स्थायी जुइ ।

अकिं संघ गुलि तःधनि, उलि हे संघ बःलाइ । उलि हे निःस्वार्थपन जुइ । अले उलि हे ज्या सिद्ध यायेत अःपुइ । चिर स्थायी नं उलि हे जुइ । थुजाःम्ह संघया शरणय् जि नं वने छःपिं नं वनी । सकलें वनी ।

थ्वथिंजाःगु संघया शरण मवंसे सुनं च्वने फइमखु । बौद्ध धर्मय् आस्था दुपिसं ला *'संघं शरणं गच्छामि'* धयाच्वंगु हे जुल । थेरवादपिसं छको जक मखु निको तकं *'संघं शरणं गच्छामि'* धायेगु वा धायेमाःगु विधि दु । महायानीतय्सं अफ्न जीवन पर्यन्त *'संघं शरणं गच्छामि'* धायेगु यानातःगु दु । *'यावज्जीवं संघं शरणं गच्छामि'* धायेगु व्यवस्था दु ।

थ्व कथं बिचाः याना स्वयेबलय् बौद्ध–दर्शनया घेरां पिने लानाच्वंपिसंनं सिइकं मसिइकंनं बुद्धया शरणय् वनाच्वंगु हे दु । म्हुतुं *'संघं शरणं गच्छामि'* धकाः मधाःसां संघया शरण वना हे च्वन । पलाःछ्रिको पतिं संघया शरण वनेम्वाःपिं थन सु हे दइमखु ।

संघमण्डल धकाः अकियागु व्यवस्था दु । व संघमण्डलया विवरणय् थथे च्वयातःगु दु– आर्य्यावलोकितेश्वर आदिं मैत्रिबोधिसत्व सहितं आनन्द भिक्षु उपगुप्त भिक्षु जयश्री भिक्षु पर्य्यतं संघय् सकलें गुरु खः ।

बुद्ध, धर्म व संघ ला व लुसि थें क्वातूगु सम्बन्ध

बुद्ध जक दयां मगाः । वयात धर्म नं माः । धर्म जक दयां मगाः । वयात संघ नं माः । धर्म व संघ मदुगु ज्ञान अर्थात् बुद्ध छुं ज्या मवः । अथे हे तुं बुद्ध व संघ मदुगु धर्म निस्प्राण खः । हाकनं नं बुद्ध व धर्म मदयेक संघया ज्या हे छु दइ ? थ्व संसार दक्को हे बुद्ध खः । संसारय् ब्याक्वं धर्म दयेमाः । संसार संघया दुने लायेमाः । थ्वहे खः बुद्ध, धर्म व संघ, गुरुपिं । थ्वहे त्रिरत्न बुद्ध, धर्म, संघयात अभौतिक कथं पर्यन्त गुरु भाःपिना च्वनेगु गुरुमण्डलय् दुथ्याकातःगु दु–

गुरु बुद्ध गुरु धर्म गुरु संघ तथैव च,

गुरु वज्रधर श्चैव तस्मिन श्री गुरुभ्यो नमः, गुरुभ्यो नमः, गुरुभ्यो नमः ।
थथे ब्वनेगु दु ।

वज्रधर

वज्रधर धइम्ह हे मूल गुरु जुल । वज्रधर अर्थात् वज्र धारण यानाच्वंम्ह । भाव मुद्राया हिसावं जव ल्हातं वज्र व खव ल्हातं घण्ट ज्वंसे जव खव पाखे व खव ल्हाः जवपाखे लाकाः थःगु छातिइ थ्यंक यंकाः आलिंगन मुद्राभाव यानाच्वंगु जुल । थ्व मुद्रायात वज्र हूँकार मुद्रा नं धाइ । वज्रधर आदि बुद्धया अवधारण जुल ।

वज्रसत्व : परम गुरु

आदि बुद्धया अवधारणा कथं वज्रधर धैम्ह वज्रसत्व खः । वज्रसत्वया ज्वँसा नं वज्रधरया थें वज्र व घण्ट खः । भाव मुद्रा धाःसा घण्ट ज्वनाच्वंगु खवगु ल्हाः थपुइकाच्वंगु व वज्र ज्वनाच्वंगु ल्हाः वज्रयात थस्वकाः छातिइ थ्यंक तयातःगु जुल । वज्रया अर्थ अभेद्य रूपं अर्थात् लिपा लिपा थ्यंक न्ह्याबलेनं पायछि जुइ कथं सत्य जुइगु संकेत अर्थात् शास्वत खः, प्रकृति खः । सत्व सत्य नं जुल । वज्रसत्वया अर्थ परन्तु तक च्वनीगु परमार्थ सत्य खः ।

गुरुमण्डलया अधिपति वज्रसत्व क्यनातःगु दु । गुरुमण्डलया भावना यायां छ्चाःखेरं स्वाँ ब्वयेगु ज्या जुइ । अले अन्तिमय् मण्डलया केन्द्र विन्दुइ *'ॐ वज्रसत्व गुरुभ्यो नमः'* धकाः धाइ स्वाँ नं ब्वइ । वज्रसत्वया छ्चाःखेरं थ्व भावना स्वयेबलय् गुरुमण्डलया विधिइ सुं भौतिक कथंया गुरु नालातःगु खनेमदु । वज्रसत्व अभौतिक खः । पञ्चध्यानी बुद्धया नं गुरुया हैसियत थ्यंम्ह वज्रसत्व खः । अद्वयवज्रया धापू धकाः विनयतोष भट्टाचार्यजुं वज्रसत्वया विषयलय् थथे च्वयातःगु दु–

.............the other four Dhyani Buddhas have the stamp of a miniature Aksobhya on their crown and Advaya explains this fact by stating that the other four Buddhas cannot be known without Aksobhya or the stamp of Vijnana.

थ्वहे भ्वलय् विनयतोषजुं थथे विश्लेषण यानादीगु दु–

But Aksobhya again is stamped with the miniature figure of vajra-sattva which is something like a sixth Dhyani Buddha. But what

is Vajra-sattva ? If Vijnana is more important than the other four Skandha, Vajra-sattva must be still important. Yes, he is. Vajra means Sunyata and Sattva means Jnana-matra, i.e. know ledge only. So Vajra-sattva means the pure knowledge of Sunyata.[11]

अद्वयवज्रया पञ्चतथागत मुद्राविवरणम् धैगु कृतिइ च्वयातःगु संस्कृत श्लोक थथे खः–

वज्रेण सूण्यता प्रोक्ता सत्वेन ज्ञानमात्रता ।
तादात्म्यमनयोः सिद्धं वज्रसत्वस्वभावतः ॥[१२]

हेवज्रतन्त्रय् वज्रसत्वया परिभाषा थथे बियातःगु दु–,

अभेद्यं वज्रम् इति उक्तं सत्वम् त्रिभवस्यैकता ।
अनया प्रज्ञा युक्त्या वज्रसत्व इति स्मृतः ॥

थ्वकिया अर्थ– भेदन याये मफइगुयात वज्र धाल । भूत, भविष्य व वर्तमान स्वंगू कालस नं सत्य जुयाच्वनीगुयात सत्व धाल । थजाःगु ज्ञान प्रज्ञा दुम्ह हे वज्रसत्व जुल । क्रियासमुच्चयलय् गुरुमण्डलया अधिपति वज्रसत्व खः, वसपोल परम गुरु खः धकाः च्वयातःगु दु ।[१३]

थथे कथं गुरुमण्डलया मू भावना वज्रसत्व खः । शास्वत सत्य खः । थ्वहे वज्रसत्व आराधना यानाः तिनि मेमेगु ज्या न्ह्याका यनीगु विधि जुल ।

---

[1]. **Vaman Shivram Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary, Delhi: Motilal Banarasidas Publishers Pvt.Ltd.p.189.**

[2]. **Vaman Shivram Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary, Delhi: Motilal Banarasidas Publishers Pvt.Ltd.p.470.**

[3]. **Vaman Shivram Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary, Delhi: Motilal Banarasidas Publishers Pvt.Ltd.p.190.**

[४] आचार्य नरेन्द्र देव, **आचार्य वसुबन्धुकृत अभिधर्म कोश,** हिन्दुस्तानी एकेडेमी उत्तर प्रदेश इलाहाबाद, १९५८ पृ.३ ।

[5]. **Vaman Shivram Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary, Delhi : Motilal Banarasidas PublishersPvt.Ltd.p.190.**

[६]. सं. वज्रराज शाक्य, **पलेस्वाँ** अंक १३, लोटस रिसर्च सेण्टर, यल, महापाल, पृ.३४ ।

[७]. पं. आशाकाजी बैद्य **बोधिसत्वा वदानमाला** पृ.ड ।

[8]. यजमान पति वज्राचार्य, वज्राचार्य : **पुलुपालु, पलेस्वाँ अंक १३**, लोटस रिसर्च सेण्टर यल, महापाल, पृ.१९ ।

[9]. यजमान पति वज्राचार्य, वज्राचार्य : **पुलुपालु, पलेस्वाँ अंक १३**, पुलुपालु, पलेस्वाँ अङ्क १३, लोटस रिसर्च सेण्टर यल, महापाल, ललितपुर पृ.३२

[10]. सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, **गुह्यादि–अष्टसिद्धि संग्रहे** इन्द्रभूति विरचित ज्ञानसिद्धि प्रथम परिच्छेद श्लोक सं. २४ ।

[11]. सं. विनयतोष भट्टाचार्य, **अद्वयवज्रसंग्रह** ओरियण्टल इन्स्टीच्युट, वरोडा भूमिका पृ.३० ।

[12]. सं. विनयतोष भट्टाचार्य, **अद्वयवज्रसंग्रह** अद्वयवज्रसंग्रह ओरियण्टल इन्स्टीच्युट, वरोडा पृ. २३ ।

[13]. **Kriya-samucchaya**,reprduced by Lokesha Chandra New Delhi 1977 p.296.

२. गुरुमण्डल छ्यलेगु अवसरत

पृष्ठभूमि

वज्रयानय् गुरुमण्डलयात लिधंसाया कथं कयात:गु दु । गुरु मण्डलया अवधारणा त:धं । थ्वयात मदयेक मगा:गु कथं कयात:गु दु । अवलम्बन मयासे मजिउगु कथं माने याना वयाच्वंगु दु । न्ह्यागु छगू पूजा या:सां गुरुमण्डलया विधि पूवंकेमा:गु जुयाच्वन । पूजाभ: पूजा यायेगु अथवा कल: पूजा यायेगु त्व:ता: स्थापना याना: पूजा यायेगु अर्थात् स्वना: पूजा यायेगु लय्सिवा कथंया पूजानिसें कया: वयां च्वय्या तगिंया न्ह्यागु पूजाय् नं गुरुमण्डलया विधि दुथ्याकात:गु दु ।

विशेषता

गुरु वज्राचार्यपिं छन्हु हे छगू थाय् अथवा निथाय् अथवा व स्वया: नं अप्पो जजमानया थाय् पूजा वने माले य: । पूजापतिकं हे गुरुमण्डलया विधि पूवंके मा: । छगू हे थासय् च्वना: छथि निथि याना: पूजा यायेगु जूसा धुच्चा पतिकं नं गुरुमण्डलया विधि यायेगु संस्कृति दु । परम्परा नं दु । जयमांयाथाय् पूजा वनीबलय् गुरु वज्राचार्यपिसं जक गुरुमण्डल क्रिया याइगु मखु । बौद्धमार्गी सकसियां पालना यायेमा:गु गुरुमण्डल जुयाच्वन ।

नित्यपूजा

चूडाकर्म सम्पन्न जूपिं बौद्धमार्गीतय् नित्य पूजा यायेमा: । थ्व नित्य पूजाया भ्वलय् थ:थ:गु कुलया आगमस च्वना: गुरुमण्डलया विधि न्हिया न्हिथं पूवंकेगु छगू आचार संहिता हे धा:सा नं छुं पाइमखु । थ्व आचार संहिता न्हापान्हापा यक्को प्रभाव दु ।

जजमानं गुरुमण्डल विधि याइगु

जजमानयात गुरुमण्डल गुरु वज्राचार्यपिसं जक यायेमा:गु कथंया सीमितता मदु । पूजाया हे भ्वलय् समाधिया तगिं वनेन्ह्यो जजमानयात

संक्षिप्त कथंया गुरुमण्डलया भावना याकेमाःगु विधि दु । थीथी पूजा पतिकं थ्व गुरुमण्डलया विधि पूवंका वया नं च्वंगु दु ।

धलं दनेगु

धलं दनेगु, धलं दंकेगु धैगु छगू विधि दु । धलं दनेगु, दंकेगु धैगु नं गुरुमण्डल पूवंकेगु हे खः । थजाःगु धलं दनेगु दंकेगु धलखय् दशकर्मया संस्कार दक्को दुथ्याकातःगु दु । थजाःगु संस्कार–

१. मचाबू ब्यंकेबलय् माँ व मचायात लसकुस याये धुंकाः दंकेगु धलं ।
२. मचा जंको यायेबलय् नं माँ व मचायात दंकेगु धलं ।
३. मिसा मचातय्त ईही याइबलय् दंकेगु धलं ।
४. बाह्राः ब्यंकेबलय् नं बाह्राःच्वंपिं मचातय्त दंकेगु धलं ।
५. चूडाकर्म प्रब्रज्याया भ्वलय् प्रब्रज्या काइपिसं थीथी कुन्हु यायेमाःगु धलं ।
६. वज्राचार्याभिषेक जुइबलय् शिष्यपिसं पूवंकेमाःगु धलं ।
७. धार्मिक संस्था गुथि आदिस न्हू सदस्यता ग्रहण याके न्ह्यः गुरुमण्डल दंकाः विधि पूवंकेगु नं ज्या जू । यँ देआचार्य गुथि धकाः फागुन कृष्णअष्टमी कुन्हु स्वयम्भू चैत्यया अग्रभागय् तयाः न्हूसदस्य जुइपिन्त गुरुमण्डल दंकीगु ज्या जू । थथु पुइँ व दथु पुइँलय् ब्वति काःवइपिं दुजःतय्सं गुरुमण्डल दनाः विधि क्वचायेकेमाःगु रिति दु । आः थौंकन्हे धाःसा न्हंका छ्वोगु थें जुल ।
८. वयस्कतय् पाणीग्रहण धकाः इहिपा जुइबलय् यज्ञशालाय् तयाः इहिपा जूसा अन नं गुरुमण्डल दनके याइ । न्यागः सपः हिंकाः सँप्याकेबलय् नं धलं दंकेमाः ।
९. देखा धकाः थीथी कथंया मन्त्रदान दीक्षा काइगु बिइगु भ्वलय् शिष्यपिसं धुच्चा पतिकं धलं दनेगु ज्या याइ ।
१०. स्थराभिषेक धकाः थाय्पा लुयेगु भ्वलय् नं थाय्पाया आसन त्यले न्ह्यः थाय्पा जुइम्हसित गुरुमण्डल दंकेगु ज्या जुइ ।
११. भीमरथारोहणादि ज्याथजंको संस्कारया भ्वलय् याइगु धलं नं दु ।
१२. दाहसंस्कार जुइगु बखतय् याइगु अन्त्येष्टि धलं ।

जजमानपिसं दनेगु धलं

गुरुमण्डल गुरु वज्राचार्यपिसं जक मखुसे जजमानपिसं नं धलं

दनेमाःगु विधि खः । गुरु वज्राचार्यया निर्देशनय् जजमानपिसं दनेगु धलंया धलः थथे खः–

१. पूजापतिकं गुरु वज्राचार्यजुं (समाधि धैगु विधि याये न्ह्यः) जजमानयात संक्षिप्त कथंया गुरुमण्डल दंकेगु ज्या जुइ ।
२. दाहसंस्कार याये न्ह्यः मितइम्हं (अग्निदान) क्रियापुत्र वा क्रियापुत्री–यात मृतदेहया न्ह्योने नं प्रेतपिण्ड (लिक्वः क्रिया) थयेगु भ्वलय् गुरुमण्डल दंकी ।
३. दशपिण्ड विधान कथं न्हिया न्हिथं भिन्हु तक बिइगु पिण्डया भ्वलय् जजमानं गुरुमण्डल दनी ।
४. दुःखं ब्यंकेगु अर्थात् क्वजीकेगु अवसरय् नं जजमानं गुरुमण्डल याइ ।
५. मासिक श्राद्ध धकाः प्रत्येक महिनाय् थीथी तीर्थय् वनाः दच्छियंकं श्राद्ध यायेगु संस्कार दु । थथे श्राद्ध जुइबलय् गुरु वज्राचार्यया निर्देशन जजमानं गुरुमण्डलया विधि याइ ।
६. थथे हे लत्या, स्वला, खुला, दकिला, निदँया तिथि धकाः श्राद्ध याइबलय् जजमानं गुरुमण्डल याइ ।
७. वर्ष पिण्ड धकाः दँय् दँसं याइगु बार्षिकी श्राद्धया भ्वलय् नं जजमानं गुरुमण्डल याइ ।
८. गुरु बोधिसत्वपिंके शिक्षा दीक्षा कायेबलय् संसारय् दकले दुर्लभगु वस्तु रत्नमण्डल धकाः वसपोलपिंत देछायेत थाय्‌भुइ गुरुमण्डलया भावना अनुरुप दयेकी ।
९. सप्तविधानुत्तर पूजा जुइबलय् नं कँय् देमाय् जाकि पुचः पुचः तयेकाः गुरुमण्डलया भावना अनुरुप रत्नमण्डल दयेकी ।
१०. अष्टमीव्रत, पुन्हीया व्रत, तिलाव्रत आदि धलं दनेबलय् गुरुमण्डल दंकेगु याइ ।

च्वय् १.स च्वयागु गुरुमण्डल संक्षिप्त कथंया खः । मेगु फुक्कं पूर्ण रूपया गुरुमण्डल खः । थ्व दक्कों नितान्त जजमान जक सहभागिता जुयाः गुरुमण्डलया ज्या याइगु खः । थन गुरु वज्राचार्य सहभागिता दुसां केवल वाक्य ब्वनाः जजमानयात ग्वाहालि जक यानाच्वनी । अर्थात् मेमेगु पूजाय् थें स्वयम् गुरु वज्राचार्यजुं गुरुमण्डलया विधि याना च्वनेमाःगु मखु । जजमानपिं थीथी कथंया जातिपिं जुइफु । थकिइ थजाःपिं जातिपिं अजाःगु जातिपिंत जक धकाः सीमित यानातःगु मदु । अकिं गुरुमण्डल गुरु वज्राचार्यपिनिगु जक यकःति मखु । न्ह्यामेसियां नं पूवंके जिउगु पूजाविधि खः, गुरुमण्डल । गुरु पुरोहित व जजमानपिनिगु साभा विधि खः,गुरुमण्डल ।

उपासक-उपासिकापिसं दनेगु गुरुमण्डल

उपोषध व्रत धका: अष्टमी, पुन्ही थथे हे अवसर लाका: धलं दनेगु संस्कृति दु । तीर्थ पतिकं चा:हिला: धलं दं वनेगु दु । तिला व्रत धका: वसुंधरा धलं दनेगु दु । थजा:गु धलं दनेगु निजी कथं उपासक-उपासिकात नं दु । पुच: मुना: वा मुंका: सलंस:या पुच: नं दु । थजा:गु उपोषध व्रतया भ्वलय् मूम्ह च:या आराधना याये न्ह्य: उपासक-उपासिकापिसं गुरुमण्डलया ज्या यायेमा: । जन्मदिं बुदिं याइबलय् नवग्रह पूजा याये न्ह्य: नं गुरुमण्डलया विधि हनेगु हंकेगु नं यायेमा:पिं दु ।

श्राद्धया कर्मय् थें थन नं उपासको-उपासिकापिं थीथी जातियापिं नं जुइफु । अले थीथी स्तरयापिं नं जुइफु । इमिसं दनेगु गुरुमण्डल नं संपूर्ण कथंया ख: । गुरु वज्राचार्यपिसं दनेगु गुरुमण्डल छगू कथंया, श्राद्ध याइपिं जजमानपिंत याकीगु गुरुमण्डल छगू कथंया अले उपोषध व्रत दनेगु भ्वलय् पूवंकीगु गुरुमण्डल मेगु हे कथंया मखु । थीथी कथंया गुरुमण्डल मदु । गुरुमण्डल सकसियां साभ्मा ख: ।

अकिं गुरुमण्डलया व्यापकता गुरु वज्राचार्यपिंके जक सीमित जुयाच्वंगु मदु । जजमानपिंत नं गुरुमण्डलया विधि क्व:जीके या: । श्राद्ध याकेबलय् गुरु वज्राचार्यजुं गुरुमण्डल याइमखु । गुरु वज्राचार्यया निर्देशनय् जजमानं गुरुमण्डलया विधि यानाच्वनी । अथे हे धलं दने धका: उपोषध व्रत याइपिसं नं गुरु वज्राचार्यपिनिगु हे निर्देशनय् गुरुमण्डलया विधि याना: पूवंकी ।

गुरुमण्डलया विधि गुरु वज्राचार्यं जक मखु जजमानपिसं नं अवलम्बन यायेमा:गु विधि ख: । अकिं मण्डलया विधि गुरु वज्राचार्यपिसं मथुइकुसे मगा:गु जुल, जजमानपिसं नं गुरुमण्डलया विधि थुइका तयेमा:गु खनेदु । थ्वहे लिधंसाय् गुरुमण्डलया विधि सयेके सिइके मा:गु विद्या ख: ।

उद्देश्य

थथे न्ह्याम्हसिनं छुं ज्या विधि याये न्ह्य: गुरुमण्डलया विधि पूर्वाङ्गया रूपय् तयात:गु जुयाच्वन । थथेया कारण ख:-

१. गुरुयात भक्तिभाव यायेगु ।
२. गुरुया वचन मदयेक छुं ज्या मन्ह्याकेगु ।
३. निर्विघ्नं ज्या क्वचायेकेगु ।
४. गुरु प्रसादया अपेक्षा यायेगु ।

गुरुमण्डल दनेगुया संक्षिप्त खँ

गुरुमण्डल दुने नं थीथी कथंया चरणत दु । गुरुमण्डल दनेगु धैगुया अर्थ व थीथी विधित पूवंकेगु खः । संक्षिप्त कथंया चरणत गथेकि–

१. काय, वाक्, चित्त शुद्ध यायेगु

काय, वाक् व चित्त शुद्ध यायेगु दकले न्हापांगु तगिं खः । न्ह्यागगु छगू ज्या यायेत नं काय, वाक् व चित्त शुद्ध जूसा ज्या तिप्यनी । मखुसा ज्या व खँ छखे छखे लायेफु ।

२. सुरक्षाया व्यवस्था

न्ह्यागगु ज्याय् नं ज्या याइम्हसित अखे थुखें वइगु विघ्न वाधा मवइगु कथं रक्षा नं माः । थ्व ज्या नं अन जुइ ।

३. षट्पारमिताया बल प्रयोग

दान, शील, क्षान्ति, विर्य, ध्यान व प्रज्ञाया बलयात षट्वल धाइ । षट्पारिमिता नं धाः । थ्व षट्बल दक्कों प्रयोग यायेगु नं जुइ ।

४. मण्डलाधिष्ठान

अले मण्डलया निर्माण जुइ । मण्डलय् दुने दिगविदिगया प्रतीक भावना स्थापना नं जुइ । मण्डलाधिपति वज्रसत्वयात मण्डलया दथुइ विराजमान जूगु भावना जुइ ।

५. पूजा यायेगु

पुष्प, धूप, दीप, गन्ध, रस आदि पञ्च प्रकार सामग्री सहित पूजा यायेगु । रत्नमण्डल द्वहलपीगु शिष्य, जजमान, उपासक–उपासिकापिसं द्वहलपिइ फूगु व संसारय् दकले दुर्लभ एवं दकले च्वन्ह्याःगु रत्नमण्डल गुरुयात अर्थात् वज्रसत्व गुरुयात अर्पण नं जुइ ।

६. वन्दना

गुरु दर्शन जुइ । गुरुयात रत्नमण्डल छाये धुंकाः स्तोत्र ब्वनाः

गुरुया दर्शन लाःगु भाःपाः जुइ । गुरुयात वन्दना याःगु जुल ।

७. पापदेशना

थःम्हं सीकसीकं यानागु मभिंगु कर्मत वा थःम्हं वाः हे मचायेक थःगुपाखें स्वइतं छुं कथं जूवंगु हानी या खराबी आदि पापकर्मयात भतिचा हे गुप्त मयासे गुरुया न्ह्योने कबूल यायेगु ज्या जुइ । थथे थःम्हं यानागु पाप कर्मयात स्वीकार यायेगु छगू तःधंगु ज्या खः । यानागु पाप सुचुकेगु भन तःधंगु गल्ती जुइ ।

८. पुण्यानुमोदना

प्रत्येक ज्ञानी गुणीतय्‌सं याःगु वा याना थकूगु भिं–ज्या, बोधिसत्वपिसं जगत कल्याणया निंतिं याःगु ज्या, बुद्धपिसं याःगु ज्या आदि स्वयाः, खनाः, न्यनाः, लुमंकाः थःगु मन उल्लास कथं माने यानाः अजाःगु ज्या दक्कों अनुमोदन यायेगु जुइ ।

९. प्रणिधान

बुद्ध जुयेगु शोभाया निंतिं मखु । जगत कल्याण मयायेगु खःसा बुद्धत्वया छुं प्रयोजन मदु । जगत कल्याणया लागि न्ह्यात्थें जाःगु दुःख भोगय् याये माःसां सहः याये । अजाःगु दुःखयात दुःख मतासे सुखया अनुभव याये । दुःख जुइगु खनाः भतिचा हे लिचिला मवनेगु कथंया प्रतिज्ञा यायेगु भावना जुइ ।

१०. अमृतकुण्डलीया भावना

काय, वाक् व चित्त छधी छपाँय् यायेबलय् दइगु ज्ञान अमृत समान खः । काय, वाक्, चित्त छधी छपाँय् जूगु थाय् अनेक तनेक अमृतया धुकू नं जुल । अकिं अमृतकुण्डली नं धाःगु खः । थजाःगु अमृतकुण्डली श्रृजना जूगु भाःपाः जुइ । अमृतकुण्डली माःमाःपिंत माःमाःगु वस्तु पिकयाः नकेगु, त्वंकेगु भावना जुइ । पूजा जुइ ।

११. विसर्जन

थुगु पालय् आह्वान कथं ज्या जुल । लिपालिपा नं थथे आह्वान

जुइबलय् हानंहानं सहयोगया अपेक्षा याना: याचना याना: विसर्जनया ज्या जुइ । गुरुमण्डलया ज्या नं क्वचाइ ।

पुण्यानुमोदना, प्रणिधान, अमृतकुण्डलीया भावना, तारण, दिगविदिगया भावना, तर्पण, स्तुति आदि संक्षिप्त रूपं व्याख्या जुल ।

गुरु न्ह्याम्हेसितं मा: । न्ह्याबलंयसं नं मा: । गुरुयात मण्डलय् दथुइ बिज्याका: पूजा यायेगु विधि क्यनात:गु दु । गुरुमण्डलया विधि छगू मू ज्या न्ह्याके न्ह्य: क्वजीकेगु ख: । थ्व ज्या क्वचालकि गुरुया आज्ञा दुगु भा:पा: जुल । ज्या स्यनी मखुत । थ्वहे कथंया विधि नालात:गु जुयाच्वन ।

३. गुरुया महत्व क्षेत्र व सीमा बन्दी

बौद्ध धर्मय् गुरुया महत्व

बौद्ध दर्शनय् गुरुया थाय् यक्कों च्वन्त्याः । गुरु विना छुं नं ज्या मजू । न्ह्याग्गु छगू ज्या याःसां गुरुया आज्ञायात पियाच्वनी । गुरुया आज्ञा मदुसा थःम्हं याये फुगु ज्या खःसां नं याइमखु । थःम्हं सयेका सिइका तये धुंगु ज्या जूसां नं गुरुया निर्देशनयात पियाच्वनी । पलाः पतिकं गुरुया आवश्यकता दु । गुरु न्ह्याग्गु ज्याय् नं माः । व ज्याय् थ्व ज्याय् गुरु म्वाः धैगु मदु । गुरु फुक्कसितं माः । नकतिनि नकतिनि सयेकेगु कुतः याःम्हयुसित नं गुरु माः । यक्कों यक्कों सयेके सिइके धुंकूम्ह मनूयात नं गुरु माः । १. उच्चकोटिया ज्ञान दुपिंत २. मध्यमवर्गीपिंत व ३. मन्दबुद्धि दुपिं यानाः स्वथी कथंया मनूत दु । थ्व स्वथी कथंया मनूतय्त गुरु माः । बौद्ध दर्शनय् गुरुया थथे महत्व दुगु कारणत दु ।

१. बौद्ध–दर्शन

बौद्ध–दर्शन मुक्कं हे अविद्याया लिधंसाय् प्रज्ञाया श्रृजना जूगु खः । अकिं अविद्यायात लिना यंकेगु कुतः जुयाच्वनी । अकिं अन जः ला मा हे माः, थन जः धैगु हे भास्कर जुल । गुरु जुल ।

२. बौद्ध–दर्शनया प्रवर्तकया नं गुरु दु

शाक्यमुनि गौत्तमं महाभिनिष्क्रमण याये धुंकाः सुखया लँपु सुनां कना बिइ, सुनां स्यना बिइ धकाः गुरु माः जूगु खः । वसपोलं थःगु जीवनय् आलार कालाम व उद्दकरामपुत्रपिंत गुरु थापना याःगु दु । बौद्ध–दर्शनया प्रवर्तक शाक्यमुनिया गुरु दु धैथें बौद्ध–दर्शनया अनुयायीपिनि नं गुरु दइगु स्वाभाविक जुल ।

३. प्रव्रज्या व्यवस्था

बौद्ध धर्मया अनुयायीपिं प्रव्रजित जुइमाःगु व्यवस्था दु । थ्व

व्यवस्था थेरवाद क्षेत्रय् गौत्तम बुद्धया पालंनिसें न्ह्याःवयाच्वंगु दु । वज्रयानय् नं चूडाकर्म धकाः प्यन्हुतकया निंतिं प्रव्रज्या कायेगु बिइगु याः । थथे प्रव्रज्या बिइपिंत गुरुया स्थानय् तयातःगु दु ।

४. दीक्षाया व्यवस्था

छुं विषयया दुग्यंक ज्ञान बिइगु ज्या जू । थथे दुग्यंक ज्ञान बियालि व ज्ञानयं आधिकारिक कथं ज्या यायेगु सक्षम याना बिइगु ज्या जू । थजाःगु क्रिया विशेषयात दीक्षा धायेगु याः । अभिषेक नं धाः । दीक्षा बिइगु ज्या याइम्ह सामान्य मनू मखु । विशेष सिद्धिवानम्ह खः । थथे दीक्षा प्रदान याइम्हसित नं गुरुया स्थानय् तयातःगु दु ।

५. सांकेतिक भाय्

बौद्ध–दर्शनय् विशेष यानाः वज्रयानय् सांकेतिक अथवा गुप्त भाय् छ्यलातःगु दु । ब्वनेबलय् छगू अर्थ जूसा अकिया व्यावहारिक अर्थ मेगु हे जुयाच्वनी । भाय्लय् नं संवृतिसत्य अर्थात् ब्वना स्वयेबलय् छगू खँ खःसा धात्थेंगु अर्थ अर्थात् परमार्थसत्य कथं मेगु हे जुयाच्वनी । थजाःगु अवस्थाय् गुरुया निर्देशन मदयेक छुं ज्या वइमखु ।

६. बौद्ध-साहित्यय् गुरुया भूमिका

बौद्ध–साहित्य स्वल धाःसा अन नं छुं नं छुं सम्वादया कथं बौद्ध–साहित्य न्ह्याःवनाच्वंगु दइ । अन गुरु दइ । शिष्य नं दइ । शिष्यं गुरुया न्ह्योने थःगु जिज्ञासा प्वंका बिइगु ज्या जुइ । अले भगवानया रूपय् गुरुं शिष्ययात खँ कनाच्वंगु दइ । थथे हे गुरु–शिष्यया सम्वादया रूपय् बौद्ध–साहित्यत दु । थ्वहे प्रभाव नं छगू कारण जुल, बौद्ध धर्मय् गुरुया थाय् बःलानाच्वंगु जुल ।

वज्रयानय् सयेका कायेगु तरिका क्यनातःगु दु । थ्व स्वंगू कथंया दु । थुपिं थथे खः–

१. गर्भिन (Pregnant), अर्थात् मेपिनिगुद्वारा प्राप्त जूगु गथेकि–शिष्ययाके गुरुपाखें ज्ञान हासिल जूगु,

२. गंभीर (Profound), थःथमंतु महसूस यानाः सयेका सिइका काःगु ज्ञान व

३. स्वभाव (Self existent), (थ्व अद्वय, स्वयम् उत्पन्न ज्ञान)

गर्भिन (Pregnant) मेपिनिपाखें सयेका सिइका कायेगु छगू शिक्षा, विद्या, दीक्षा कायेगु उपाय खः। गथेकि गुरुं कन शिष्यं थुइका काल । पासां कन, सिइका काल, माँनं मचायात स्यनाबिल, मचां सयेका काल । थजाःगु कथंया ज्ञान हासिल याना कायेगु प्रथायात मचा प्वाथय् दुगु क्रियानाप स्वनातःगु जुल । थन माँ, पासा, शिक्षक आदि सकलें गुरुया हे रूप जुल । थन गुरुया रूप कायेत तःधि चिधिया खँ दइमखु । बुद्धां नं मचातय्पाखें सयेका कायेमाःगु खँत वइ । असंया न्यालोहँया बाखनय् बौम्हं थःहे काय्यात गुरु भाःपाः भागी याःगु खँ दु । मित्रवर्ग जक गुरुया रूप कायेमाः धैगु नं मदु । शत्रुपक्ष नं धिसिमिसि लाःपिं गुरुपिं खः । शत्रुपक्षया प्रत्येक क्रियाकलापं सतर्कताया मार्ग क्यनाच्वनी । थुपिं जुल भौतिक कथंया गुरु ।

गंभीर (Profound) थ्व नं ज्ञान हासिल याना कायेगु उपाय खः । तर थन प्रत्यक्ष कथं भौतिक गुरु दइमखु । सुनानं कनाः स्यना कायेगु कथंया उपाय मखु । थःथमंतुं महसूस यानाः सयेका सिइका काःगु कथंया उपाय खः । गथेकि चूरोट त्वनाः सास्ति नःपिं खनाः चूरोट त्वने मज्यू धकाः थ्वाथुइका कायेगु जुल । मेपिं धनि जुल । अकिं थः नं धनि जुइ माल धैगु ज्ञान काये मास्तिवल। मेपिं बुद्धिमान जुयाः अनेक तनेक इज्जत कयाच्वन । अकिं थःनं अप्पो सःम्ह सिउम्ह जुइ मास्तिवल । थथे थ्व संसारय् छचाःखेरं गुरु दु । गुरु मदुगु थाय् धैगु दहे मदु । थजाःगु प्रकारय् भौतिक कथंया गुरुया थाय् मदु । अन अभौतिक गुरुया आवश्यकता धाःसा दु । अभौतिक कथंया गुरु स्वाभाविक खः ।

स्वभाव (Self existent) थ्व तगिं दकले च्वन्स्याःगुपति खः । अनुत्तरयोगतन्त्रय् च्वंपिंत ला भौतिक रूपं गुरुया आवश्यकता मदु । अन गुरुया अवस्था दुसा थः हे गुरु खः। थः त्वःताः अन मेपिं सु हे गुरु दइमखु । भगवान गौत्तम बुद्धयात नं सम्यकसंम्बोधि ज्ञान कायेगु अवस्थाय् अन सु नं गुरु मदु । बुद्धत्व प्राप्त याःगु सुं गुरुया निर्देशनय् साधन यानाः जूगु मखु । आचार्य आलार कालाम तपस्वीयाके स्यने सयेके माक्को सयेके सिइके धुंकाः उद्दकरामपुत्रयात गुरु स्थापना याःगु खः । उद्दकरामपुत्रपाखें नं इच्छापूर्ण याये मफगुलिं "आः जिं थःगु हे बुद्धि व विचारं व थःगु हे मेहनतं प्रज्ञायात लुइके" धकाः प्रणिधान याःगु खँ थन लुमंके बहः जू । थन शाक्यमुनि गौत्तम थः हे गुरु जुल अले थः हे शिष्य जुल ।

अनुत्तर सम्यकसम्बोधि ज्ञान गनं करपिंकेच्वंगु थ:मं लाना हयेगु वस्तु मखु । गनं मा: वने नं म्वा: । उखे थुखे स्व: वने नं मा:गु मखु । थ्व फ्रीगु म्हय् हे दु । प्रत्येक मनूया म्हस दुनेदुने थ्यंक ज्ञान च्वनाच्वनी । व ज्ञान थुलि सूक्ष्मरूपं च्वनाच्वनी कि वइत लुइकेत साधारण कथंया कुत: नं ला गा:गु हे मखु ।

गर्भिण व गंभीरया अवस्थाय् जक गुरु मा: । भौतिक रूपया गुरु ला गर्भिण अवस्थाय् जक ख: । गंभीर अवस्थाय् भौतिक गुरुया थाय् मदु । फ्रीत छचा:खेरं चा:हिलाच्वंगु वातावरण हे गुरु जुल । स्वभावया स्थितिइ मनूत दक्कोसिकें बुद्धत्व प्राप्त याये फुगु क्षमता मनू बूसांनिसें हे ज्वनाव:गु ख: थैगु आधार ख: । थ:के दुगु धुकू चायेकीगु वा मचायेकीगु जक खँ जुल । थ्व बुद्धत्वयात ब:ब:भुनाच्वंगु पिलि गुलिगुलि खुंखुं वने फइ मफइ धैगु जक खँ जुल । शाक्यमुनि गौत्तमं थथे भुनाच्वंगु पिलि दक्कों लिकया: छोये फुगु जुल, बुद्ध जुल ।

थेरवादय् गुरु

१. च्वय्यागु दिशाय् पलिस्था थेरवादय् गुरुपिंत खुगू दिशाय् च्वय् उर्ध्व दिशाय् पलिस्था यानात:गु दु[१] । छन्हु सुथय् भगवान बुद्ध वेलुवन विहारं भिक्षाटन यायेगु निंतिं राजगृह नगरपाखे वनाच्वंगु जुल । अन हे थासय् छम्ह ल्यायम्ह मचा नकतिनि मोल्हुया कथं खुसिं थाहाँ वया: प्यंगू दिशा पतिकं क्वक्वछुना: नमस्कार यानाच्वन । अले च्वय्पाखे स्वया: नं नमस्कार यात । अले हानं क्वय् बँय् स्वया: नं नमस्कार यात । थजा:गु दृश्य खना: भगवान बुद्धं थ्व छु यानागु धका: व ल्यायम्ह मचायाके न्यंगु जुयाच्वन । वं जिम्ह अबुजुं सिइत्यंबलय् थथे प्यंगू दिशास नमस्कार यानालि च्वय् देवता व क्वय् पिशाचतकं सकसितं खुशी यायेगु या धका: अर्ति बिया थकूगु ख: । जिं वहे पालन यानागु जुल धका: लिस: बिल । भगवान बुद्धं खुगू दिशाया अर्थ थुइके बिइगु भ्वलय् पूर्व दिशाया अर्थ जन्म याना: लहिना: ब्वलंकूपिं माँबौ जुल । दक्षिण दिशाया अर्थ ज्ञान गुणया खँ कना: सयेके सिइके ब्यूपिं गुरुजनपिं जुल । पश्चिम दिशाया अर्थ थ: सन्तान व पत्नीया पालन–पोषण यायेगु धा:गु ख: व उत्तर दिशायात नमस्कार या धा:गु इष्ट–मित्र व थ:थितिपिंत भिंगु व्यवहार या धा:गु ख:, च्वय्या अर्थ नं भिक्षु–गुरु आदिपिंत यथायोग्य सत्कार या धा:गु ख: । अथे हे क्वय्या दिशायात नमस्कार यायेगु धैगु नोकर चाकर आदि थ: स्वया: क्वय्यापिंत नं इमिगु सुख–सुविधाया खँ मतिइ तया जुइमा: धा:गु ख: धका: स्पष्ट याना

बिज्यात थुगु कथं गुरु जनपिंत दक्षिण दिशाय् भिक्षु–गुरुपिंत च्वय्या दिशाय् क्यनात:गु खनेदु ।[२]

२. भयत्राता सर्प आदि प्राण घातक विषधर जीवजन्तुपाखें वइगु भय त्रास मुक्त जुइगु मन्त्र विद्या आदि बिइम्ह जूगु कारणं गुरुयात 'भयत्राता' नं धा: । शिष्यपिसं कंगु खँयात शंका याना: सुनानं गुरुयाके हे न्यं वँतले नं शिष्यं धा:गु खँयात तिब: बिया: शिष्यया इज्जत बचय् याना बिइगु कारणं नं 'भयत्राता' धाइगु या:।[३] भगवान बुद्ध स्वयम् नं बुद्धत्व प्राप्त याये न्ह्य: आलार कालम व उद्दकपुत्ररामयात गुरु स्थापना या:गु खनेदु । इमिपाखें हासिल जूगु ज्ञानं वसपोलयात सन्तुष्ट मजूगु कारणं इमित त्व:ता: तपश्चर्या या: वंगु खनेदु ।

३. थ: हे गुरु जुयाच्वंम्ह भगवान बुद्धया अन्तिम चरणय् अतिकं तच्वतं रोग जुल । वसपोलं ब्याक्कं वेदनायात थ:गु ध्यानया बलं सह याना बिज्यात । दमन नं याना छ्वत । वीर्य्यया बलं रोग लाना नं वन । थथे रोग लाये धुंका: छन्हु विहारया ल्यूनेच्वंगु सिमाक्वय् लानात:गु आसनय् फेतुना बिज्यात । अले अन भिक्षु आनन्दं भगवान रोगी जुयाच्वंगु बखतय् थ:त जूगु दु:ख व शोकया खँ ब्याक्कं भगवानयात कन । तथागतया अन्तिम उपदेशत न्यनेगु इच्छा याना बिज्यात । थुथाय् भगवान तथागतं आनन्द भिक्षुयात थथे आज्ञा दयेका बिज्यात–

हे आनन्द, भगवानयाके आशा कायेमा:गु छुं नं मन्त । ***'नत्थानन्द, तथागतस्स धम्मेसु आचरियमुट्ठि'*** अर्थात् हे आनन्द धर्मयागु विषय तथागतयाके गुरुमुष्ठि दुगु मखु । कनेमा:गु ब्याक्कं कने धुन । थ:गु द्वीप[४] थ: हे ख:, थ:गु हे शरण थ: हे जुया च्वनेगु स्व । धर्म–द्वीप जुया च्वनेगु स्व । अन्य शरण जुया च्वनेगु स्वयेमते ।[४]

थ्व खं छु क्यनाच्वंगु दु धा:सा मनू धैपिं स्वतन्त्रताया प्रतीक ख: । स्वइगु उपदेश वा निर्देशनय् जक च्वनीगु धइगु स्वतन्त्रतायात कुण्ठित यायेगु ख:। बौद्ध–दर्शनय् स्वइगुं लिधंसाय् म्वानाच्वनीगु वर्जित विषय ख: । अकिं थन गुरुया आवश्यकताया अनिवार्यता मदु ।

४. करकाप व अन्धविश्वासय् मच्वनीगु हानं गुरुया आवश्यकता मदु धैगु खँय् मेगु छगू प्रसंग नं थन न्ह्यथने वह: जू । छन्हु भगवान बुद्धयाके छम्ह उपासकं न्ह्यस: थन। न्ह्याम्हसिनं कनिगु खँ पायछि थें च्वं । फुक्कसिनं थ:थ:पिन्सं कनागु खँ पायछि ख: धाइ । थ:गु खँ माने या धाइ । जिमिसं

सुइगु खँ न्यनेगु, सुइगु खँ मन्यनेगु थथे न्ह्यसःयात भगवानं लिसः बिल–

१. थःम्हं माने याये माःपिन्सं धाःगु धकाः वयात अन्धाधुन्ध माने याये म्वाः।

२. थजाःगु शास्त्रय् अजाःगु शास्त्रय् च्वयातःगु दु, धयातःगु दु धायेवं वइत नं माने यायेम्वाः।

३. सिद्धव्यक्तिपिसं धाःगु धायेवं वइत नं माने यायेम्वाः। गजाःगु खँयात माने यायेगु धाःसा, व खँ थःत चित्त बुभ्कें जूसा माने यायेगु। अकिया कार्य व कारण सम्बन्ध दयाः अकिया प्रतिफल भिंसा माने यायेगु। अकिं थन व्यक्ति स्वतन्त्र खः। थन गुरुं धाःगु खँयात नं लनाः स्वयेमाः। दकले तःधंम्ह गुरुला थः हे खः। अकिं च्वय् थ्यंक तगिंलय् भौतिक कथंया गुरु म्वाः। थःके सोचय् याये फुगु क्षमता योग्यता हे गुरु खः। थःम्ह प्रज्ञा हे थःम्ह गुरु खः।

४. तिपिटकया व्याख्या यानातःगु ग्रन्थ अथवा अट्ठकथाया[६] छगू छगू विषयया गुरुपिनिगु भ्वः दु। व थथे खः–

विनयपिटक, सूत्रपिटक, अभिधम्मपिटकयात आचार्य परम्परा नं धाः इमिगु गुरुपिं थथे च्वयातःगु दु[७]–

विनयपिटक–

१. भिक्षु उपालि २. भिक्षु दासक ३. भिक्षु सोपाक ४. सिग्गव ५. भिक्षु मोग्गलिपुत्त तिस्स।

सूत्रपिटक–

अट्ठकथालय् च्वयातःगु मदुसां कण्ठ यायेगु भारा क्वबिनाः अकिया प्रथा न्ह्याका वयाच्वंपिं–

१. आनन्दयात–दीघनिकाय २. सारीपुत्रया शिष्यपिंत–मज्भिम निकाय ३. महाकस्सपयात–संयुक्तनिकाय ४. अनुरुद्धयात–अंगुत्तर निकाय ५. खुद्दक निकाय–सुयातं जिम्मा बियातःगु मदु।

अभिधम्मपिटक–

१. सारीपुत्र २. भद्दजि ३. सोभि ४. पियजाली ५. पियपाल

६. पियदस्सी ७. कोसियपुत्र ८. विग्ग ९. संदेह १०. मोग्गपुत्त ११. तिस्सदत्त १२. धम्मिय १३. दासक १४. सोणक १५. रेवत।

वज्रयानय् गुरु

बौद्ध क्षेत्रय् यक्को यक्को खँत सांकेतिक रुपय् दु, थीथी कथं व्याख्या याना: स्वये ज्यू। लौकिक रूपं अलौकिक रूपं नं, सवृतिसत्य कथं व परमार्थसत्य कथं नं, एकाकी रूपं (Micro) व समष्टि रूपं (Micro) आदि आदि लँपु दु। अकिसिया नं तान्त्रिकय् योगया मिश्रण जू व:बलय् शिष्यया गतिविधिइ गुरुया प्रत्यक्ष निगरानी मदयेक मगा:गु खँ जुल। अकिं बौद्ध तन्त्रय् गुरुयात अत्यन्त आदर भाव दु। गुरुया विषयलय् "ज्ञानसिद्धि" (इन्द्रभूतिविरचित), "प्रज्ञोपायविनिश्चयसिद्धि" (पद्मवज्र विरचित), "अद्वयसिद्धि" (लक्ष्मींकराकृत) आदिलय् गुरुया महिमा व्याख्या यानात:गु जुयाच्वन।[८]

गुरुप्रसाद त:धं

१. लक्ष्मींकराजुं थ:गु अद्वयसिद्धिइ गुरुया विषयलय् श्लोक संख्या ३३ स थथे च्वयात:गु दु–

आचार्यात् परतरं नास्ति त्रैलोक्ये सचराचरे।
यस्य प्रसादात् प्राप्यन्ते सिद्धयो अनेकधा बुधै।[९]

थ्वयात विनयतोष भट्टाचार्यजुं थथे व्याख्यान यानात:गु जुल।

In the whole of moveable and immovable there is nothing better than a Guru through whose kind offices the wise obtain many kinds of perfections.[10]

थ्व चराचर दुगु संसारय् गुरु थें त:धंम्ह सुं नं मदु। वइगु कृपापूर्ण प्रसादं हे मोक्ष प्राप्त याये फइगु ख:।

२. थ्व थें तुं च्वंगु पद्मवज्रया नं धापू दु। वसपोलं गुह्यसिद्धिस गुरुयात अतिकं महत्व बियात:गु थथे ख:–

आचार्यात् परमं नास्ति रत्नभूतं त्रिधातुके।
अस्य प्रसादात् प्राप्यन्ते सिद्धयो अनेकधा बुधै।[११]

३. इन्द्रभूतिजुं नं थजा:गु भाव थ:गु ज्ञानसिद्धिस बियात:गु दु।

गुरुप्रसादो यस्यास्ति स लभेत् तत्वमुत्तमम् ।
अन्यथा क्लिश्यते बालश्चिरकालविमोहित ॥[१२]

४. गुरुयात निन्दा मयासे आदर भाव क्यनीम्ह सत्कार याइम्ह शिष्ययात गुरुया प्रसाद लाइ । तत्वज्ञान नं दइ । गुह्यसिद्धिइ थथे च्वयात:गु दु–[१३]

पर्युपास्य चिरं कालं कायवाक्चित्ततो दृढम् ।
आचार्या सर्वभावेन यावत् तुष्टिं परां गत: ॥

तत: प्राप्नोति निर्विघ्नं गुरुपाद प्रसादत: ।
शिष्य: सुनिर्मलं तत्वं संप्रदायव्यवस्थितम् ॥

गुरु पूजा यायेमा:

१. पद्मवज्रयागु गुह्यसिद्धिलय् नं गुरुयात पूजा यायेमा:गु खँ न्ह्यथनात:गु दु–

समयानां च सर्वेषामुत्तमं गुरुपूजनम् ।
श्रीसमाजं तथा चान्यं बुद्धरत्नकरण्डकम् ॥[१४]

२. इन्द्रभूतिजुं नं ज्ञानसिद्धिइ थथे हे च्वयात:गु दु निर्विध्यपूर्वक ज्या यायेगु ख: धैगु ख:सा: व अक्षींण पुण्य दयेकीगु ख:सा गुरुयात पूजा याये हे मा: धका: खँ न्ह्यथनात:गु दु–

आराध्योअनेकधा शिष्यै: सत्समपदमभीप्सुभि: ।
अक्षीणपुण्यकामैश्च सर्वविघ्नविनायकै: ॥

सर्वेषां समयानां हि समयोअयं निरुत्तर: ।
रक्ष्योअयं भवता नित्यं सर्वसंपत्प्रदायक: ॥[१५]

३. पूजा याये बले न्हापां भक्तिपूर्वक गुरुयात वन्दना यायेमा: । अनं लिपा थ:गु चित्तं क्यंगु ज्या यायेमा: धका: गुह्यसिद्धिइ च्वयात:गु दु । थ्व श्लोक थथे ख:–

नत्वा गुरुं भक्तिपूर्व पूजाकाले प्रयत्नतः ।
पश्चाद् ध्यायेत तच्चित्ताग्र्यं बुद्धसिद्धिप्रदं शुभम् ॥[१६]

गुरुयाके तन्त्र रहस्य दु

१. गुरुया म्हुतुं हे तत्वया ज्ञान खँ पिहां वइगु खः । थुकिइ छुंहे कथंया शंका कायेम्वाः धकाः नं लक्ष्मींकराया अद्वयसिद्धिइ च्वयातःगु नं दु । थ्व थथे खः–

यत्तदव्ययक्ययरूपं तु सर्वसत्वेषु संस्थितम् ।
गुरुवक्त्रात् परं तत्वं प्राप्यते नात्र संशयः ॥[१७]

२. पद्मवज्रयागु गुह्यसिद्धिइ तन्त्रया रहस्य दक्को गुरु-वाक्यय् दु धकाः च्वयातःगु जुयाच्वन । थथे च्वयातःगु दु–

रहस्यं यत्परं तन्त्रे गुरुवक्त्रे प्रतिष्ठितम् ।
बुद्धसिद्धिप्रदं दिव्यं तत्सर्व कथितं मया ॥[१८]

परम देव

१. लक्ष्मींकराया हे दाजु जुजु इन्द्रभूतिजु नं गुरुयात लोकनायक धकाः भाःपिनातःगु जुयाच्वन । वसपोलयागु श्लोक वसपोलं रचना यानातःगु ज्ञानसिद्धिइ थथे च्वयातःगु दु–

गुरुरेष समाख्यातः सर्वबुद्धैः सवज्रिभिः ।
स एव सर्वसत्वानां शासको लोकनायकः ॥[१९]

२. लक्ष्मींकराजुं अद्वयसिद्धिया श्लोक सं. ३४ लय् गुरुयात परम देव समान पूजा यायेगु योग्य खः धकाः न्ह्यथनातःगु जुल । गुरु ज्वः थ्व त्रिलोकय् मेपिं सुं हे मदु धकाः न्ह्थनातःगु जुल । व थथे खः–

आचार्यः परमो देवः पूजनीयः प्रयत्नतः ।

३. हाडाभरण नांया चचाय् लीलावज्रजुं गुरुयात 'तुम्ह विनु देष मि अन्धारा' तकं धयाः क्यनातःगु दु । छलपोल गुरु मदुसा जि ला थ्व संसारय् मिखा कां समान जुल । थजाःगु भाव व्यक्त यानातःगु दु ।

परमार्थ सत्यया खँ कनीम्ह गुरु हे खः

आर्यदेव विरचित चर्यामेलापकप्रदीपय् (सप्तमः परिच्छेद) गुरुयात संवृतिसत्य स्वयाः नं परमार्थसत्यया खँ कनीम्ह धकाः प्रशंसा यानातःगु दु। गुरुवाक्य विना खँ सयेका काये हे फइमखु धकाः तकं च्वयातःगु दु। श्लोक थथे खः–

यथा दीपो घटान्तःस्थो बाह्ये नैवावभासते ।
भिन्ने तु तद्घटे पश्चाद् दीपज्वालाभिभासते ॥

स्वकाय एव हि घटो दीप एव हि तत्वकम् ।
गुरुवक्त्रेण संभिन्ने बुद्धज्ञानं स्फुटं भवेत् ॥

गगनं गगनोद्भूतमाकाशाकाशं स पश्यति ।
तथैव हि गुरु र्वक्त्रात्प्रयोगोअयं प्रदर्शितः ॥ [२०]

धंपया दुने मत च्याका तयां पिने जः वइमखु। धंप तछ्यानाः मत पिने हये दुसा जक मतया ज्या वइ। अथे हे भ्रीगु शरीर नं धंप समान खः। भ्रीगु दुने प्रज्ञा दु। गुरुवाक्यं जक भ्रीगु धंपरुपी शरीर तछ्यानाः दुने लुकुं बियाच्वंगु प्रज्ञा पित हयेफइ। अकिं गुरुयात संतुष्ट यायेमाः। गुरुया आज्ञा कयाः विधिवत् गणमण्डल दयेके। गुरुयात सुशिक्षित मुद्रा अर्पण यायेमाः। थजाःगु कथं नम्रतापूर्वक पूजा यायेमाः। गुरुयात तथागत हे भाःपाः सेवा यायेमाः।

दुंगा समान गुरु

१. योगिनीचिन्ताविरचित व्यक्तभावानुगत तत्वसिद्धिइ गुरुयात भवसागरं पारलगये याना बिइगु जहाज समान लनातःगु दु–

अस्माद घोरतरादनन्तविषयाद् दुर्वारमारार्णवात् ।
संसाराद् यदि नो भवन्ति गुरवः पोतोपमास्तायिनः ॥ [२१]

२. लक्ष्मींकराया दाजु जुजु इन्द्रभूतिजुं नं गुरुया भूमिका विषयय् वसपोलं च्वया बिज्याःगु ज्ञानसिद्धिइ शिष्य लक्षण परिच्छेद श्लोक संख्या ४ स थ्व भव मायाजाल संसारं पार तरये याना बिइम्ह धकाः न्ह्यथनातःगु दु। व थथे खः–

गुरु: कर्णधरो विद्वान् नौका धर्म: प्रकाशित: ।
संसारपारगन्तणां वज्रसत्वेन देशितम् ॥

३. थथे हे नदिइ पार तरे याना बिइम्ह धका: थ: गुरु लीलावज्रयात वसपोलया शिष्य डोम्बी हेरुकं (ई.सं.७७७) थथे भाव व्यक्त यानात:गु जुयाच्वन–

गंगा जउना माझे रे वहई नाई ।
ताहीं बडिलि माती पोईआ लीले पार करेइ ॥[२२]

गुरुया महत्व

गुरुया महत्व विषयय् न्हापान्हापां निसें सिद्धातयसं थ:थ:गु खँ न्ह्यथना वयाच्वंगु जुयाच्वन । वज्रयानया उत्कृष्ट पूजा जुइबलय् मूलाचार्यजुं शिष्यपिंत गुरु दर्शन बिइगु छगू विधि दु । चर्यागीतया रागमाला प्रारम्भ याये न्ह्य: गुरुयात शिष्यपिन्सं ब्वनेगु कथंया छगू बिसकं कथंया लय् तया: ब्वनेगु श्लोक दु । थ्व श्लोकय् छगू चरणय् गुरुयात सदा सर्वकालं छ्यं क्वछुना: अनुनय विनय यायेमा:गु खँ च्वयात:गु दु । व थथे ख:–

या सा संसारचक्रं विरचयति मन: संनियागात्महेतो:
सा धीर्यस्य प्रसादाद् दिशति निजभुवं स्वामिनो निष्प्रपञ्चम् ।
तत्वं प्रत्यात्मवेद्यं समुदयति सुखं कल्पनाजाल मुक्तं
कुर्यात तस्याङ्घ्रियुग्मं शिरसि सविनयं सदगुरो: सर्वकालम् ।

थ्व श्लोकया अंश व:म्ह सरहपाद ख: धैगु राहुल साँकृत्यायनजुं थ:गु दोहाकोषय् च्वयात:गु खनेदु ।[२३] सेकोद्देशटीकाकारजुं थ्वयात योगीश्वर–वज्रगीति धका: नां छुनात:गु दु ।

विशेषता

१. गुरु परम देव ख: । लोकनायक ख: ।
२. गुरुया म्हुतुइ तन्त्रया रहस्य सुलाच्वंगु दइ ।
३. निर्विघ्न पूर्वक ज्या गुरुं याकइ ।
४. भव संसार पार लगये याना बिइम्ह गुरु हे ख: ।
५. गुरुप्रसाद त:धं ।

अध्यात्मक कथंया गुरु व्यवस्था

थन गुरुयात आध्यात्मिक भावनां थाय् बियातःगु नं सयेके बहः जू। थीथी विद्वानतय्सं प्वंकातःगु विचारयात नं थन न्ह्यथनाः स्वये बहः जू।

जुजु इन्द्रभूति गुरुया प्रसन्नता आवश्यकता क्यक्यं इन्द्रभूतिजुं थःगु ज्ञानसिद्धिइ बुद्ध, धर्म व संघ हे गुरुपिं खः धकाः च्वया बिज्यागु खः–

गुरुर्बुद्धो भवेद् धर्मः संघश्चापि स एव हि ।
प्रसादाज्ज्ञायते तस्य यस्य रत्न त्रयं वरम् ॥[२४]

लीलावज्र

लीलावज्र छम्ह तन्त्रविद् खः । तन्त्रया क्षेत्रय् तन्त्रया थीथी तःगिंलय् क्रियातन्त्र, चर्यातन्त्र व योगतन्त्रय् तक जक गुरुया आवश्यकता दइ । अनुत्तरयोगतन्त्रय् च्वंपिंत ला भौतिक रूपं गुरुया आवश्यकता म्वाः । थुगु अवस्थाय् थ्यंम्ह साधक १. स्वभाव (Self existent), (थ्व अद्वय, स्वयम् उत्पन्न ज्ञान) व गंभीर (Profound), थःथम्हंतुं महसूस यानाः सयेका सिइका काःगु ज्ञानया स्थितिइ थ्यंम्ह जुइ । लीलावज्र नं अनुत्तरयोग तन्त्रया अवस्थाया साधक जूम्ह जूगु निंतिं आः थन भौतिक अवस्थाया गुरु म्वाःगु जुल । थःथम्हंतुं महसूस यानाः सयेका सिइका काये फुम्ह जुइधुंकल । स्वयम् उत्पन्न ज्ञान हासिल याये फुगु स्थिति विद्यमान जुइधुंकल थजाःगु अवस्थाय् थः हे गुरु थः हे चेला जुइगु स्वाभाविक मजुइगु गथे धाये फइ ।

भौतिक अवस्थाया गुरु ला अनुत्तर सम्यकसंम्बोधि ज्ञान प्राप्त याये न्ह्योया अवस्थाय् जक आवश्यकता दु । भगवान बुद्धं नं बुद्धत्व प्राप्त याये न्ह्यो अर्थात् बोधिसत्वया रूपय् जीवन हनाच्वंबलय् थीथी कथंया गुरुया शिक्षा दीक्षा अनुभव याःगु दु । इपिं थथे खः[२५] –

१. प्रारम्भिक कालया गुरुपिं

सर्वार्थसिद्धया जन्म जुइ धुंकाः शारीरिक लक्षण स्वयाः वसपोलयात मचावू ब्यंकेगु ज्या याना ब्यूपिं राम, ध्वज, लक्खण, मन्ति, यज्ञ, सुयाम सुभोज व सुदत्त धइपिं च्याम्ह ब्राम्हणत दु । इपिं प्रारम्भिक कालया संस्कार गुरुपिं जुल ।

२. शिक्षा गुरु

जुजु शुद्धोधनं अबुजुया नातां थः काय्यात शिक्षा बिइकेगु कारणय् शब्दशास्त्रय् व व्याकरणय् पारंङ्गत जुयाच्वंम्ह सव्बमित्त धैम्ह ब्राम्हणया ल्हाःतिइ सुवर्णया जल धारा हायेकाः थः काय् सिद्धार्थ लःल्हाना ब्यूगु खः। थ्व सव्बमित ब्राम्हण सर्वार्थयात शिक्षा ब्यूम्ह गुरु जुल।

३. महाभिनिष्क्रमणया प्रेरणा दायक गुरु

भव जंजालया माया मोहलय् च्वनाः थीथी कथंया भौतिक भोगया खँत खनाः तच्वतं विरक्त जुयाः आः गथे याये, छु याये धकाः मनय् तयाः दरवारय् दुने छटपट जुयाच्वंम्ह बोधिसत्व सिद्धार्थ कुमारयात दरवार त्वःताः पिहां वनेगु व प्रब्रजित जुइगुलिइ प्रेरणा ब्यूपिं देवतात नं दु। इपिं देवतापिं नं थन गुरुया समान जुल।

४. आलारकालाम

सर्वार्थसिद्ध प्रब्रजित जुइ धुंकाः आचार्य आलारकालाम तपस्वीयाके स्यने सयेके माक्को सयेके सिइके याःगु खः।

५. उद्दकरामपुत्र

सर्वार्थसिद्धं उद्दकरामपुत्रपाखें नं इच्छापूर्ण याये मफुगुलिं "आः जिं थःगु हे बुद्धि व विचारं व थःगु हे मेहनतं प्रज्ञायात लुइके" धकाः प्रणिधान याःगु खँ थन लुमंके बहः जू।

६. भगवान बुद्ध स्वयम गुरु

भगवान गौतम बुद्धया बुद्धत्व प्राप्त याःगु सुं गुरुया निर्देशनय् साधन यानाः मखु। च्वय् च्वया कथंया गुरुपिं बुद्धत्व प्राप्त याये न्ह्यःयापिं खः। इमिसं लौकिक ज्ञानया खँ जक शिक्षा ब्यूगु खः। लोकोत्तरया ज्ञान ला बुद्ध थःगु हे मेहनतं काःगु खः।

अनुत्तर सम्यकसम्बोधि ज्ञान गनं करपिंकेच्वंगु थःम्हं लाना हयेगु वस्तु मखु। गनं माः वने नं म्वाः। उखे थुखे स्वः वने नं माःगु मखु। थ्व भीगु म्हय् हे दु। प्रत्येक मनूया म्हस दुनेदुने थ्यंक च्वनाच्वनी। व ज्ञान भूमि सूक्ष्म रूपं च्वनाच्वनी कि वइत लुइकेत साधारण कथंया कुतः नं ला

गा:गु हे मखु ।

थन भगवान बुद्ध स्वयमं धा:गु खँयात नं छभ्रा: लुमंके बह: जू । व थथे ख:–

भगवान सम्यकसम्बुद्ध लाभ याये धुसेंलि दकले न्हापां ऋषिपटन मृगदाय (सारनाथ) पाखे वना च्वंबलय् छम्ह उपक नांयाम्ह नांगाम्ह सन्यासीं वसपोलयात खन । वंसपोल भगवानयाके क्रान्ति व शान्ति निता कथंया रूप लक्षण खना: व सन्यासी चकित जुल । थ:गु उत्सुकता ज्यंकेया निंतिं भगवानयाके थथे न्यन–

को वा ते सत्था अर्थात् छं गुरु सु ख: ?
कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी अर्थात् छंत सुइगु धर्म य: ?

भगवानं थथे लिस: बिल–

विमुत्तो सयं अभिञ्ञाय अर्थात् जि थ: थम्हं तुं अभिज्ञान लाभ याना: विमुक्ति जुयाम्ह ख: । ***न मे आचारियो अत्थि*** अर्थात् जिगु आचार्य (गुरु) सुं मदु ।

एकोहि सम्मासम्बुद्धो अर्थात् जि थ:थम्हंतुं सम्यक सम्बुद्ध जुयाम्ह ख:[२६] ।

थ्व अनुत्तर सम्यकसम्बोधि ज्ञानयात प्रज्ञाज्ञान नं धा: । प्रज्ञादेवी यात सांसारिक जगतय् मालां दइमखु । छाय्धा:सा थ्व सांसारिक जगतया वस्तु हे मखु । थ्व सुनानं क्यना बियां खंके फइगु नं मखु । छाय्धा:सा थ्व भौतिक मिखां स्वये फइगु हे मखु । थ्व स्वाभाविक शुद्धता ख: । थकिइ छुं कथंया कृत्रिमताया भ्या: तक नं मकीगु अवस्थाया खँ ख: । अकिं विल्कुल नग्नताया खँ नं जुल । छाय्धा:सा वइगु वाह्य आभरण हे क्वँय् वाहेक मेगु छुं हे मदु ।

लीलावज्रया हाडाभरण नांगु चचा

थ्व हाडाभरण चचाय् क्वँय् वस्त्रं पुनाच्वंम्ह प्रज्ञादेवीया भक्तिभावया रूपं लीलावज्रजुं थ:गु भक्तिया रस पिज्वयेकाच्वंगु दु । थ्वयात थ:थम्हंतुं अस्थि–पञ्जरं भुना च्वंकाच्वंगु दइ । अर्थात् क्वँय्या वस्त्रं पुनाच्वंगु जुइ । अकिं लेखकजुं हाडाभरण धका: संकेत बियाच्वंगु ख: । छग्

गिगु दसुया कथं थन प्वला स्वये बहः जू।

क. तुम्ह विनु देष मि अन्धारा

थ्व हाडाभरण चचाय् छ्यलातःगु छगू पद खः। *"तुम्ह विन देष मि अन्धारा"* अर्थात् छ मदयेक ला जिजा मिखा काँम्ह थें खः। थ्व *"बिन गुरु ज्ञान कैसे पाउं"* नाप पायछि खः। थजाःगु भाषा थः यःत्यःम्ह मिसायात धाये थें जाःगु नं खनेदु। तर थन अजाःगु कथं थ्व खँग्वःयात छ्यले स्वयाः प्रज्ञादेवीयात हे संकेत यानाच्वंगु खः धकाः थुइका कायेमाः। छम्ह सिद्धपुरूषं थःके दुम्ह प्रज्ञादेवीयात खँके मफुतले अथवा ध्वाथुइके मफुतले व अनुत्तर सम्यकसम्बोधि ज्ञान लाःम्ह हे गय् यानाः जुइ। थःगु म्हस दुनेच्वंम्ह प्रज्ञादेवीयात खनीबलय् वइगु आनन्दया अवस्थायात हे सहज आनन्दया अनुभूति जुइ। अकिं संक्षेपय् थ्व चचाया सार खः– क्वँय्या वसतं भुनाच्वंम्ह हे प्रज्ञादेवी, छलपोल मदुसा वा मखंसा जिगु जीवन हे व्यर्थ जुल। *"अद्यमे सफलं जन्म जीवितञ्च मे"* गथे यानाः धाये फइ धैगु खँ वइ।

ख. त्रियंध उ खट हूँ

थ्व हाडाभरणया मेगु छगू पद खः। थन स्वपु तुति दुगु (प्यंगू मखु) खाताया द्यःने च्वनाच्वंगु संकेत बियाच्वंगु खः। भौतिक रूपं थन स्वपु तुतिइ दिनाच्वंगु धकाः क्यनाच्वंगु खः। भावार्थया रूपं स्वयेबलय् थन अथें जाःगु खाताया खँ मखु। स्वपु तुतिया संकेत खः– काय, वाक् व चित्त। काय, वाक् व चित्त छधी छप्पाँय् लाका जुइगु अवस्थाय् अन त्रिकोणात्मक भावनाया श्रृजना जुइ। थ्वहे त्रिकोणात्मक अवस्थायात हे प्रज्ञादेवी दर्शन लाकाः सहज आनन्द कायेगु योग्यगु खाता खः। *"त्रियंध उ खट हूँ"* या साहित्यिक पक्ष थ्वहे खः।

थ्व हाडाभरण चचाय् थजाःगु साहित्यिक भावना पिज्वःगु पद यक्कों दु। थ्व कथं स्वयेबलय् लीलावज्र छम्ह सिद्धम्ह साहित्यकार नं खने दु। थ्व चचाय् छ्यलातःगु भाय् आपाः यानाः अपभ्रंश भाषाया[२७] खँग्वःत दु। गथेकि च्वय् न्ह्यथने धुंगु *"तुम्ह विन देष मि अन्धारा"*, छाडिंगेल, शालिन्ज आदि आदि। अकिं लीलावज्रजु अपभ्रंश भाषाया ज्ञाता अवश्य नं खः। भिक्षु रविश्री ज्ञान विरचित अमृतकर्णिकाख्य टिप्पणीया प्रत्येक्षणाज्ञान परिच्छिेदय् लीलावज्रजुं छ्यलातःगु अपभ्रंश भाषाया वाक्य *"सहजानन्द च चतुक्खण*

णिअ सम्बेअण जाण इति लीलावज्रश्चेति" उद्घृत यानात:गु दु ।[२८] थकिं नं वसपोलं चर्या क्षेत्र बाहेक मेमेथासय् नं अपभ्रंश भाषाया सिद्धहस्तम्ह ख: धीका: धाये जिल । गुह्यसमाजया खँत सारसंक्षेपं (काय, वाक् व चित्त थुलि स्वता गुह्य जुल, थ्व स्वता गुह्यत छधी छप्पाँय् जुइगुयात समाज धाल व मोक्षया लागि तसकं सहज उपाय जुल) दुथ्याकात:गु थ्व हाडाभरण चचांय् थ:गु देहया नं उलिहे महत्व क्यना: थ: गुरु लक्ष्मींकराया सिद्धान्तयात नं मा:गु कथं क:घाना यंकेफुगु छगू थन विशेषता हे ख: धायेमा: । थ्व चचाय् छुं द्य: थथे च्वं अथे च्वं धका: वर्णन यानात:गु मदु । सांसारिक सत्य खँय् ब: वियात:गु हे जक खनेदु । थ्व छगू शास्त्रीय ढंगगु चचा पुचलय् तये बह: जू ।

न्ह्यागगु छगू त:धंगु वा चिकिचाधंगु गुह्य पूजा जूसां थ्व हाडाभरण चचा महासे मगा:गु कथंया धलखय् जानाच्वंगु दु । थ्व चर्यागीत जुइबलय् चर्यानृत्य तकं नं यायेगु परम्परा दु । आपा: याना: थ्व चचा राग अहेंदीया दुने लाका: हालेगु या: । मू खँला गुरु व गुरुया प्रसादं लाइगु मोक्षपद ख: ।

गुरुमण्डलय् स्वाँ ब्वयेगु वाक्य कथं गुरु धइम्ह मेम्ह मखु वज्रसत्व हे गुरु जुल । अले स्वाँ व्वयेगुलिइ अन्तिम *'चँ चन्द्राय नम:', 'सूँ सूर्याय नम:'* व *'वज्रसत्व गुरुभ्यो नम:'* धका: ब्वनेमा:गु थन लुमंके बह:जू । जवं खवं चन्द्र व सूर्य तया: दथुइ वज्रसत्व गुरु बिज्यानाच्वंगु धैगु खँ थन सिइदु ।

समस्त रूपय् गुरुया थाय् बौद्धधर्मय् थीथी कथं दु । थेरवादय् नं दु । महायानया वज्रयानय् नं दु । आध्यात्मिक कथंया गुरु थेरवाद व वज्रयान निगुलिं थासय् नं दु ।

---

१ भिक्षु अमृतानन्द, गृही विनय तेश्रो संस्करण, काठमाडौ : आनन्दकुटी विहार गुठी १९९५ पृ.७२ ।

२ ले.बुद्धदास भिक्खु, अनुवादक भिक्षु विपस्सी धम्मारामो, बालोपयोगी सचित्र बुद्धजीवनी, थाइलैण्ड वोनआन्ज समूह, १९९९ पृ.१७-१९।

३ भिक्षु अमृतानन्द, गृही विनय तेश्रो संस्करण, काठमाडौ : आनन्दकुटी विहार गुठी १९९५ पृ.७६ ।

४ द्वीपया अर्थ श्मशान नं ख: । टापू नं ख: । थन द्वीपया अर्थ शरणय् जुल । अकिं जम्बुद्विप धायेबलयुल प्यखेरं लखं चा:हुलाच्वंगु थाय् धका: मकासे जम्बुशरण धायेमाली । अथे हे मणिद्वीप धैगु मणिशरण जुल ।

५ भिक्षु अमृतानन्द (ई. सं.१९४७), संक्षिप्त बुद्ध-जीवनी, काठमाडौ : आनन्दकुटी विहार गुठी पञ्चमावृति १९९४ पृ.. १२४ ।

६ त्रिपिटकया व्याख्या जुयाच्वंगु निगूगु ग्रन्थयात अट्ठकथा धाइगु ख: । वण्णा नं धा: । (ले.सुजी

पुञ्ञानुभाव, अनुवादक, भिक्खु सुमेध धीरसुमेधो, सम्पूर्ण बुद्धवचन तिपिटकया सार, सद्धर्मप्रचारक पुच: पृ २८ ।)

7 ण परम्परा कथं २३५ दँतक न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । ले. सुजी पुञ्ञानुभाव, अनुवादक, भिक्खु सुमेध धीरसुमेधो, सम्पूर्ण बुद्धवचन तिपिटकया सार, सद्धर्मप्रचारक पुच: पृ २१ ।)

8 ले. भारतरतन, महामहोपाध्याय, पाण्डुर वामण काणे, अनु । अर्जुन चौबे काश्यप, एम ए. धर्मशास्त्रका इतिहास पंचम भाग, उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान, लखनउ (हिन्दी समिति प्रभाग) द्वितीय संस्करण १९८४ पृ. ३१ पृ. ८ ।

9 सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदमोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह योगिनी लक्ष्मीकराविरचिता अद्वयसिद्धि श्लोक सं ३३ पृ.१६४ ।

10 Bonoytosh Bhattacharyam,cd Sadhanamala Vol II. Baroda M Oricntal Institute, 1968 Introduction Chapter p.lvi

11 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह नवम् परिच्छेद श्लोक सं. ११ ।

12 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह इन्द्रभूति विरचित ज्ञानसिद्धि प्रथम परिच्छेद श्लोक सं.२३ । पृ. ९५ ।

13 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह पद्मवज्र विरचित गुह्यसिद्धि प्रथम परिच्छेद श्लोक सं. ५१ व ५२ ।

14 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह पद्मवज्र विरचित गुह्यसिद्धि नवम परिच्छेद श्लोक सं. ८ ।

15 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह इन्द्रभूति विरचित ज्ञानसिद्धि प्रथम परिच्छेद श्लोक सं. ३० व ३१ ।

16 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह पद्मवज्र विरचित गुह्यसिद्धि नवम् परिच्छेद श्लोक सं.२५ ।

17 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह योगिनी लक्ष्मीकरा विरचिता अद्वयसिद्धि श्लोक सं. ३० ।

18 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह पद्मवज्र विरचिता गुह्यसिद्धि श्लोक सं. ८८ ।

19 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह इन्द्रभूति विरचित ज्ञानसिद्धि त्रयोदश परिच्छेद श्लोक सं. १२ ।

20 सं.जनार्दनशास्त्री पाण्डेय, आर्यदेवविरचितम् चर्यमिलापकप्रदीपम्, दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध योजना सारनाथ, वाराणसी ई.२०००, पृ. ६१ ।

21 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह योगिनीचिन्ता विरचित व्यक्तभावानुगततत्वसिद्धि संसारव्यवस्था पटल पृ.१७२ ।

22 यज्ञमानपति वज्राचार्य, लीलावज्र कार्यपत्र २०५९ माघ १८ गते शनिवार लोटस रिसर्च सेण्टरय् प्रस्तुत जूगु ख: । व कार्यपत्रया गुरुभक्त शिष्यपिं परिच्छेद स्वया विज्याहुँ ।

23 धी: अङ्क १ पृ. ७८ ।

24 सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह इन्द्रभूति विरचित ज्ञानसिद्धि प्रथम परिच्छेद श्लोक सं. २४ ।

25 मोतिकाजी शाक्य अनु. मिलिन्द प्रश्न दोश्रो भाग, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी श्रीघ: २०५९, पृ.२२८ ।

26 सत्यनारायण गोयन्का: छिमेकी देशहरुसंग स्नेह सम्बन्ध : २५४५ औ बुद्ध जयन्ति स्मारिका पृ.६९ ।

27 अपभ्रंश भाषा खुगू शताव्दीनिसें १२ गू शताव्दीतक प्रभावकारी भाषाया कथं भारतय् छयलाच्वंगु ख: । छगू ताकं उत्तर व पूर्व भारत न्यंक ध्वहे अपभ्रंश भाषा छगू हे जक छयलेगु ज्या जूगु धाइ । आधिकारिक कथं दकलं न्हापां पिहां व:गु चर्यागीत "कोल्लायिरे"नामु चचा नं पूवक छपुं अपभ्रश भाषाय् चिनात:गु ख: । थथे खं लेखकं प्रस्तुत यानागु चर्यागीत कार्यपत्रय् विस्तृत कथं न्ह्यथना तयागु दु ।

28 डा.बनारसीलाल(सं), आर्यमञ्जुश्रीनामसङगीति : भिक्षुरविश्रीज्ञान विरचितया अमृतकर्णिकाख्यटिप्पण्या आचार्य विभूतिचन्द्रविरचितेन अमृतकर्णिकोद्योतविबन्धेन च सहिता, वाराणसी : केन्द्रीय उच्च तिव्वती शिक्षा संस्थान सारनाथ, वुद्धाव्द २५३८ पृ.६३ ।

४. गुरु वरण

गुरु स्थापना

थन भौतिक कथंया गुरुया खँ जुइ । अभौतिक व आध्यात्मिक कथंया गुरुयागु खँ मखु । भौतिक कथंया गुरुइ नं गर्भिन कथंया शिक्षा, विद्या, दीक्षा कायेगु उपायय् दुथ्या:गु जक जुइ । गंभीर व स्वभाव प्रकारया खँ जुइमखु । भौतिक कथंया गुरुया आवश्यकता दु, बौद्ध धर्मय् । गुरु स्थापना यायेमा: । गुरु नं थीथी कथंया दु । अकिइ गजा:म्ह गुरु य: । थजा:गु खँ वइ । थजा:गु फुक्क खँ पूर्वका: गुरु नालेगुयात गुरु वरण धाइ । गुरु ग्रहण नं धाइ ।

थथे गुरु ग्रहण याये न्ह्य: गुरु ल्ययेमा: । गुरु ल्ययेगु धा:सेंलि गुम्ह गुरु य:, गुम्ह गुरु मय: धैगु खँ मखु । गुरुयाके दयेमा:गु लक्षणत दु मदु स्वयेमा: । गुरु जुइत गुगु लक्षण दयेमा:गु ख: व लक्षण मदुम्ह गुरु नाला कयां छुं ज्या वइमखु ।

आ: थन अकिं गुरुयाके दयेमा:गु लक्षणत स्वये ।

भिंम्ह गुरुया भिं-लक्षण

भिंम्ह गुरुयाके दयेमा:गु लक्षण नं क्वह्यंगु खँ मखु । छुं छुं लक्षणत थथे ख:–

१. प्रेरणा दायक गुरु

थ: शिष्य प्रति थ: प्रेरणा दायक जुइमा: । थ: शिष्यपिसं उपासक–उपासिकापिनि पुचलय् कंगु खँ सुं उपासक–उपासिकाया मनय् शंका वना: न्ह्यंव:सा गुरुं शिष्यं कंगु खँयात लना: शिष्य प्रति गिला जुइ कथं धायेगु ज्या यायेमज्यू । व शिष्ययात नैतिक बल बिइगु कथं खँ ल्हायेमा: ।[1]

२. संरक्षक जुइफुगु

गल्ती न्ह्याम्हसियानं जुइफु । व गल्तीयात हे तः धंकाः शिष्यमचायात त्वःता छोयेमज्यू । शिष्यमचायात भिंके मफुसा थःगु असफलताया चिं खः धकाः गुरुं भाःपिनाः कायेमाः । अकिं शिष्यमचां याःगु गल्ती जुयाः ब्वःबिये मातलें नं नुगलय् स्याक्क ब्वःबिये मज्यू । तं पिकाःसां कृपापूर्ण कथंया तं पिकायेमाः । गथेकि–

'कृपाक्रोधं महारौद्रं'

तं पिकाःसां वया लिउनेला कृपा हे दु । तं पिहाँवःगु तच्वतं धकाः ब्यंसां नं वया लिउने शिष्यमचायात हे भिंकेगु लक्षण पिज्वया हे च्वनी व तं पिहाँ वःगुलि । गुरु तिलोपां शिष्य नरोपायात १२ दँ तक क्रुद्ध जुयाः ब्वःब्युब्यू वःगु अय्नं नरोपा भतिचाहे दिगभ्रमित मजूसे गुरुया सेवा याना हे च्वंगु खँ लुमंके बहः जू । थ्व नं छगू गुरु परीक्षाया माध्यम जुयाच्वन । नरोपां तिलोपायात गुरु परीक्षा याःगु मेहनत खनाः तिलोपा खुसि तकं जुल । अन्तय् नरोपा सिद्ध शिष्य हे जुल ।[२]

३. वज्राचार्य जुइफुम्ह

जगद्दर्पणाचार्यजुं क्रियासम्मुच्चयलय् नं गुरुयाके दयेमाःगु लक्षणत वर्णन यानातःगु दु । गुरुयात वज्राचार्य नं धयातःगु दु । मञ्जुश्री भट्टारकस्य प्रज्ञाचक्र साधनय् नं वज्राचार्ययात गुरु भाःपाः विनय यानाः च्वयातःगु दु । अकिइ च्वयातःगु थथे खः–

गुरु पादं सदा नत्वा वज्राचार्यं तथैव च प्रणम्यादौ लिखिष्यामि मञ्जुश्रीयेन सिध्यति ॥[३]

अश्वघोषकृत गुरु पञ्चाशिकाय नं वज्राचार्ययात गुरु भाःपाः बयनातःगु खनेदु । श्लोक थथे खः–

तस्मात सर्व प्रयत्नेन वज्राचार्य महागुरुम्[४]

जगद्दर्पणाचार्यया क्रियासमुच्चयलय् गुरुया लक्षण च्वयातःगु थथे खः–

१. गुरु त्रिकालदर्शी खः । भूत, वर्तमान व भविष्यया ज्ञाता

जुयाच्वंम्ह जुइमा: । दक्व ज्या व खँया लाभ व अलाभया खँ सिउम्ह कनेफुम्ह जुइमा: ।

२. यद्वज्रमार्ग देशक आचार्य वज्राचार्य । वज्रयानय् दृढ जुया: ज्ञान दर्शनया खँ बाँलाक्क कने फुम्ह जुइमा: ।

३. पापकारी ज्या याइम्ह *'आरात दूरंपापकेभ्य: धर्मेभ्यश्चरतीत्या-चार्य'* अर्थात् पापकारी ज्यापाखें तापाक्क च्वना: धर्माचारय् रतजुया च्वनीम्ह जुइमा: ।

४. भौतिक व अभौतिक नितायसं निपुणम्ह *'लौकिकलोकोत्तराचारं दर्शयतीत्याचार्य: ।'* भौतिक व आध्यात्मिक नितायसं निपुण जुया: वहे अनुसार आचार विचार याना च्वनीम्ह व अकिया खँ दर्शन बाँलाक्क व्याख्या याये फुम्ह जुइमा: ।

५. परमार्थ सेवाय् न्ह्यलुइम्ह–

परमार्थ सेवाय् न्ह्याबलेस नं मन वयेका: वहे मुताविक थ:गु जीवन रूपी दुंगा न्ह्याकाच्वनीम्ह जुइमा: ।

अद्वयवज्र संग्रहया तत्वरत्नावलीकथं गुरुयाके दयेमा:गु लक्षणत थथे क्यनात:गु दु–

'प्रतिपन्नपुलशून्याचिन्त्यतालक्षणमाचार्यस्वयम्भूज्ञानविपश्याना समर्थ:,'[४] अर्थात्–

१. शून्यताय् चित्त दिका च्वनीम्ह ।
२. स्वयम्भू ज्ञान दुम्ह ।
३. विपश्यनाय् सामर्थ्यम्ह ।

मिलिन्द–प्रश्नय्–

मिलिन्द–प्रश्न छगू अति च्वन्ह्या:गु बौद्ध साहित्य ख: । थकिइ मेण्डक–प्रश्नया पृष्ठभूमिइ गुरु आचार्यपिंके शिष्य प्रति यायेमा:गु व्यवहारया खँ नं न्ह्यथनात:गु दु । आचार्य गुरुपिंके नीन्यागू गुणया खँ च्वयात:गु दु[६] । इपिं थथे ख:–

१. शिष्ययात बाँलाक्क हेर–विचार याइ ।
२. शिष्यं छु याये मजिउ छु याये जिउ धका:, शिष्ययात बाँलाक्क कना बिइ ।
३. शिष्यं विशेष ध्यान बिइमा:गु म्वा:गु खँ ध्वाथुइका बिइ ।
४. शिष्यया निंतिं पायुछि जुइ कथंया च्वनेगु थायुया व्यवस्था याइ ।
५. शिष्य उसाँय् मदुसा मा: कथंया वास: यायेगु ज्या याना बिइ ।
६. शिष्यं इलय् ब्यलय् नये त्वने खं मखंया चिन्ता यानाच्वनी ।
७. शिष्यया विशेष रूचि पाखे पायुछि कथंया ध्यान बिइ ।
८. शिष्यया मन त्याकेगु कथं न्ह्याबलय् नं ज्या यानाच्वनी ।
९. शिष्यं सुनाप संगत याये जिउ, सुनाप याये मजिउ ध्वाथुइका बिइ ।
१०. शिष्य गन गामय् वने जिउ, गन गामय् वने मजिउ कनाबिइ ।
११. शिष्ययात गजा:गु बिहारय् वने जिउ, गजा:गु विहारय् वने मजिउ कनाबिइ ।
१२. शिष्यनाप ख्या: यायेगु ज्या याइमखु ।
१३. शिष्यया न्ह्योने थ:गु दु:खया खँ कना: विस्मात याइमखु ।
१४. शिष्यया दोष दुसा क्षमा याना बिइ ।
१५. शिष्ययात न्ह्याबलेसं उत्साह बिया हे च्वनी ।
१६. शिष्ययात छसिकथं शिक्षा ब्युब्युं यंकी ।
१७. शिष्ययात छुं कथंया खँ मकंसे सुचुका तयेगु ज्या याइमखु ।
१८. शिष्ययात फुक्कं शिक्षा स्यनाबिइ कनाबिइ, गुरुमुष्ठिइ तया तइमखु ।
१९. शिष्यया क्षमता ब्वलंका:गु दु धका: भा:पिना: शिष्ययात थ: काय् समान भा:पी ।
२०. शिष्यया लँपु बाया मवनीगु उपाय याना हे च्वनी ।
२१. शिष्ययात विद्यादान याना च्वनागु धका: हर्ष एवं आनन्दित जुयाच्वनी ।
२२. शिष्ययात स्नेहपूर्वक व्यवहार यानाच्वनी ।
२३. शिष्ययात आपद विपद अवस्थाय् याक:चा त्व:ती मखु ।
२४. शिष्ययात छुं स्यनेगु मौका दयेवं उघ्रिमे स्यने कनेगु ज्या याइ ।
२५. शिष्यं यायेमा:गु, ज्या, कर्तव्य मयाइगु अवस्थाय् उघ्रिमय् न्ह्याना: लँ क्यना बिइ ।

गुरु परीक्षण

गुरुयात परीक्षण यायेगु, थ्व छगू अजूगति चायापूगु विषय जुल । गुरुं शिष्ययात परीक्षा कायेगु गनगन शिष्यं गुरुयात परीक्षण यायेगु धैगु अजूगतिया हे खँ जुल । तर बौद्ध दर्शनय् थकिया व्यवस्था दु । थ्व अजूगति चायेमाःगु खँ मखु । शिष्य जक भिंनां मगाः । गुरु नं भिंम्ह जुइमाः । गुरु–शिष्य परम्पराय् गुरु व शिष्य ला व लुसि समान खः । गुरुपिं मभिन धाःसा शिष्यपिंत धोका जुइ । इमिगु समय बरबाद जुइ । व थें जाःगु अकुशल कार्य मेगु दइमखु । अकिं गुरुयात तःधंगु थाय् बियातःगु दु । गुरुयात परमदेव तकं धयातःगु दु । लक्ष्मींकराजुं थःगु अद्वयसिद्धिइ गुरुयात ब्याक्कं प्रशंसा यानातःगु दु । अथे हे योगिनी चिन्ता धइम्ह मेम्ह गुरु माताजुं गुरुयात समुद्र पार तरय् यायेत च्वनीगु जहाज समान क्यनातःगु दु ।

गुरु मालाः वने न्ह्यः शिष्यं नं गुरु गजाःम्ह खः, ल्ययेगु यायेमाः । गुरु लोभी, स्वार्थी व ढोंगी प्रकृतियाम्ह लात धाःसा अजाःम्ह गुरुपाखें शिक्षा हासिल याना काःम्ह शिष्य गजाःम्ह जुइ, थ्व थौं नं बिचाः याना स्वये बहः जू । इन्द्रभूतिजुया "ज्ञानसिद्धि"इ खरावपिं गुरुनाप सतर्क जुइमाःगु विषयय् बांलाक सविस्तारं व्याख्या यानातःगु दु । सदसद् गुरु परीक्षा कथं ज्ञानसिद्धिइ च्वयातःगु जुयाच्वन ।[७] *"आचार्य लक्षणविधिः"* धकाः *मंडलाचार्य दर्प्पण विरचित क्रियासम्मुच्चल*य् छसिकथंया परिच्छेद हे नं दु ।[८]

१. गुरुया ख्वाः स्वये म्वाः गुरुया अर्ति उपदेशं हे गुरु म्हसीकेगु

गुरु ल्ययेत गुरुया ख्वाः स्वयेमाःगु मदु । गुरुया खँ सिइके मात्रं हे गाः । भगवान बुद्ध राजगृहलय् च्वना बिज्याःबलय्यागु खँ खः । उगु बखतय् सञ्जय नांयाम्ह छम्ह परिब्राजक नं अन नापं च्वनाच्वंगु जुल । वया यक्वं शिष्यमचात दु । अकिइ उपतिस्स व कोलित नांयापिं निम्ह नं शिष्यत दु । इपिं निम्हं थः गुरुयागु खँ स्वयाः नं च्वय्या ज्ञानामृतया लुइकेया निंतिं अखें थुखें चाःहिलाच्वंपिं जुल । इपिं निम्हसिनं सुनां न्हापलाक्क अमृत–धर्म प्राप्त याइ, वं मेम्ह पासायात व ज्ञानामृत कनेमाः धैगु सल्लाह साहुति याःगु जुयाच्वन ।

छन्हु उपतिस्सं राजगृहलय् भिक्षाटन याना वयाच्वंम्ह अस्सजित धैम्ह भिक्षुयात खन । व अस्सजित भिक्षुया व्यवहार खनाः प्रभावित जुल । व भिक्षुया फेतुइगु, दनीगु, न्यासि वनीगु, भिक्षाटन याना जुइगु रंगढंग अति हे न्ह्यइपुसे खनेदु । न्ह्यागु पलय् नं सन्तोषया भावना दुथ्यानाच्वंगु खनेदु ।

धजा:गु खँ स्वये दया: उपतिस्सया मनय् थ्व मनूया गुरु अवश्य नं ज्ञानी जुइमा: । व गजा:गु ज्ञान थ्वयात बियात:गु जुइ, धैगु न्यनेगु इच्छा दयावल । अजा:म्ह गुरु सु जुइ ? अस्सजित भिक्षुया थाय् न्यं नं वन ।

अस्सजित भिक्षुं उपदेशयात संक्षिप्तं कंगु थथे जुल– गुगु नं वस्तु दयावइ (उत्पन्न), व दक्वसिया नं हेतु (कारण) दु । अथे तुं इपिं दक्वयागु निरोध (नाश) जुयावनीगु नं ख: । थजा:गु खँ (सिद्धान्त) कनीम्ह हे महाश्रमण (गुरु) ख: । थ्व खँयात साँस्कृतिक कथं धायेगु यानात:गु थथे ख:–

१. *ये धम्मा हेतुप्पभा तेषाम् हेतु तथागतो आह ।*
तेषां च यो निरोध एवम्वादि महासमनो ॥[१०]

२. *ये धर्मा हेतु प्रभवा हेतुं तेषां तथागतो ह्यवदत् ।*
तेषां च यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः ॥[११]

थ्व श्लोक आर्या छन्द ख: । अयनं आपा: याना: छुं नं ग्रन्थया हस्तलेखया समाप्तिइ थथे कथं च्वयेगु यानात:गु दु–

३. *ये धर्मा हेतुप्रभवा हेतुस्तेषां तथागतः ।*
ह्यवदत्तेषां च यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः ॥[१२]

ब्लुआन्नलसय् पृ. १०९२ स थ्वयात अंग्रेजी भाषाय् थथे च्वयात:गु दु –

Of those things which spring from a cause,
the cause has been told by the Tathagata;
And their suppression likewise,
the great Sramana has revealed.

थुलि न्यने मात्रं हे उपतिस्स तच्वतं सन्तोष जुल । गबलें हे न्यने मखनिगु अमृत समान दर्शन न्यने दत । थथे कंम्ह गुरु पक्का नं पूजनीय ख: धका: भा:पिना: दर्शन यायेगु इच्छा जुल । अले थ: पासा कोलितयात कनेत वन । कोलितं नं थ्व खँयात उधिमे थुइकल । इपिं निम्हं भगवान बुद्ध च्वना च्वंथाय् वना: दर्शन या: वन । इपिं निम्हं शालीपुत्र व मौदगल्यायनया नामं भगवान गौत्तम बुद्धया अग्रश्रावक जुयाच्वन । थन अमृत समान धर्म धायेबलय् गबलेनं नाश जुइगुपती मखु । थ्व उत्पत्ति जूगु हे मखुसा नाश

जुइगु नं मखुगु जुल । थन गुरुया ख्वाः मखंनिबलय् हे गुरुया अर्ति उपदेश न्यनाः हे शालीपुत्र व मौद्गल्याय नं गुरु स्थापना याःगु जुल ।

जुजु इन्द्रभूतिजुं थःगु ज्ञानसिद्धिया त्रयोदशः परिच्छेदय् भिंखुगू श्लोक दयेकाः सद्यगुरुयाके दयेमाःगु लक्षणत न्ह्यथनातःगु दु । वसपोलया भनाइ कथं गुम्हगुम्हं गुरुपिं लोभी नं जू । अजाःपिं गुरु याये मज्यू धकाः इन्द्रभूति विरचित ज्ञानसिद्धिइ च्वयातःगु दु–

अन्ये ये गुरवः ख्याता मिथ्याज्ञानाभिमानिनः ।
लोभाद्यर्थ प्रकुर्वन्ति धर्मस्य देशनां पराम् ॥

पापमित्राश्च ते बालाः सत्वनाशे प्रतिष्ठिताः ।
मारपाक्षिकगोत्रास्तेअपरात्मानो विनाशकाः ॥ [१२]

---

१. भिक्षु अमृतानन्द, गृही-विनय चौथो संस्करण, कुमारी पाटी यल : (२०५५) पृ.५८

२. डा. ठाकुर सेन नेगी : वज्रयानी अनुत्तर योग, केन्द्रीय उच्च शिक्षा संस्थान सारनाथ, वाराणसी १९९९ पृ ४९१-४९२

३. यज्ञमान पति वज्राचार्य, वज्राचार्य : पुलुपालु, पलेस्वाँ अंक १३ लोटस रिसर्च सेण्टर महापाल, ललितपुर पृ.३२ ।

४. यज्ञमान पति वज्राचार्य, वज्राचार्य : पुलुपालु, पलेस्वाँ अंक १३ लोटस रिसर्च सेण्टर महापाल, ललितपुर पृ ३२ ।

५. अद्वयवज्र संग्रह पृ. १६ ।

६. मोतिकाजी शाक्य (अनुवादक), मिलिन्द-प्रश्न दोश्रो भाग (मेण्डक प्रश्न खण्ड) धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, श्रीघः २०५९ पृ.५-६ ।

७. इन्द्रभूति, ज्ञानसिद्धिः गुरुलक्षण निर्देशः त्रयोदश प्रो. सामढोंग रिंपोन्छे व प्रो. व्रजवल्लभद्विवेदीद्वारा संपादित गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह, केन्द्रीय उच्च तिब्बत अध्ययन संस्थान, सारनाथ, १९८८, पृ.१३० ।

८. आचार्य लक्षण विधि : धकाः मंडलाचार्य दर्पण विरचित क्रियासमुच्चयलय दु ।

९. [(धी २३ पृ. १२७) व (विनय पिटकःमहावग्गः १. १७. ३९)]

१०. विनय, महावग्ग, १.२३ (४०) धीः २० पृ.९०

११. थजाःगु कथं छन्दवन्द यानाः तयेवलय् दकले न्हापांगु पंक्ति अनुष्टुप छन्दय् जुइ । लिपायागु पंक्ति धाःसा छुं छन्दय् खनेदइ मखु । ह्यवदत् यात (न्हापांगु पंक्ती तःसा जक आर्या छन्दया रूप खनेदइ) ।
(सं सम्दोङ् रिन्पोछे व प्रो. व्रजवल्लभ द्विवेदी गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह, केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, सारनाथ वाराणसी १९८७ भूमिका पृ.५४)

१२. सं.व्रजवल्लभ द्विवेदी व सम्दोङ् रिन्पोछे गुह्यादि-अष्टसिद्धि संग्रह इन्द्रभूतिविरचित ज्ञानसिद्धि त्रयोदश परिच्छेद श्लोक सं.१३ व १४ ।

५. शिष्य परीक्षण

भिं-शिष्यपिंके दयेमा:गु गुण व निन्दनीय शिष्य-व्यवहार

गुरु-शिष्य परम्पराय् गुरुया भूमिका दु, उलि हे अफ व स्वया: नं अप्पो शिष्यपिनिगु व्यवहारया थाय् यक्कों दु। शिष्यतय्गु व्यवहार बाँलात धा:सा गुरु नं छम्ह सफलम्ह गुरु जुइ। शिष्यतय्गु व्यवहार बाँलाना मवनीगु अवस्थाय् गुरुया ज्ञान नं लुकुंबिया वने तकं फु। बाँला:गु शिष्यया व्यवहार जुल धा:सा सिद्धि लाभ जुइ। तत्वज्ञानया खँ सिइका कायेफुम्ह जुइ। थजा:गुयात गुरुया मन क्वसायेका काये फुम्ह शिष्य जुइमाल। गुरुयात बाँलाक्क व्यवहार मयाइपिं शिष्यं गुरुया कृपापात्र जुइ फइमखु। अजा:म्ह शिष्यं प्रज्ञाज्ञानया खँ गुरुपाखें काये फइमखु। गुलि खँला सफू ब्वनां जक ज्या मव:। गुरुया म्हुतुं हे क्वफाना: कायेमा:गु दु। तन्त्रया रहस्य दक्वं गुरुवाक्य दुने सुलाच्वंगु दु। गुरुपाखें थजा:गु खँ कायेत गुरुया प्रिय शिष्य जुइ फयेकेमा:।

शिष्यपिं नं थीथी कथंया दु। शिष्यपिं गजा:-गजा:पिं दइ धका: न्हापायापिं विद्वानतय्सं थ:थ:गु रचनाया माध्यमं व्यक्त यानात:गु दु।

शिष्यपिसं पालन यायेमा:गु आचार संहिता

गुरु वरण याये धुंका: गुरु प्रति शिष्यं क्यनेमा:गु विनयत नं दु। थ्वहे मवलय् अनङ्गयोगी (अनङ्गवज्र) जुया डाकिनीगुह्यसमयसाधनम् धैगु सफूया वज्रपञ्जरे गुरुया किपालु तकं हाचां गायेमज्यू, गुरुया आज्ञा नं उल्लंघन यायेमज्यू, यात धा:सा परलोकय् कष्टमय जीवन हनेमाली, नरक तकं भोग यायेमाली आदि खँ च्वयात:गु जुयाच्वन। गुरुया मिसा (कला:) यात तकं पालि भ्वपुइ मा: तकं धयात:गु दु। थ्व विषयया श्लोक थथे च्वयात:गु दु-

गुरोश्छायां न लंघयेद् गुरुपत्नी च पादुकाम्।
सततं ये लंघयन्ति ते नरा: क्षुरधारिण: ॥

सुसिद्धोअपि महाशिष्यो गुरोराज्ञां न लंघयेत् ।
इह लोके भवेत् कष्टं परलोके नरकं वसेत् ॥

थ्वहे सफुतिइ शिष्य सदाकालं गुरुभक्ति परायण जुइमाः । थःगु साधना सिद्ध यायेत गुरुया आज्ञा मदयेक मगाःगु खँयात बाँलाक्क न्ह्यथनातःगु जुयाच्वन । थकिया श्लोक थथे खः–

एवं मत्वा सदा शिष्यो गुरुभक्ति परायणः ।
साधयेद् विपुलां सिद्धिं गुरोराज्ञाप्रयत्नतः ॥[१]

गुरुं शिष्य ग्रहण याये न्ह्यः शिष्ययात थीथी कथं परीक्षण यायेगु ज्या जू । गुरुया न्ह्योने दक्को दृष्टिं उपयुक्त जूसा जक शिष्य ग्रहण याइ, मखुसा याइमखु । अकिं गुरुं थःहे काय् जुतलें नं परीक्षणय् पायछि खने मंत धाःसा शिष्य ग्रहण गुगुं हालतय् नं याये मज्यू, याइ नं मखु । जुजु इन्द्रभूतिजुं थःहे काय् पद्मसंभवयात थःगु शिष्य दयेके मास्ति मवः, मदयेकू धाइ । पद्मसंभवयात इन्द्रभूतिया धर्मपुत्र खः धकाः नं धाइ । थ्वहे पद्मसंभव थः अबुजुया विपरीत धारण मतिइ वंकाः थःगु देश हे त्वःताः देशं पिने ल्हासा थ्यंक वन । ल्हासामितय्सं वसपोलयात परमगुरुया रूपय् माने यात । थौं तक नं गुरु पद्मसंभवयात ल्हासाया लामा गुरुपिसं पूजा याना वया हे च्वंगु दु ।

गुरु–शिष्य परीक्षा विधिया छगू विशेष रूपं शास्त्र हे विकास जूगु खनेदु । गुरु–शिष्यया सम्वन्ध थःगु कोषं जन्म जूगु पिता–पुत्रया सम्त्रन्ध स्वयाः नं तच्वतं हे क्वातूगु भावना जुइ । गुरुं थः काय्यात त्याग यानाः परपुत्र थः शिष्ययागु आश्रय कायेमाःगु तकं जू । जन्म जूम्ह काय् जगाजग दयेक दयेकं शिष्य–पुत्रया ल्हाःतिं दागबत्ती तकं जूवं, थकी छुं अजूगति चायेमाःगु तकं जुइमखु ।

गुरुया सिद्धान्त न्ह्याकावनीपिं यक्कों शिष्यपिं दु । अकिइ लीलावज्र नं छम्ह खः । लीलावज्रया गुरु अद्वयसिद्धि रचयिता भगवती लक्ष्मींकरा खः । लक्ष्मींकराजुं द्यःयामूर्ति स्वयाः मनू तःधं धयाः न्ह्रगु खँ पितहल । सिँ, चा, ल्वहँ, ढलवट आदिं दयेकातःगु द्यःया मूर्ति मनूया न्ह्योने छुं मखु धैगु धापू दु । वहे धापूयात शिरे तयाः लीलावज्र जूगु जुल । वसपोलं लिपाथ्यंक थ्व धापूयात न्ह्यसालाः हःगु खनेदु ।

लीलावज्रजुं मनूया देहयात गपाय् धं धकाः सयेका सिइका काःगु

जुयाच्वन । वसपोलं थ्व शिक्षा विदेशं नेपालय् लिहां वये धुसेंलि मनूतयसं थ:गु काययां पूजा यायेमा: धैगु व्यवस्था प्रचलनय् हल । *"बड़े भागौं तनु पावा"*। न्याक्कं भाग्यमानीतयसं जक देह धारण याये दइ । *"अद्य मे सफलं जन्म सुलब्धो मानुषं भव"*[2], जि मनू जन्म जुयागु सार जुल धका: ताया: तायेका:, सिन्ह:, स्वाँ, धौ, खें, न्या, वस्त्र, वस्त्र मदुसा वया प्रतीक जज्जका (जजंका) जूसां तया: सन्मान यायेगु याकेगु संस्कृतिं थाय् नाला का: व:गु जुइमा: अथे हे छुं न्हूगु ज्या वा चुनौति कथं ज्या ज्यंकेत पिने गनं वने मा:सा नं थथे काय–पूजा याना: हना: कथंया विघ्न वाधा मवयेमा: धका: सगं बिइगु चलन नं दु । छुं भय तरे जूसां भाग्य बल्ला:नि, मिखाय् लायेमा:गु मिखा फुसी जक लाना: छलय् जुयावन भा:पा: सगं बिया: म्हयात हनीगु ला आ: हे नं दनि । अथे हे छुं विध्वंस जू वन धा:सा शान्ति स्वस्ति यायेगु याकेगु ज्या नं नेपा: देया साँस्कृतिक परम्परा ख: ।

थथे हे नेपाल संवत् वये न्ह्य: विशालनगरय् दे छगुलिं न्यंक मिं नया: ज्यान बचय् याना: अनं अखे थुखे बिस्यू वंगु जुयाच्वन । यल बूबहा: नं साल मिति पाय्छि कथं मजूसां थाय्बाय्या नां त्वाक्क पाय्छि मजूसां गनं गामय् मिं नया: वा विशालनगरं वया च्वं व:गु खँनाप स्वापू दुगु खनेदु ।[3] सकसियां थ:थ:गु ज्यान बचय् याना: वये दुगु लसताय् व देशय् आपत्ति विपत्ति जूगु निंतिं स्वस्ति शान्ति तकं कार्तिक महिनाया शुक्लपक्ष क्यने सातं यात । देमित दक्वसियां छगू पा:खं थ:थ:गु म्हयात विधिवत् पूजा याना: सगं तकं कया: हन । थ्वयात हे "म्हपूजा" धका: "देनख:" या रूपय् थौं तकं हनावयाच्वंगु जुल । "स्वस्ति शान्ति" यात म्हुतुं याकनं याकनं नं नवायेगु अवस्थाय् स्वस्ति व शान्तियात पूवंक मधा:से स्वस्तिया "स्व" व शान्तिया "न्ति" जक धया: "स्वन्ति" नामं "देनख:" भ: भ: धायेक हनेगु जुयाच्वंगु द हे दनि ।[4] थुकथं नेपा:देया म्हपूजा लीलावज्रया कृति जू वन ।

चर्यागीत च्यूंबलय् तकं गुरुया भक्ति क्यनाच्वंगु हे दु । वसपोलया गुरुभक्ति क्यनेगु थ:गु हे पह: दु । वसपोल लीलावज्रं चिनात:गु चर्यागीतय् गुरुपिंत थथे हनात:गु खनेदु–

सतगुरु चरणेन आराध्ये ।	हाडाभरण
सतगुरु चरण कमल प्रसादा	ज्वलितवज्रानल
सतगुरु आज्ञा शिरेगत धरिया	वज्रमयभूमि

पद्मवज्रजुं थ:गु गुह्यसिद्धिइ गुरु निन्दा याना जुइपिंत तत्व लाभ

जुइमखु धकाः विशेष कथं प्रारम्भिक चरणय् च्वयातःगु दु । तत्वज्ञान प्राप्त याइपिं शिष्यतय्सं बाँलाःगु आचरण यायेमाः धकाः च्वयातःगु दु । मेम्ह सिद्धा अनङ्गवज्रजुं गुरुया सेवा याइपिसं तत्व लाभ यायेफइ, दुष्ट शिष्यतय्गु व्यवहारं गुरुया कृपापात्र जुइ फइमखु व बाँलाःपिं शिष्यतय्सं जक गुरुया कृपालाभ कायेफइ धकाः थःगु रचना ***प्रज्ञोपायविनिश्चयसिद्धिइ*** च्वयातःगु दु । अथे हे जुजु इन्द्रभूतिजुं नं गुरुप्रसादया माध्यमं जक तत्वज्ञान काये दइ धकाः वसपोलयागु ज्ञानसिद्धिइ न्ह्यथनातःगु दु । शिष्यतय्के दयेमाःगु लक्षणया खँ कयाः छगू ब्यागलं पटल दयेकातःगु दु । थथेहे मेमेगु नं दु ।

गुरुयात प्रिय मजुइ कथंया शिष्यतय्गु व्यवहार दु । शिष्यपिं थीथी कथंयापिं नं दु–

१. गुरुयात नाले मछाःपिं शिष्यत नं दु । धर्मश्री मित्र धयाम्ह शिष्यं बाखं कनाच्वंथाय् न्हिस्वाल्यां लाः प्याल्यां वयेकाः शिष्ययात परीक्षण यायेत दनाच्वंवःम्ह गुरु मञ्जुश्रीयात तकं बाखं न्यनाच्वंपिनिगु पुचलय् म्हसिउ पहः क्यनाः गुरुयात नाले मछालावन । बाखं क्वचायेके धुंकाली बाखं न्यनाच्वंपिं उपासक–उपासिकापिं सकलें वने धुंकाः तिनि गुरुयात पालि भ्वपूवन । थजाःम्ह शिष्य याकः बुकः धाःसा गुरुयात नमस्कार याइम्ह तर समाजया पुचलय् धाःसा गुरुयात हने मफुम्ह जुल । थ्व खँ स्वयम्भू पुराणय् च्वयातःगु दु ।

२. गुरुयात निन्दा यानाः जुइपिं नं शिष्यत दु । अजाःपिं शिष्यतय्सं तत्व प्राप्ति याये फइमखु । गजाःगु कथं तक निन्दा याना च्वनीपिं दु धइगु पद्मवज्रपाद विरचिता गुह्यसिद्धिइ[५] च्वयातःगु दु । अथे निन्दा याइपिसं तत्वज्ञान प्राप्त याये फइमखु । गुरु व वज्रधर छम्ह हे खः धकाः भापिइमाः । अजाःपिं शिष्यतय्सं धाःसा सिद्धि प्राप्त याइ । ज्ञान-गुणया खँ मसःतले धाःसा गुरुयात आदर यानाच्वनी । ज्ञानगुणया खँ सयेके सिइके धुंकलकि गुरुयात म्हसिउ छु नं मयाइपिं नं दु । गुम्हंगुम्हं याकः बुकः जुल धाःसा गुरुयात प्रणाम याइ । समाजय् अर्थात् सकलें न्ह्योने प्रणाम तकं याइमखु । छुं छुं अंश थथे खः–

पश्यन्ति ये ह्यनानात्वं गुरोर्वज्रधरस्य च ।
प्राप्नुवन्त्यत्र ते त्वं सिद्धिसंदोहलक्षणम् ॥

ये पुनर्मानिनः क्रूराः शठा धूर्ताः प्रपञ्चकाः ।
रागाद्याबत्तःचित्तश्च कुतो लब्धं कुतो न तु ॥

शाठ्येन तु गुरुं तन्वा छिद्रान्वेशणतत्परम् ।
मिथ्याभिमानिनो दुष्टा वाग्वादेषु सदा रताः ॥

वञ्चनातृगुरूणां च वञ्चनाबद्धचेतसः ।
प्राप्नुवन्ति न ते सत्वास्तत्पदं सिद्धिदं परम् ॥

अन्यअपि चात्र दृश्यन्ते पर्युपास्य गुरून् दृढम् ।
प्रणामपूजासत्कारैर्यावत् प्राप्तं समीहितम् ॥

प्राप्ते तु तत्पदे दिव्ये पुरनेअपि व्यवस्थितम् ।
न जानन्ति दुरात्मानः कोअयं कस्मादिहागकतः ॥

दृष्ट्वाअप्येकाकिनं दूरे प्रणामं कुर्वते दृढम् ।
बहूनां तु पुनर्मध्ये स्वागतेअपि दरिद्रता ॥

एवं विधास्तु ये सत्वाः प्राप्नुवन्ति न ते पदम् ।
परं परमनिर्वाणं यदुक्तं भूतवादिना ॥

अन्यअपि चापरे सत्वा दृश्यन्ते गुरुनिन्दकाः ।
त्यक्तज्जा दुराचाराः संभूतगुणदूषकाः ॥

अनङ्गपाद विरचित प्रज्ञोपायविनश्चयसिद्धिइ नं थथे खँ वर्णन यानातःगु दु । दुष्ट शिष्यतयृत सिद्धि लाभ जुइमखु । सत् शिष्यपिंत हे गुरुया कृपा दइ । श्लोकय् थथे च्वयातःगु खनेदु–

निरवग्रहचित्तेन गुरुणाअपि कृपालुना ।
शिष्यस्य ग्रहणार्थाय संग्राह्यं तद्धिताय च ॥[६]

३. स्वार्थी कथंया शिष्यत नं दु । दुष्ट शिष्यत आचार्य जुइत, योगी जुइत गुरुया थाय् वनी । तर इमि बुद्धत्व लाभ यायेगु मनसुवाः दइमखु । गुरुपाखें ज्ञान लाभ याये धुंकाः गुरुयात सम्मान यायेगु त्वःता छोइ । गुरुपाखें छुं ज्ञान मवल धाःसा गुरु खनाः तं पिकयाः वनीपिं नं दु । थथे खँ अनङ्गपादजुं थःगु प्रज्ञोपायविनिश्चयसिद्धिइ च्वयातःगु दु[७]–

योगिताआचार्यसंज्ञा च कथमस्माकमस्त्विति ।
एतत्मात्रप्रवृत्तास्ते बुद्धत्वं प्रति नार्थिनः ॥

कथञ्चित् प्राप्य ते ज्ञानं मानयन्ते न गुरुं पुरा ।
ज्ञातारो वयमित्याहुर्मत्तः केचिन्न चापरे ॥

अन्ये च कुपिताः प्राहुः गृहाणैतत् समर्पितम् ।
अहं न तव शिष्योअस्मि न भवान् साम्प्रतं गुरुः ॥

कुतस्तेषां भवेत् सिद्धि : सौख्यं चैवेह जन्मनि ।
गुरुवञ्चनचित्ता ये ते भ्रमन्ति विडम्बिताः ॥

तत्व अर्थात् मूल ज्ञान कायेत गुरुप्रति निष्ठावान जुइमाः । गुरुयात निन्दा याये मज्यू । थ्वहे गुह्यसिद्धि प्रथम परिच्छेद श्लोक सं. ५१ व ५२ स थथे च्वयातःगु दु–

पर्युपास्य चिरं कालं कायवाक्चित्ततो दृढम् ।
आचार्य सर्वभावेन यावत् तुष्टिं परां गतः ॥

ततः प्राप्नोति निर्विघनं गुरुपादप्रसादतः ।
शिष्यः सुनिर्मलं तत्वं संप्रदायव्यवस्थितम् ॥

*अनङ्गपादविरचित प्रज्ञोपायविनिश्चयसिद्धि*इ नं थथे खँ च्वयातःगु दु । गुरु हे जगन्नाथ खः । अकिं थःगु कल्याण यायेगु खःसा अहंकार आदि फुक्क त्वःताः गुरुया सेवा यायेमाः। अले जक वइत तत्वरत्न लाभ जुइ ।[८]

अत एव सदा सद्भिरनन्त फलदायकः ।
आचार्यः सर्वभावेन आत्म श्रेयोअर्थवाञ्छिभिः ॥

इर्ष्यामात्सर्यमुत्सृज्य मानाहंकारमेव च ।
मायाशाठ्यं तथापास्य संबोधै कृतनिश्चयैः ॥

सदा परहितस्यैव चर्ययाअकम्प्यचेतसा ।
पर्युपास्यो जगन्नाथो गुरु सर्वार्थ सिद्धिदः ॥

मानं शाठ्यं कपटपटलं सर्वमुत्सृज्य धीरैः ।
यैः साम्नायैः गुरुसमयः श्रद्धया सेव्यतेअत्र ॥

अग्राः प्राप्ताः सकल सुगता यत् समासाद्य बोधिं
नूनं तत् तैर्जिनगुणपदं प्राप्यते तत्वरत्नम् ॥[९]

जुजु इन्द्रभूतिजुं ज्ञानसिद्धि रचना याःगु खः । अकिइ नं भिं मभिं

गुरुया वर्णन यानातःगु दु ।

थीथी गुरुपिसं शिष्य ग्रहण याये न्ह्यः शिष्य जू वःपिंके काःगु परीक्षणया खँ नं माला स्वयेगु जुइ । छगू निगू रोचक खँत न्ह्यथना स्वयेगु ज्या जुइ । कुल परीक्षण यानाः पञ्चध्यानी बुद्धया कथं इमिगु नां छुयेगु (नामाभिषेक) आदि ज्या जुइगु खँ नं जुइ ।

थौकन्हे नं शिष्य परीक्षण जू । न्हापा न्हापा गुरु–शिष्य परम्पराया भासय् संस्थागतया विकाश जुल । संस्थागत शिक्षा विकाशया भ्वलय् नं शिष्य परीक्षण जू । न्हापान्हापा शिष्यया चाल चलनय् यक्को महत्व ब्यू । गुरु व शिष्यया विचय् प्रत्यक्ष स्वापू कथं परीक्षा जू । थौंकन्हे अथे मखु । थथे न्हापा व आःयागु परिस्थिति लना स्वये बहः जू । प्रत्येक विहार महाविहारय् क्वाःपाःद्यः दइ । व क्वाःपाद्यःया ज्याहे शिष्य परीक्षण यायेगु धका खँ हयाः प्राचीन अवस्था व न्हूगु शिक्षण संस्थाया प्रवेश परीक्षाया मध्युग (Medieval Period) विहारयात संस्थागत विकाशया कथं नं स्वयेगु पायछि जुइ ।

[illegible] ३२१ पृ ४० ।

[illegible] वज्राचार्य, "म्हपूजा : भिंतुना" भिंतुना, नेपाल संवत् १११६, जगदीश मानन्धर (सं.) येँ: भिंतुना प्रकाशन, पृ १४ ।

[illegible] संस्कारित यशोधर महाविहार संघ (छगू अध्ययन), प्र २५३७ औं बुद्ध जयन्ती समारोह समिति यशोधर महाविहार (बुबहाः), यल, नै. सं. १११३ पृ. २०-२१ ।

[illegible] सत्यमोहन जोशी, नेवाःतय् दकलय् तःजिगु नखः म्हपुजा, (थीथी च्वमिपिसं प्वंकातःगु विचाःमुना), लोक साहित्य परिषद ११ र ४८ वखुंबाहाः, यल (ललितपुर), पृ २१-२३ ।

सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, **गुह्यादि–अष्टसिद्धि संग्रह** पद्मवज्र विरचित गुह्यसिद्धि पृ. ८ व ९ ।

सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, **गुह्यादि–अष्टसिद्धि संग्रह** श्री अनंङ्गपाद विरचित प्रज्ञोपाय-विनिश्चयसिद्धि तृतीय परिच्छेद २ श्लोक सं. ३४ ।

सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, **गुह्यादि–अष्टसिद्धि संग्रह** श्री अनंङ्गपाद विरचित प्रज्ञोपाय-विनिश्चयसिद्धि द्वितीय परिच्छेद श्लोक सं. १८, १९, २० व २१ ।

सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, **गुह्यादि–अष्टसिद्धि संग्रह** श्री अनंङ्गपादविरचित प्रज्ञोपाय-विनिश्चयसिद्धि द्वितीय परिच्छेद श्लोक सं. २४, २५, २६ ।

सं. व्रजवल्लभ द्विवेदी व समदोङ्ग रिनपोछे, **गुह्यादि–अष्टसिद्धि संग्रह** श्री अनंङ्गपादविरचित प्रज्ञोपाय-विनिश्चयसिद्धि द्वितीय परिच्छेद श्लोक सं. ३४ ।

६. गुरु–शिष्य परम्परा

गुरुकुल

गुरुकुल पुलांगु भाय् खः । गुरुया आश्रमय् च्वनाः सयेकेगु सीकेगु न्हापान्हापा प्रथा दु । शिक्षा पुरा मजूतले शिष्य गुरुया आश्रमयतुं च्वनाच्वनी । शिष्य थःगु छैंय् लिहां वनेगु धैगु दइमखु । थजाःगु कथं गुरुया थाय् बसोवास जुइकि व शिष्य न्ह्याबले–न्ह्याबलेस नं गुरुया थाय् हे च्वनाच्वंम्ह थें जुइ । मानौं वया जन्म हे गुरुया आश्रमय् जूगु थें जुइ । थन जन्मकुल स्वयाः नं गुरुकुल तःधं भाःपिना काइ । मनूतय्गु म्हसीका सुया काय् खः धैगु खँ गौण जुइ । सु गुरुया शिष्य खः धैगु भायलय् मनूतय्सं मान्यता बिइगु परम्परा दु । थ्व प्रथायात हे गुरुकुल धाइ । कपिलवस्तुइ भगवान बुद्ध शुद्धोद्धन महाराजयात थः आः शाक्यकुल पुत्र मखु, बुद्धकुल जुइ धुंकूगु खँ कना बिज्याःगु खँ थन लुमंके बहः जू । गुरु व शिष्यया सम्बन्ध पिता–पुत्रया सम्बन्ध स्वयाः नं तःधं । गुरुया दाह संस्कार आदि तकं शिष्यं यानावंगु दु धाइ ।

त्रिपिटकय् गुरु–शिष्य परम्परा

त्रिपिटक कथं गुरु परम्परा याना हयेगु परम्परा जुल । थजाःगु परम्परा यक्को यक्को दँतक न्ह्याःवल । थ्व परम्परा आः नं दनि । वज्रयानय् छम्ह गुरु छम्ह शिष्यया कथं थीथी विद्वानतय्सं दयेकातःगु धलः नं दु । आः दीक्षा बिइगु धकाः परम्परा दु । गुरु–शिष्यया परम्परा आः तयेमाःगु कथंया परिस्थिति मदयावल ।

वज्रयानय् गुरु–शिष्य परम्परा

वज्रयानय् नं गुरु–शिष्य परम्परा दु । वज्रयानया शिक्षा दीक्षा अतिकं गंभीर खः । जन्मजन्मान्तर तकं कुतः यानाः नं कायेत थाकुगु बुद्धत्व वज्रयानया शिक्षा दीक्षा कथं छगू जन्मया दुने हे नं बुद्धत्व प्राप्त याये फइगु धैगु शिक्षा दीक्षा बिइगु जूगु निंतिं गंभीर जूगु खः । थजाःगु गंभीर खँ दुर्लभ

गुह्यगु स्वाभाविक हे जुल । दुर्लभगु जूगु निंतिं गुप्त जुइगु नं स्वाभाविक हे जुल । गुरु–शिष्य परम्परा नं गुह्यातिगुह्य कथं न्ह्याः वयाच्वंगु जुल । अकिं सु गुरुया सु शिष्य खः धैगु धलः नं पायछि कथं थौं तक दयेके मफुगु जुयाच्वन ।

गुप्त रुपं नं थीथी कथं दु । मन्त्र दीक्षा आदि ला गुरुया म्हुतुं तप्यंक शिष्यया न्हायपनय् द्रहां वनीगु जुइ । छगू श्लोक ला थजाःगु दु कि गुरुं शिष्यया मेलय् च्वया बिइगु तकं धाःगु दु ।

थ्व खँ अमनसिकारक्रम धैगु सफुतिइ च्वयातःगु खण्ड थथे खः–

"..........*शिष्यानुग्रहे जिव्हायां मन्त्राभिलिख्य स्वहृदश्मिनादं प्रवेश्य आवेशयत*"[1]

ग्रन्थ कथंया गुरु–शिष्य परम्परा

वज्रयानय् दुने नं थीथी कथंया शास्त्र दु । प्रत्येक शास्त्रया थःगु हे विधि विधानत दु । प्रत्येक शास्त्र अथवा सफू कथंया ब्यागलं नं गुरु–शिष्य परम्परा दु । गथेकि गुह्यसमाजतन्त्र, चक्रसम्बरतन्त्र, वज्रवाराहीतन्त्र, कालचक्रतन्त्र, चण्डमहारोषणतन्त्र, क्रियासमुच्चय आदि आदि । नेपालय् आः दीक्षा बिइगु धैगु प्रथा दु । फुक्क दीक्षा छगू हे कथं मखु । थीथी विधि विधान कथं दीक्षा बिइगु दु । गुगुंगुगुं ला थजाःगु तकं दीक्षा दु कि व दीक्षा कायेगु थाय् तकं हिले मज्यूगु दु । गथेकि नेपाः यें बलंपू धैगु थाय् ओमबहाः नापं दु । अनच्वंपिं कुलपुत्रत मे थाय् थासय् वनाः दीक्षा कायेगु वर्जित यानातःगु दु ।

गुह्यसमाजतन्त्रया गुरु–शिष्य परम्परा

गुह्यसमाजतन्त्र वज्रयानया दकले न्हापांगु तन्त्र सफू खः । थ्व सफूया श्रेय असंग (ई. २८०–३६०) यात बियातःगु दु । लामा तारानाथया धापूकथं गुह्यसमाजतन्त्र नं लगभग ३०० वर्ष गुरु–शिष्य परम्पराया कथं गुप्त रूपं न्ह्याः वयाच्वंगु खँ दु । थथे गुप्त वये धुंकाः लिपा फुक्कसियां सयेके सिइके कथं गुह्यसमाजतन्त्र पित ब्वयावःगु धाइ ।[2] तन्त्रया खँ शुरु असंगजु याःगु खः । गुरु–शिष्यया परम्परा कथं असंगनिसें (ई.२८०–३६०) धर्मकीर्तिजु तक न्ह्याःवःगु धाइ । असंगनिसें धर्मकीर्तिजु तकया दथुइ सुसु गुरु जुल अले सुसु शिष्य जुल धैगु पूवंक धलः मदु ।

चक्रसम्बरतन्त्रया गुरु–शिष्य परम्परा

चक्रसम्बरतन्त्रया गुरु–शिष्य परम्पराया धलः नं थीथी विद्वानतय्सं धलः दयेकीगु कुतः जूगु खनेदु । तर गुलि नं धलः आः तक खनेदु, इपिं छुं हे कुं खिने म्वायेक सकतां कथं पायछि कथं धाःसा जूगु मदु । थन थीथी कथंया धलः सयेके सिइके कथं थन न्ह्यब्वये ।

विनयतोष भट्टाचार्यजुया धलः

विनयतोष भट्टाचार्यजुं निगू कथंया धलः साधनमालाया भूमिकाय् बियातःगु दु । वसपोलं थःगु धलः काजि दावासम दुपया चक्रसम्बरतन्त्र सफूया लिधंसाय् कयातःगु दु ।

क. न्हापांगु धलः[३]

१.	पद्मवज्र	ई. ६९३
२.	अनंगवज्र	ई. ७०५
३.	इन्द्रभूति	ई. ७१७
४.	लक्ष्मींकरा	ई. ७२९
५.	लीलावज्र	ई. ७४१
६.	दारिकापा	ई. ७५३
७.	सहजयोगिनी चिन्ता	ई. ७६५
८.	डोम्बी हेरुक	ई. ७७७

ख. लिपागु धलः[४]

१.	शरह	ई. ६३३
२.	नागार्जुन	ई. ६४५
३.	शबरीपा	ई. ६५७
४.	लुइपा	ई. ६६९
५.	वज्रघण्टा	ई. ६८१
६.	कछापा	ई. ६९३
७.	जालन्धरीपा	ई. ७०५
८.	कृष्णाचार्य	ई. ७१७
९.	गुह्य	ई. ७२९
१०.	विजयपा	ई. ७४१

११. तिलोपा ई. ९७८
१२. नरोपा ई. ९९०

च्वययागु धलखय् विजयपा व तिलोपाया दथुइ २३७ दँ पाः। थ्व दथुइ नं गुरु–शिष्य दु । तर सुसु खः व च्वयातःगु मदु । छम्ह गुरुयात १२ दँया हिसाबं ई इनातःगु दु । थ्व कथं भिंगुम्ह–नीम्ह गुरु–शिष्यया नां लुइके मानिगु खँ पिहांवल । खला तिलोपाजुं थःगु नर अर्थात् मानव गुरु सुं हे मदु धाःगु खँ नं मदूगु मखु । तिलोपाजुं थःम्हं चिनातःगु म्येय् च्वयातःगु छत्वाः खँ नेवाः भासं थथे थुइका काये जिउ –

जि तिलोया नर–गुरु मदु न्हां ।
खः महावज्रधर हे जिगु गुरु खः न्हां ॥[४]

गुह्यादि अष्टसिद्धिइ

विजयपा व तिलोपाया ई ब्यः पायछि जू, थकिइ छुं विवाद मदु । विजयपा व तिलोपाया दथुइ सुं नं गुरु–शिष्य मदु धकाः भाःपिनाः वहे कथं साल वर्ष कथं धलः दयेकेबलय् थथे जुइ धकाः गुह्यादि–अष्टसिद्धि धैगु सफूया भूमिकाय् च्वयातःगु दु । थ्व कथं तालिका दयेके कथं गुरु–शिष्य परम्पराया धलः व ई ब्यः नं बियातःगु दु । व थथे खः–

१. शरह ई. ८५८
२. नागार्जुन ई. ८७०
३. शबरीपा ई. ८८२
४. लुइपा ई. ८९४
५. वज्रघण्टा ई. ९०६
६. कच्छपा ई. ९१८
७. जालन्धरीपा ई. ९३०
८. कृष्णाचार्य ई. ९४२
९. गुह्य ई. ९५४
१०. विजयपा ई. ९६६
११. तिलोपा ई. ९७८
१२. नरोपा ई. ९९०

तर थ्वयात माने याना स्वत धाःसा यक्को यक्कों विसंगतित वयेफु । सफू न्हापा सफू च्वःम्ह मनू लिपा तकं जुइफु ।

स्नेलग्रोभया धलः[६]

लामा तारानाथया धापू कथंया लिधंसाय् डा.स्नेलग्रोभजुं थःगु हेवज्रतन्त्रया भूमिकाय् क्वय् च्वया कथं निगू धलः बियातःगु दु–

इन्द्रभूति (प्रथम)	अश्वपाद
महापद्मवज्र	विलासवज्र
अनंगवज्र	वज्रघण्टा
शरोरुह	कम्पल
इन्द्रभूति (द्वितीय)	इन्द्रभूति (द्वितीय)

डा.स्नेलग्रोभजुया धापू कथं इन्द्रभूति (द्वितीय) जुं शरोरुह व कम्पल निम्हसिके नं शिक्षा दीक्षा कायेगु याः धकाः च्वयातःगु दु।

हेवज्रतन्त्र पिकाःपिं धकाः स्नेलग्रोभजुं सरोरुह व कम्पल बियातःगु दु। च्वय्यागु तालिका कथं सरोरुह व कम्पल निम्हं समकालीन जक मखुसे वहे ईयापिं व वहे इलय् उलिहे ग्यंपिं नं खनेदु। इन्द्रभूति (द्वितीय) जुं शरोरुह व कम्पल निम्हसिके नं शिक्षा दीक्षा कायेगु याः धकाः च्वयातःगु दु। थुपिं निम्हसियां छगू हे सफू हेवज्रतन्त्र नं च्वयातःगु जुयाच्वन। गनं थुपिं निम्हं थीथी मनू मखुसे छम्ह हे मनू जकं मखुला धैगु खँ पिहां वइगु थाय् नं मदुगु मखु। थ्व खँयात विनयतोप भट्टाचार्यजुयागु हेवज्रतन्त्र च्वःपिं धकाः बियातःपिं सिद्धात नं स्वये बहः जू।

वसपोल विनयतोष भट्टाचार्यजुया धापू कथं हेवज्रतन्त्र च्वःपिं पद्मवज्रपाद व कम्बलपाद खः। थन स्नेलग्रोभया कम्पल व विनयतोष भट्टाचार्यजुया कम्बलपाद निम्हं छम्ह हे खःगु यक्को संभावना दु। अले शरोरुह धैम्ह व पद्मवज्र धैम्ह नं छम्ह हे खः धकाः नं धयातःगु दु।[७]

लीलावज्र व लीलावज्रया शिष्यपिं[८]

लीलावज्र नेपाःया सिद्धपुरुष खः। वसपोलं नं गुरु–शिष्य परम्परा न्ह्याकूगु जुयाच्वन। थन लुमंकातय् कथं वसपोल व वसपोलया शिष्यपिं न्ह्यथना तये। लीलावज्रया शिष्यपिं थथे खने दु–

१) दारिकापाद अथवा करुणाचल (७५३ ई.)
२) डोम्बीहेरुक (७७७ ई.)
३) बुद्धगुह्य

४) विमलमित्र
५) बुद्धश्रीज्ञान
६) मञ्जुश्री मित्र

क्रियासम्मुचय : गुरु–शिष्य परम्परा

क्रियासमुच्चय दुने गुरुमण्डल दु । क्रियासमुच्चय नं गुरु–शिष्य परम्पराया हे लिधंसाय् ल्यनावःगु खँ ब्लुआन्नलसं च्वयातःगु दु । गुरु वज्रधर स्वयम् थ्व शास्त्रया दकले न्हापांम्ह गुरु क्यनातःगु दु । थ्व कथं दकले न्हापां स्वयम वज्रधर हे गुरु जुल । वसपोलं लिपालिपा गुरु–शिष्यया लँपु ज्वज्वं धर्मस्वामिनतक न्ह्यानावयाच्वंगु खँ दु । अले नेपाःया महाबोधिपाखें तिब्बतया शिष्यपिं वयाः दीक्षा काः वःगु खँ नं च्वयातःगु दु । व थथे खः–

१. वज्रधर
२. ज्ञानडाक
३. दर्पणाचार्य
४. समन्तभद्र
५. ज्ञानज्योति
६. श्रीहनुमत
७. श्रीमञ्जुभद्र
८. श्रीलक्ष्मीभद्र
९. धर्मज्योतिभद्र
१०. मनोजीवभद्र
११. स्रोत्रम श्रीभद्र
१२. श्रीविजयभद्र
१३. श्रीमदनभद्र
१४. श्रीलक्ष्मीभद्र
१५. गगनभद्र
१६. उदयजीवभद्र
१७. श्रीहर्षभद्र
१८. अभागभद्र
१९. जगदानन्दजीवभद्र (नेपाःमि पण्डित)
२०. महाबोधि (जगदानन्दजीवभद्रया काय)
२१. मातिपा 'Phags-pa gZon-nu-blo-gros (also known by the name of Ma-ti-pan-dhen).

२२. धर्मस्वामिन

२३. थनं लिपा क्रियासमुच्चययया शिक्षा का:पिं यक्कों दु । ब्लुआन्नलया च्वमि बुष्टोन रिन्पोछे तकं शिक्षा कया: मेपिंत तक ब्यूगु खँ दु ।

ब्लुआनल्सया छगू अंश थथे ख:-

The Lineage of the great rite of the mandala called kryasamucchaya (vajracharya kryasamuccaya Tg.rGyud, No.3305), composed by the siddha named Dar-pan (Darpana-acrya), whose teeth had changed twenty times and who had lived for a thousand two hundred years, through which the initiation was transmitted:

Vajradhara (rDo-rje-chan), Jnanadaka (ye-ses mkha'-'gro), Dar-pana-acarya, Samantbhadra, Jnanajyoti, Sri Hanumat, Sri Manjubhadra, Sri Laksmibhadra, Dharmajyotibhadra, Manojivabhadra, Sotram Sribhadra, Sri Vijayabhadra, Sri Madanabhadra, Sri Laksmibhadra, Gaganabhadra, Udayajivabhadra, Sri Harsabhadra, Abhagabhadra, the Nepalese pandita of Ye_ran - Jagadanandajivabhadra, his son the pandit Mahabodhi, Sabzan 'Phags-pa gZon-nu-blo-gros (also known by the name of Ma-ti pan-dhen), the Dharmasvamin Kun-dga' bzan-p0, and (thus) to the Dharmasvamin of dMr-ston rGyal-mtshan od-zer.

The origin of the Doctrine:

Since in former times there did not exist translation of it into Tibetan, Jam-dbyans Don-yod rgyal-mtshan of dPal-lidan Sa-skya obtained the Sanskrit text of the Samuccaya from a Nepalese merchant (this very copy is preserved at the Nor monastry in gTsan. Verbal coMunication by Rev.dGe-'dun Chos-'phel), This book was then found in the possession of kun-spans Chos-gtags-dpal-bzan-po. It was translated at the latter's request and with his assistance by Manjusri, a great pandita of Vikramsila, and the Tibetan translator (lo-tsa-ba) Sa-bzan-pa bLogros rgyal-mtshan. While they were unable to find any one from whom they could obtain its initiation and "permission"(lun) to read it, they heard a report that mNa'-pa rDo-rje-dpal had obtained the initiation of the Samuccaya at Y-ran(Kathmandu). 'Phags-pa gZon-nu blo-gros with his disciples, seven persons in all, proceeded to ye-ran in Nepal. and there obtained the complete initiation and "permission" (nu) to read the Text from the pandit Mahabodhi. It spread widely. Again, the Blessed gSin-rje mthar-byed (Yaman-takrt). Virupa, Dombhi-pa, the brahmana Sridhara(dPal-'dzin), Matigarbha, Darpana-acarya who

bestowed on glo-bo lo-tsa-ba the gSm rje gsed-dmar-po'I gzun with its exposition and percepts. The lo-tsa-ba bestowed it on bLo-chen Sons-rgyas. The latter on the lo-tsa-ba mChog-ldan. The latter on bKa'-bcu-pa gzon-nu-sen-ge. Also following another Lineage, it was practised by Bu-ston Rin-po-che and others, and numerous living beings were nourished by it.[10]

थथे पूवंगु धलः दकेंकेत तःम्ह विद्वानतय्सं थीथी इलय् ब्यलय् कृतः याना वयातुंच्वंगु खनेदु । अले तन्त्र नं छगू जक मखु थीथी कथंया तन्त्र दु । छगू छगू तन्त्रया ब्यागलं गुरु–शिष्य परम्परा नं दइगु जुयाच्वन । थथेकि क्रियासमुच्चययया नं छगू ब्यागलंया गुरु-शिष्य परम्परा दया हे च्वन । अथे हे चक्रसम्बरतन्त्रया गुरु–शिष्यया परम्परा दु ।

---

1 वज्रकीर्तिनी गुरु परम्परा ।

2 Beneytosh Bhattacharya, Ed. **Guhyasamajatantra**, Editorial Introduction Section p.xxxv.

3 Beneytosh Bhattacharya, Ed. **Guhyasamajatantra**, Editorial Introduction Section p.xlii.

4 Beneytosh Bhattacharya, Ed. **Guhyasamajatantra**, Editorial Introduction Section p.xliii.

5 डा. ठाकुरसेन नेगी : वज्रयानी अनुत्तर योग, केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, सारनाथ, वाराणसी १९९९, पृ. ४८९ ।

6 D.L. Snellgrove, **The Hevajratantra a critical study Part one** p. 13.

7 गुह्यादि-अष्टसिद्धिसंग्रह, दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध योजना वाराणसी १९८७ पृ.१६ ।

8 गणमानपति वज्राचार्य, लीलावज्र कार्यपत्र : आदरणीय गुरु लीलावज्र परिच्छेद ।

9 डा. बनारसी लाल "बौद्धतन्त्र-वाङमय का परिचय" (धी १५. पृ. ३३४) ।

10 The Blue Annals p. 1045.

७. मण्डलया अर्थ, महत्व व सीमितता

गुरुया विषय धुंका: आ: मण्डलया विषय अध्ययन यायें योग्य जू। गुरुमण्डलया गुरु धुंका: लिपागु विषय मण्डल ख:। मण्डल धायेवं छगू घेराया संकेत जुल। छचा:खेरं सीमाना दु, व सीमानाया दुने छुं दु। सीमाना व सीमानाया दुने नापंयात मण्डल धाइ। वज्रयानय् न्ह्याम्ह द्य:यात नं मण्डलय् दथुइ तया: स्वयेगु प्रचलन दु। मूद्य: मण्डलया अधिपति जुल। व मूद्य:या छचा:खेरं वया गणत दइ। गथेकि वज्रवाराही मण्डल, चक्रसम्वर मण्डल, बुद्धमण्डल, धर्ममण्डल, संघमण्डल आदि आदि। अभयकरगुप्तयागु निष्पन्नयोगावलीइ मञ्जुवज्रमण्डलादि नीछगू मण्डलया विवरण बियात:गु दु। जगद्दर्पणयागु क्रियासमुच्चयलय् नं ३३।३४ गू मण्डलया संरचना यानात:गु खनेदु। गुरुमण्डलया व्याख्या नं थ्वहे क्रियासमुच्चयलय् दु। गुरुयात नं मण्डलय् विराजमान याका स्वयेगु जुल। गुरुमण्डल जुल। गणत व मूद्य: नापं तया स्वयेबलय् अन मण्डलया भाषा प्रयोग जुइ।

मण्डलया अर्थ

मण्डलयात तत्वया भण्डार कथं नं व्याख्या यानात:गु दु। मण्डलया 'ल' धैगु थलबल ख:। 'मण्ड' धैगु सारतत्व ख:। मण्डल धायेबलय् सारतत्व मुंकात:गु थलबल जुल। मीनबहादुर शाक्यजुं थथे च्वयात:गु दु–

Many (but not all) etymologies in Buddhist tantra say that mandala consist of "manda", the essence of containt, and "la", the container. Mandala therefore means something like "contained essence" in Buddhism.[1]

मण्डलया अक्षरश अर्थ थथे नं बियात:गु दु। 'मण्ड' व 'ल' संयोग जुया: मण्डल जुयाच्वन। 'मण्ड'या अर्थ ज्ञान ख:। पिनेनं दुनेदुने गुलिगुलि द्रहाँ वन उलिउलि हे ज्ञान प्राप्त जुजुं वनी मण्डया दथुइ मथुइ ज्ञानया केन्द्र बिन्दु दइ। गथेकि नैंक्याया उदाहरण कायें। नैंक्याया देव: जट्टा जुल। जट्टा

लिकाया छ्वयेबलय् अन दुने मेगु देवः दइ । व देवः नं लिकया छ्वयेबलय् अन आः नये ज्यूगु कथंया खाद्ययोग्य वस्तु दइ । वया नं दुने वनेबलय् पेय पदार्थ कथंया वस्तु दइ । थ्व पेय पदार्थ मूलज्ञान सरोवर जुल । आः 'ल' या अर्थ नं स्वये । 'ल' या अर्थ आधार खः । मेगु कथं धायेगु खःसा सीमा जुल । सीमा व सीमाया दुने दक्कोंयात समष्टि रूपय् मण्डल जुल । थ्व खँ Alex Wayman या धापू नं थन न्ह्यथने योग्य जू ।

Alex Wayman writes in his book :

The word Mandala is uniformly defined as and inner content (manda) bounded by an enclosing element (la). For example, the extract from the Samdhivyakarana in this sub-section illustrates the meaning of the word by the inner content as 'knowledge' with and enclosing element as the non-tantric statement of the path.

There is also a ritual sequence of two kinds of mandala, the mandala of residence (adhara–mandala) and the mandala of the residents (adheya–mandala). The former is the palace and the seats for gods; and the later is the group of gods who take their places in that palace. The palace is the inner sanctum of the mandala.[2]

दीक्षा बिइगु विधिइ शिष्ययात मचातयत मण्डल प्रवेश याकेगु खँ दु । थन मण्डल धयागु पलेस्वाँ खः धकाः नं व्याख्या यानातःगु दु । थ्व कथं मण्डल धैगु पलेहः सहितया पलेस्वाँ नं जुल ।

मण्डल : तःधंगु चैत्यया प्रतीक

विनयतोष भट्टाचार्यजुया धापू कथं मण्डलया अर्थ चमत्कारी चक्र धयातःगु दु । थ्व चक तग्वःगु चैत्यया प्रतीक खः धयातःगु दु ।[३]

मण्डल : शास्त्र

मण्डल धैगु मेगु छुं मखु, वरु शास्त्र हे खः धाःसां पाय्छि जुइ । शास्त्रय् नं मूर्ख दइ । वया लिउन्लिउ थीथी कथंया शाखा उप–शाखाया खँत नं दइ । गथे यानाः मूखँय् थ्यंकेगु धकाः विवरण नं बियातइ । थ्व शास्त्रय् दुनी छु छु दु धैगु खँ सिइके दइ । थ्व कथं स्वयेवलय् गुह्यसमाजतन्त्र छगू शास्त्र जुल । गुह्यसमाजतन्त्रयात गुह्यसमाज मण्डल धाःसां जिउ ।

हेवज्रतन्त्र नं मण्डल हे खः । क्रियासमुच्चय ग्रन्थय् दुने क्रियाया ज्या दक्को दुथ्याकातःगु दु । अकिं कियासमुच्चय नं छगू मण्डल हे जुल । क्रियासमुच्चयया विषयलय् नं दीक्षा कायेमाःगु व गुरु–शिष्य परम्परा स्थापना यानातःगु दु ।

The Lineage of the great rite of the mandala called kriyasamucchaya (vajracharyakryasamuccaya Tg.rGyud, No.3305), composed by the siddha named Dar-pan (Darpana-aarya), whose teeth had changed twenty times and who had lived for a thousand two hundred years, through which the initiation was transmitted:

गुरु मञ्जुश्री नं थः शिष्य महामण्डित धर्मश्रीमित्रयात आर्यनाम संगीतियागु द्वादशाक्षरमन्त्रया अर्थ विशुद्धि कंबलय् धर्मधातु वागीश्वरयागु मण्डल दर्शन बिल, थ्व खँ नं लुमंके बहः जू ।

गुह्यसमाजतन्त्रय् न्ह्यागु दार्शनिक खँ नं मण्डल धायेल्वः धकाः बियातःगु दु । गथेकि–

भगं मण्डलमाख्यातं बोधिचित्तं च मण्डलम् ।
देहं मण्डलमित्युक्तं त्रिषु मण्डल कल्पना ॥

थकिया अनुवाद थथे बियातःगु दु–

भगयात नं मण्डल धयातल । अथे हे बोधिचित्तयात नं मण्डल धयातल । देह (शरीर) यात नं मण्डल धयातल । थुगु प्रकारं स्वंगू वस्तुयात मण्डल कल्पना यानातःगु दु ।[४]

न्हापांगु मण्डलया श्रोत

मण्डलया संरचना दकले न्हापां गुह्यसमाजतन्त्रय् पिहाँवःगु खनेदु । सर्व तथागतं थीथी कथंया समाधिइ च्वनाः व समाधिइ सृजना जूपिं द्यःपिंत थीथी दिशाय् स्थापना याःगु दु । गुह्यसमाजतन्त्रया दकले न्हापांगु पटल सर्वतथागत मण्डलाधिष्ठान पटलस थथे दिशा दक्व मुनाच्वंगु अवस्थायात मण्डल भाःपिनातःगु दु । थ्व मण्डलय् पञ्च ध्यानी बुद्ध व न्याम्ह रति देवीपिं अले यमान्तक, प्रज्ञान्तक, पद्मान्तक व विघ्नान्तक तयातःगु दु ।[५]

मण्डलया पर्यायवाची कथं चकयात नं स्वये जिउ । चक्र धैगु चाः खः । थ्वयात निनेगु कथं छचाः निचाः धाये जिउ । विशेष यानाः

आम्नाययात चक्र शब्द प्रयोग जू। गथेकि कायचक्र, वाक्चक्र, चित्तचक्र आदि। अथे हे निर्माणचक्र, धर्मचक्र, संभोगचक्र, महासुखचक्र आदि। थथे ध्वनीबलय् चक्रया अर्थ समुच्चय जुल। समूह थें जुल। संग्रह जुल। मण्डलयात थथे समुच्चयया घेरा स्वया: नं च्वय्या स्थानया संकेत जुल। मण्डल धायेबलय् व्यापकताया संकेत खः। चक्र धायेबलय् संकीर्णताया खँ जुल। अर्थात् मण्डल थीथी कथंया खँ अथवा द्यः अथवा वस्तु दु। चक्रय् दुने छगू हे कथंया खँ अथवा वस्तु अथवा द्यः जक दु। छगू उदाहरणया निति निष्पन्नयोगावलीइच्वंगु कालचक्रमण्डल काये। कालचक्र छगू कथंया चक्र जुल। कालचक्र दुने लाका: नं मण्डल दयाच्वन धैगु पुष्टि जू।

मण्डलया प्रकार

मेगु छगू खँ कि चक्र धायेबलय् चाकला:गु कथंया आकारयात संकेत यात। मण्डल धायेबलय् चाकलायेमा:गु धैगु मदु। मण्डल गोलाकार, अर्धगोलाकार, त्रिकोणात्मक, चतुष्कोणात्मक आदि आदि नं जुइफु। गुह्यसमाजतन्त्रय् थीथी कथंया मण्डलया संरचना यानात:गु दु। गुह्यमण्डलया भावनाय् नं वायुमण्डल दु, अग्निमण्डल दु, वरुणमण्डल दु व पृथ्वी मण्डलया नं संरचना यानात:गु दु। थ्व प्यंगू कथंया मण्डल प्यंगू हे प्रकारया खनेदु। वायुमण्डल धन्वाभं धका: धनुषया आकार अथवा अर्द्धचन्द्राकार दु। अग्निमण्डलयात स्वकुंला:गु आकार बियात:गु दु। वरुणमण्डल धका: ल:या मण्डलयात प्यकुंला:गु धका: कथंया आकार बियात:गु दु। पृथ्वीमण्डलयात वर्तुलाकार धका: चाकला:गु रूप बियात:गु दु। चतुरकोणात्मकमण्डलया कथं हे वज्रयानया विहारत दयेकीगु जुया च्वन। वज्रयानया विहार प्यकुंमकुंला:गु जुइ। प्यकुंमकुंला:गु विहार अर्थात् पूर्वपश्चिम ब्यागु गपाय् हाकः जुइ, उत्तरदक्षिण नं अपाय् हाकः जुइ। गुह्यसमाजतन्त्रय् भिंखुकु हाक:गु, नीप्यकु हाक:गु, स्वीखुकु हाक:गु ब्याया विहारत अथवा मण्डल दयेमा:गु खँ च्वयात:गु दु।

मण्डलया महत्व

वज्रयान धर्मालम्बीतय्गु मतय् द्य:पिसं मा:मा: ह्निनाच्वंगु चक्रया व्यवस्था दु। थजा:गु चक्र दक्व फुक्क छगू चक्रया दुने लाकात:गु दु। थ्व छगूया छगू जक चक्रय् मूद्य: सर्वचक्रेश्वर खः। अले गुलि नं म्ये (चर्यागीत) दु थ्व थी फुक्क थ्वहे चक्रेश्वरया दुने आपालं ला: व:। गथेकि आकाश गंगाय् सौर्य मण्डलया दुज:त अनेकन अनेक भ्रुण्ड चिचीधंगु (मण्डल)

चक्रत यक्कों यक्को दु । थ्व सत्य सत्य अनन्त सत्य स्थावर जङ्गमयात चक्रेश्वरया चक्रया रूपय् वज्रयानीतय्सं भाःपिना वयाच्वंगु दु ।

भ्मी मनूत सामाजिक प्राणी खः । भ्मी परिवार दइ । परिवारया नं दुने थीथी कथंया जःत दइ । थ्व नं छगू मण्डल जुल । छगूलिं अप्पो परिवारत मुंकाः स्वयेबले नं अन हाकनं छगू न्हाचः स्वयाः नं तःधंगु परिवार जुल। थ्वयात नं मण्डलया दृष्टिं स्वयेज्यू । थथे हे त्वाः जुल । जिल्ला जुल । राष्ट्र जुल । अन्तरराष्ट्र जुल । मण्डलै मण्डल खः । थ्व पृथ्वी नं मण्डल हे खः । महिमण्डल नं धाः । थनच्वंगु फुक्कं नाश जुयावनी । प्राणीपिं सिनावनी । मृत्यु जुयावनी । अकिं थ्वयात मर्त्यमण्डल नं धाः ।

जन्म जुइगु व मृत्यु जुइगु अले हानं जन्म जुइगु थ्व जराजन्म नं मण्डल खः । ग्वकः तक जन्म जुइ अले ग्वकः तक मरण जुइ थकिया ल्याः ल्याःखानां खाये फइमखु । आः तक नं ग्वकः जन्म जुल ग्वकः मरण जुइधुंकल थ्वहे ल्याः खाये फइगु मखु । छम्ह मृत्यु जुयावंगु शरीरया क्वँय् दक्कों मुंकातःगु जूसा व क्वँय्या आःतले दुगु तजाःगु पहाडया स्वयाः नं तजाःगु पहाड दये धुंकल जुइ । अथेहे थः यःम्ह मनू सिनावंगु खनाः नुगः मछिनाः मिखां पिहांवःगु ख्वबिं मुंकातःगु खःसा ख्वबिया सागर समुद्र जायाः नं भय बिया वयेधुंकल जुइ । थ्व जुल जराजन्मया मण्डल । थ्वहे जराजन्म मण्डलया लिधंसाय् वज्रयानय् मण्डलया दार्शनिक पक्ष पिहांवगु जुल । जन्म व मरण व मरण व जन्मया दथुइ अनेक तनेकया दुःख सुख, भिं–मभिंया घटना आदि दक्वं दइ । थ्वयात नं मण्डल भाःपाः कयातःगु दु ।

मनूत याकःचा म्वानाच्वनीगु धैगु संभवया खँ मखु । वयात नयेगु, त्वनेगु, तिइगु, च्वनेगु आदि माः । थुलि चिजविजया खं वयात चाःहुलोच्वंगु दइ । व थः मण्डलया दुने लाःगु जुल । याकःचा गबलें हे कल्पना याये फइमखु । थ्वहे आधारय् नं वज्रयानय् सु घःयात नं याकःचा कल्पना यानातःगु मदु ।

दिगविदिग नं छगू आधार खः । प्यखेरं प्यंगू दिशा अले प्रत्येक निगू दिशाया दथुइ उप–दिशा यानाः च्यागू दिशा दु । थ्व दिशा उप–दिशाया घेरा नं कल्पना यानाः, मण्डलया आकार कयातःगु जुल । गन- गनं ला पृथ्वी माथं वंगु मखुसे ग्वलाःगु धैथें न्ह्योने लिउने जवंखवं जक मखुसे च्वय् व क्वय् नं दिशा क्यनाः भिगू दिशा तकं क्यनातःगु नं दु । थथे दिगविदिग दिशा न्ह्याथाय् नं न्ह्याथाय्सनं दु, शाश्वत खः ।

थुगु हे आधारय् छुंहे चःयात याकःचा धकाः मस्वसे वया छचाःखेरंया स्थिति वा वातावरण नापं तयाः स्वयेगु छगू संस्कृति खः । गथेकि वज्रवाराहीयात नं वया दिगविदिगय्‌च्वंपिं यामिनी, सञ्चारिणी, सन्त्रासिनी, मोहिनी, चण्डिका आदि छचाःखेरं तयाः वज्रवाराहीमण्डल धकाः मण्डलया दथुइ वज्रवाराहीयात स्वयेगु दर्शन यायेगु यानातःगु दु ।

भैरवयात नं अष्टमातृका गणपिन्सं चाःहुलाः विराजमान जुयाच्वंगु स्वयेगु दु । चक्रसम्बरयात नं काकास्यादि च्याम्ह दिगविदिगाधिपतितय् दथुइ दर्शन यायेगु परम्परा दु ।

गुरु पूजनीय खः । गुरुयात नं दिगविदिगया दथुइ तयाः स्वयेगु, पूजा यायेगु, दर्शन यायेगु संस्कृति दु । थ्व परम्परा कथं न्ह्यानावयाच्वंगु जुल ।

थीथी अवसरय् थीथी कथंया मण्डलया ज्या ज्यंकीगु प्रचलन दु । गनगन गजाःगु गजाःगु अवसरय् छु छु मण्डलया ज्या जुइ धैगु खँ पं. हेमराज शाक्यजुं मन्दःया छत्वाःचा परिचय धैगु लेखय् उल्लेख यानातःगु दु[७] । अकिइ मध्यय् छुं छुं थन नं न्ह्यथने बहः जू । व थथे खः–

१. गुरु मञ्जुश्री नं थः शिष्य महापण्डित धर्मश्रीमित्रयात आर्य-नामसंगीतियागु द्वादशाक्षरमन्त्रया अर्थ त्रिशुद्धि कंबलय् धर्मधातु वागीश्वरयागु मण्डल दर्शन बिल ।
२. शाक्यमुनि बुद्धं तन्त्रवज्रयागु शिक्षा दीक्षा बिया बिज्याःबलय् धान्यकटक श्री चैत्यया न्ह्योने कालचक्रयागु मण्डल दर्शन बिल ।
३. दिवंगत आत्माया शान्ति कामना यानाः पूजा याइबलय् दुर्गतिपरिशोधन मण्डल च्वयेगु चलन दु ।
४. लक्षचैत्यव्रत पूर्ण याइबलय् पञ्चबुद्धया मण्डल च्वइ ।
५. न्हापांगु ज्या–जंकु याइबलय् ग्रहमण्डल दयेकी ।
६. निक्वःगु ज्या–जंकू याइबलय् व तिलाव्रत दनीबलय् बसुन्धराया मण्डल दयेकी ।
७. स्वक्वःगु ज्या–जंकू याइबलय् उष्णीषविजय मण्डल च्वकी ।
८. अष्टमीव्रत व अष्टमीया दीक्षा बिइबलय् अमोघपाश मण्डल च्वइ ।

९. सहस्राबर्त्र पूरा तारा धर्म याइबलय् तारामण्डल दयेकी ।

१०. चतुर्दशीव्रत जुइबलय् महांकाल मण्डल च्वइ ।

११. दुष्टमार विघ्न निवारणार्थ शान्ति स्वस्ति लागि पञ्चरक्षा मण्डल च्वकी ।

१२. वज्रयानय् छुं पूजा आरम्भ यायेत गुरु मण्डल च्वइ ।

१३. अहोरात्र पदसाधन पूजास पिण्डिका मण्डल च्वयेमा: ।

१४. गुरु बोधिसत्वपिंत उपहार देछायेत रत्नमण्डल दयेका: देछाइ ।

१५. नेपा:या वज्रयान कथं दीक्षा बिइबलय् महामण्डल दर्शन बिइ ।

दीक्षा बिइबलय् दीक्षाया प्रकार कथंया मण्डल बिइ । उलक्रान्ति विधिइ वज्रवाराहीमण्डलया ज्या काइ । दुस्व: मण्डल धका: नं दु । दुस्व: जुइगु क्रियाय् दुस्व: मण्डलया ज्या काइ ।

---

1 राजित वहादुर श्रेष्ठ नापं, मन्द: व मन्द: कासा, ने.सं. कौला लक्ष्मीपुजा पृ. २२ ।

2 Alex wayman (July 1977), **Yoga of the Guhyasamajatantra**, Motilal Banarasidass, p.122.

3 Ed. Benoytosh Bhattacharya (1931), **Guhyasamaj Tantra**, Editorial Introduction section p.xxxv.

4 पं. दिव्यवज्र वज्राचार्य अनुवादक, आर्य गुह्यसमाजतन्त्रम् गुह्यसमाजतन्त्रप्रदीपोद्योतनटीका षटकोटी व्याख्या सहित, लोटस रिसर्च सेण्टर, २०५८ पृ. ६२३ श्लोक सं. ९९ ।

5 Ed. Benoytosh Bhattacharya (1931), **Guhyasamaj Tantra.**

6 यज्ञमानपति वज्राचार्य, चर्यागीत : कार्यपत्र (२०५३) लोटस रिसर्च सेण्टर, यल पृ. १ ।

7 राजित वहादुर श्रेष्ठ नापं, मन्द: व मन्द: कासा ने.सं. कौला लक्ष्मीपुजा पृ. ६४ ।

८. मण्डल सृजना

पृष्ठभूमि

बौद्ध–धर्म नितान्त अनीश्वरवाद खः । थ्व द्यःया अथवा ईश्वरया छुं भूमिका मदु । यद्यपि त्रिपिटकय् थाय् थासय् देवपिं (द्यःपिं ?) धकाः इमिगु भूमिका वर्णन यानातःगु खनेदु । भगवान बुद्धं देवतापिंलिसे खँ ल्हाःगु तकं क्यनातःगु दु । वज्रयानय् धाःसा पूर्णतया द्यःपिनिगु छुंहे भूमिका मदु । थःपिनिगु भूमिका दुसा केवल इमिगु मूर्ति जक हे खः । शून्यताया प्रतीक जक हे खः, थ्वयां अप्पो थाय् बियातःगु मदु । अद्वयवज्रसंग्रहलय् नं द्यःया आकार प्रकार शून्यताया द्यः तक जक हे खः धकाः च्वयातःगु दु । द्यः मूर्तिया निर्माता नं मनू हे खः । मनूया ल्हातिइ खः द्यः दइगु वा मदइगु । थ्व भावाभाव जक हे खः । थ्व स्वयां अप्पो मदु । द्यःया मूर्ति स्वयाः मनू हे तःधं तागिका ताःगु दु । अथे हे मण्डलया भावना याइम्ह नं मनू हे खः । मण्डलया सृजना याइम्ह नं मनू हे खः । मण्डलया सृजनाया विषयय् स्वंगू कथं स्वये जिउ । इपिं थथे खः–

१. भावनात्मक कथं दयेकीगु ।
२. भौतिक सामग्री छ्यलाः दयेकीगु ।
३. हस्तमुद्रा ज्यानाः दयेकीगु ।
४. मन्त्र आदि प्रयोग यानाः दयेकीगु ।

१. भावनात्मक कथं दयेकीगु मण्डल

थ्व भावनात्मक विधिया महत्व यक्कों दु । गुलि नं मण्डल वयाच्वंगु खः इपिं दक्कों सिद्ध पुरुषपिनिगु करात्मक क्रिया खः । इमिगु तपस्या खः । गुह्यसमाजतन्त्र कथं– साधकपिं ध्यानय् च्वनी । विशुद्ध- पूर्वक ध्यानागारय् दुबिना वनं शून्यताया स्थितिइ थ्यनी, वइगु चित्तय् अनेकनं अनेक दृश्यत वयाच्वनी । इपिं गथे दयावल अथे हे मदया वना नं च्वनी । थथे गुजुंजुं अले अन वीजाक्षर उत्पन्न जुयावइ । वहे वीजाक्षरं विस्तृत

रूप काकां वना: मूर्तिया आकार प्रकार दयावइ, सिद्ध पुरुषया शून्यताया ध्यानय् । छको मूर्तिया आकार प्रकार ब्वलना वये धुंकलकि वइगु छाप व सिद्ध पुरुषया ध्यानय् सदाया लागिं च्वनी । म्हगसय् म्हंगु खँ अथवा दृश्यत ल्व:मना वनेय: । तर ध्यानय् सृजना जूगु मूर्तिया आकार प्रकार व सिद्धाया मनय् गुबलें ल्व:मना वनीमखु । सदाया लागिं स्थिर जुयाच्वनी । सिद्ध पुरुषं व द्य:या मूर्तियात थाय् नं तयाबिइ ।

थथे धुंका: व द्य:या ज:ख: न्ह्योने लिउने च्वय् क्वय् च्वनीपिं मिलय् जुइक अनेक तनेक रूपया द्य:त नं मालावइ । द्य:पिं शान्तपिं, भयानकपिं, क्रोधाग्नि पिकयाच्वंपिं, छ्यं हे त:ग: मछि दुपिं, ल्हा: तुति नं यक्को यक्को दुपिं व वर्ण नं ह्यस्याउँपिं, तुयूपिं, वँचुपिं, म्हासुपिं, बापा:च्या:पिं आदि ध्यानया माध्यमं मा:मा:पिं द्य:त छम्ह छम्ह यायां सृजना याना: इमिगु थासय् स्थापना याइ । अले अन द्य:तय्गु पुच: सृजना जुल । मूलम्ह द्य: दथुइच्वनी । अले मेपिं द्य:त पूर्व, दक्षिण, पश्चिम व उत्तर इमिगु वर्ण व ज्या स्वया: थापना जुइ । अथे हे उप–दिशा गथेकि अग्नेय, नैऋत्य, वायुव्य व ईशान कोने नं च्वनी । थ्व छगू मण्डल जुल । मण्डलं नं पिने हानं नं दिशा उप–दिशाय् नं द्य:पिं स्थापना जुइफु । थथे छगू निगू स्वंगू दुने पिने न्ह्याक्वं जुइफु । थथे छगू घेरा स्वया: अप्पो घेरा जुल धा:सा प्रत्येक घेरायात थन चक्र धायेगु चलन दु । गथेकि चित्तचक्र, वाक्चक्र, कायचक्र व काकाश्यादि चक्र आदि आदि । थजा:गु घेरायात पुट नं धा: । थथे फुक्क घेरा व चक्र वा पुट पूर्ण जुलकि अन मण्डलया रूप काइ ।

राज्यया किल्लाय् प्यख्यरं द्वार दइ अले द्वार पतिकं द्वारपाल दइ धैथें गुगुं मण्डलय् प्यंगू दिशाय् प्यंगू द्वार अले द्वार पतिकं द्वारपालया व्यवस्था तकं दइ । थजा:गु मण्डलय् चक्रसम्वरमण्डल, वज्रवाराही– मण्डल आदि दु ।

गुह्यसमाजतन्त्रय् भावात्मक कथं दयेकात:गु मण्डल उदाहरण कथं काये । थ्व मण्डल वज्रयानय् दकले न्हापांगु ख: । छाय्धा:सा वज्रयानया दकले न्हापांगु सफू थ्व ख: । थ्व मण्डलयात मण्डलराज धा:सां ज्यू । छाय्धा:सा वज्रयानय् गुलि नं द्य: दु उपिं दक्कों थ्व मण्डलय्च्वंपिं द्य:या प्रतीक वा अंशया रूपय् जक जुइ । गुगु नं वज्रयानया द्य: म्हसीके मा:सा व द्य:या वर्ण अथवा व द्य: च्वनाच्वंगु दिशा आदि स्वया: गुह्यसमाजतन्त्रया थ्व मण्डलय्च्वंम्ह द्य:या वर्ण वा दिशानाप लना: सिइका कायेगु दिग्दर्शन ख: । थ्व दिग्दर्शनं द्य: म्हसीकेगु ज्यायात यक्को अ:पुका ब्यूगु दु । अकिं नं

गुह्यसमाजतन्त्रया थ्व मण्डलयात मण्डलराज धाये योग्य जू । न्ह्याग्गु मण्डल दयेकूसां पञ्च- ध्यानी बुद्धया दिशाकथं ध्यानी बुद्ध अथवा इमिगु प्रतीक चिं तयेमा: ।[1] थ्व कारणं नं मण्डल सृजना यायेत कायेमा:गु दिग्दर्शन जक गुह्यसमाजमण्डल खः ।

गुह्यसमाजतन्त्रया प्रथम पटलय् मण्डलयात थथे कथं भावात्मक मण्डल सृजना यानात:गु दु । थीथी कथंया समाधि ध्यानया माध्यमं थीथी कथंया द: सृजना यायां थीथी दिशाय् स्थापना यायां ह:गु च्वयात:गु दु ।

न्हापांगु चरणय्–

१. वज्रधृक धैम्ह अक्षोभ्य तथागत जुल । वसपोलयात मण्डलया मूद्य: कथं दथुइ थाय् बिल ।
२. जिनजिक धैम्ह वैरोचन तथागत जुल । वसपोलयात मण्डलया दुने पूर्वया थाय् बिल ।
३. रत्नधृक धैम्ह रत्नसंभव तथागत जुल । वसपोलयात दक्षिण दिशा बिल ।
४. आरोलिक धैम्ह अमिताभ तथागत जुल । वसपोलयात पश्चिम दिशा बिल ।
५. प्रज्ञाधृक धैम्ह अमोघसिद्धि तथागत जुल । वसपोलयात उत्तर दिशा बिल ।

थथे दथुइ मण्डलाधिपति कथं अक्षोभ्य तथागत तया: प्यंगू दिशाय् प्यम्ह तथागतपिं तया: मण्डलया आकार बिल ।

निगागु चरणय्–

१. द्वेषरति धैम्ह तारा जुल । अक्षोभ्य तथागतनाप सामिप्य जुइ कथं तयाबिल ।
२. मोहरति धैम्ह तारा जुल । वैरोचन तथागतनाप सामिप्य जुइ कथं तयाबिल ।
३. ईर्ष्यारति धैम्ह तारा जुल । रत्नसम्भव तथागतनाप सामिप्य जुइ कथं तयाबिल ।
४. रागरति धैम्ह तारा जुल । अमिताभ तथागतनाप सामिप्य जुइ कथं तयाबिल ।
५. वज्ररति धैम्ह तारा जुल । अमोघसिद्धि तथागतनाप सामिप्य जुइ कथं तयाबिल ।

द्वारपाल कथं स्वंगूगु चरणय्–

१. यमान्तकृत अर्थात् यमान्तक धैम्ह रक्षक दयेकल । अनयात पूर्वया द्वार जुल ।
२. प्रज्ञान्तकृत अर्थात् प्रज्ञान्तक धैम्ह रक्षक दयेकल । अनयात दक्षिण द्वार जुल ।
३. पद्मान्तकृत अर्थात् पद्मान्तक धैम्ह रक्षक दयेकल । पश्चिम द्वारय् जुल ।
४. विघ्नान्तकृत अर्थात् विघ्नान्तकृत धैम्ह रक्षक दयेकल । उत्तर द्वारय् जुल ।

थथे पुरुष द्यःपिं, स्त्री द्यःपिं व द्वारपाल द्यःपिं सहितया छगू संघ जुल । पुचः जुल । वज्रयानया मण्डलया दकले न्हापांगु मण्डलया रूपय् स्थान काल । थ्व मण्डलया सृजनाया माध्यम केवल भावना जक खः । थ्व भावनामयीमण्डल जुल ।

२. भौतिक सामग्री छ्यलाः दयेकीगु

भावनामयीमण्डलयात भौतिक रूप बिइगु नं ज्या जू । थ्व भावनामयी मण्डलया भौतिक रूप पौभाः नं खः । मालिइ मालिइगु बखतय् ब्वयेगु कथं पौभाः दयेकेगु चलन दु । व पौभाःयात जीवन्त रूप बिइगु कथं पलिस्थातकं याना तयेगु चलन दु । पौभाः मण्डल आपाः यानाः गुह्य कथंया मण्डलत जुइ । गथेकि चक्रसम्बरमण्डल व वज्रवाराहीमण्डल आदि ।

किया तयेगु कथंया मण्डल नं दु । थ्व पौभाः स्वयाः नं अप्व अप्वः स्थायी नं खः । थजाःगु मण्डल गोप्य मखुसे सार्वजनिक रूपं न्ह्याम्हसियां स्व सां जिउ । गथेकि वज्रधातुमण्डल व धर्मधातुमण्डल चैत्य थथे ल्वहँयागु दयेकाः थाय् थासय् पलिस्था यानातःगु स्वयेदु । धातु पाताय् तयातःगु स्वयम्भूइ नं दु । मालीगु बखतय् छ्यलीगु कथंया सिँइ कियातःगु मण्डलत नं दु ।

धू-रङ्ग (Dust Colour) छ्यलाः नं मण्डल दयेकीगु ज्या जू । भावनामण्डलया विवरण कथं थीथी वर्णया धू–रङ्ग प्रयोग यानाः मण्डल दयेकी । थजाःगु मण्डल पौभाःमण्डल थें स्थायी धाःसा जुइमखु । छुं प्रयोजनया निंतिं अस्थायी कथं च्वयेगु ज्या जू । थजाःगु अवस्थाय् धू–रङ्ग छ्यलाः मण्डल दयेकीगु चलन दु । उदाहरणया लागिं मनू देहान्त जुयाः छुं

[illegible] लिपा मण्डल च्वयेगु धका: याइ । थजा:गु मण्डल ज्या सिधलकि विसर्जन याना: चुइक: छ्वइ ।

पोताय्, छुचुं, जाकिचुं आदि छ्यला: नं मण्डल दयेकीगु ज्या जू । तर थजा:गु कथंया मण्डल तच्वतं हे अस्थायी खः । थ्व छगू थाय् नाले कथंया मण्डल जक खः । गुरुमण्डलया विषयय् क्रियासमुच्चयलय् थथे च्वयात:गु दु–

'अनेन मण्डल मध्ये अष्टदल कमलं लिखेत ।' [२]

३. हस्त मुद्रा ज्याना: दयेकीगु

ल्हा: पचिंचात मिलय् याना: मुद्रा दयेका: मण्डल सृजना यायेगु नं विधि दु । रत्नमण्डल बोधिसत्व गुरुपिंत देछायेगु भ्वलय् थथे मण्डल मुद्रा दयेकेगु ज्या जू । रत्नमण्डल द्वहलपीगु त:धं । संसारय् भिं मनूत न्यागू कथंया पुचलय् ब्वथलेगु यानात:गु दु । इपिं थथे खः–

क. रत्न–पुद्गल ।
ख. नीलोत्पल ।
ग. पुण्डरीक (White–Lotus) ।
घ. पद्म (Red–Lotus) ।
ङ. चन्दन ।

अकिइ रत्नपुद्गल दकले च्वय् ला: । चन्द्रकीर्तिजुया प्रदीपोद्योतन [illegible] गुह्यसमाजतन्त्रया टीकाय् मनूतय् थथे च्वयाकथं न्यागुलिइ ब्वथलात:गु जुयाच्वन । थ्व न्यागू ब्वथला: वसपोलया सप्तालंकार मध्यय् दुगु खः । थ्व खुगूगु अलंकार जुल । न्हयगूगुलिइ कार्य (फलतन्त्र) अलंकार खः । थ्व फलतन्त्रयात निगू ब्वय् ब्वथलात:गु जुयाच्वन । छगू सामान्य खः । अकिइ १. नीलोत्पल । २. पुण्डरीक (White–Lotus) ३. पद्म (Red–Lotus) व ४. चन्दन दुथ्याकात:गु दु । मेगु असाधारण खः । अकिइ रत्न–पुद्गल जक दु ।[3] थ्व कथं स्वयेबलय् रत्नमण्डल द्वहलपीगु सामान्य मखुसे असाधारण कथं ता:धं धैगु सीदु ।

न्ह्यागगु नं थ:के दुगु जक बिइफइ । थ:के मदुगु छुं नं बिइ फइमखु । थ्व सामान्य सिद्धान्त खः । रत्नमण्डल द्वहलपीगु धैगु थ:के रत्न–पुद्गल दु धैगु क्यनाच्वंगु जुल । थ:के रत्न–पुद्गल दया: हे ला रत्नमण्डल

द्वहलपी फुम्ह जुल । अथवा थः क. नीलोत्पल (Blue-Lotus) ख. पुण्डरीक (White-Lotus) ग. पद्म (Red-Lotus) घ. चन्दन, स्वयाः नं च्वयुया तगिंलय् खः । थ्व फलतन्त्रया उपलब्धि हे जुल ।

४. मन्त्र आदि प्रयोग यानाः दयेकीगु

पूजाविधि कथं सृजना यायेगु नं मण्डल दयेकीगु छगू छांत खः । थकिइ मन्त्र प्रयोग जुइ । प्रत्येक छगू मन्त्र छम्ह द्यः अथवा चिन्ह भाःपिनाः स्वाँ निर्दिष्ट थासय् तयेगु जुइ । छसिं निसें मन्त्र ब्वब्वं स्वाँ थाय् थासय् ततं यंकेगु जुइ । स्वाँ थथे ततं यंकूलिसें मण्डलया सृजना जुजुंवनी । थ्वयात पुष्पन्यास धायेगु नं याः । गुरुमण्डलय् थ्वहे विधि चले जू ।

१. मण्डलया दथुइ २. पूर्व (वंता) ३. दक्षिण (येता) ४. पश्चिम (इता) ५. उत्तर (यंता) ६.उत्तर-पूर्व कोण-इशान (यउकुली) ७. दक्षिण-पूर्व कोण आग्नेय (वंकुलि) ८. दक्षिण-पश्चिम कोण नैऋत्य (वयकुलि) ९. उत्तर-पश्चिम कोण वायव्य (यंकुलि) आदि थाय् थासय् मन्त्रया आधारय् स्वाँ ब्वयेकीगु ज्या जुइ । थ्व ज्या पूवनेवं अन मण्डल सृजना जूगु भाःपाः जुइ ।

---

[1] Ed.Beneytosh Bhattacharya, Guhyasamajtantra, Editorial Introduction Section p.xxxv.

[2] Kriya-Samucchaya reproduced by Lokesh Chandra New Delhi 1977, p. 316.

[3] Alex Wayman : Yoga of the Guhyasamajtantra. p. 113.

९. रत्नमण्डल द्वहलपेगु

मनूतयगु जीवनय् गुरु तःधं । गुरु मदुसा मनूयागु जीवनय् अनेक कथंया दुःख कष्ट भोग यायेमाली । जीवनया दुःखमयी भव–सागरं पार तरे यानाः बिइम्ह गुरुयात न्ह्याक्व धन–सम्पत्ति द्वहलपीगु याःसां गौण हे जुइ । गुरुयात माःगु नं छु हे दु धाये । अकिं भावना हे तःधं । थ्वहे कथं गुरुयात रत्नमण्डल द्वहलपीगु परम्परा दु । रत्नमण्डल स्वयाः संसारय् तःधंगु मेगु छुं मदु । अकिं गुरुयात संसारय् दकले तःधंगु कथं माने याना तःगु रत्नमण्डल चह्रे यायेगु यानातःगु खः । रत्नमण्डलया महिमा विषयय् च्वयातःगु खँ थन न्ह्यथने वहः जू । रत्नमण्डल द्वहलपीगु तःधं । संसारय् भिं मनूत न्यागू कथंया दइ, मण्डल श्रृजना परिच्छेदय् नं च्वये धुंगु दु । इपिं थथे खः–

क. रत्न–पुद्गल ।
ख. नीलोत्पल ।
ग. पुण्डरीक (While–Lotus) ।
घ. पद्म (Red–Lotus) ।
ङ. चन्दन ।

अकिइ रत्न–पुद्गल दकले च्वय् लाः । चन्द्रकीर्तिजुया प्रदीपोद्योतन धइगु गुह्यसमाजतन्त्रया टीकाय् थथे न्यागुलिइ मनूत व्वथलातःगु जुया च्वन । थ्व न्यागू व्वथलाः वसपोलया सप्तालंकार मध्यय् छगू खः । थ्व खुगूगु अलंकार खः । न्हय्गूगुलिइ कार्य (फलतन्त्र) अलंकार खः । थ्व फलतन्त्रयात निगू व्वय् व्वथलातःगु जुयाच्वन । छगू सामान्य खः । अकिइ क. नीलोत्पल । ख. पुण्डरीक (While–Lotus) ग. पद्म (Red–Lotus) व घ. चन्दन दुथ्याकातःगु दु । मेगु असाधारण खः अकिइ रत्न–पुद्गल जक दु ।[1] थ्व कथं स्वयेवलय् रत्नमण्डल द्वहलपीगु गुलि तःधं धैगु सीदु ।

थःके दुगु जक बिइफइ । थःके मदूगु छुं नं बिइफइमखु । थ्व सामान्य सिद्धान्त खः । रत्नमण्डल द्वहलपीगु धैगु थःके रत्न–पुद्गल दु धैगु क्यनाच्वंगु जुल । थःके रत्न–पुद्गल दयाः हे ला रत्नमण्डल द्वहलपेफुम्ह

जुल । अथवा थः नीलोत्पल, क. नीलोत्पल (Blue-Lotus) ख. पुण्डरीक (White-Lotus) ग. पद्म (Red-Lotus) व घ. चन्दन थुपिं स्वयाः नं च्वय्या तगिंलय् खः । थ्व फलतन्त्रया उपलब्धि हे जुल ।

चतुरत्न धैगुया थथे नं अर्थ वः-

क) पुरुषरत्न ख) स्त्रीरत्न ग) गजरत्न घ) अश्वरत्न अथेहे हानं क) चक्ररत्न ख) खड्गरत्न ग) मणिरत्न व घ) सर्वनिधानरत्न नं दु ।

रत्नमण्डलया भावना व गुरुमण्डलया भावना नं वहे वहे थें नं च्वं । भगवानं मञ्जुश्रीयात आज्ञा दयेका बिज्याःगु रत्नमण्डलया व्याख्या अध्ययन याये बहः जू । थ्व थथे जुल □-

॥ ओं नमो रत्नत्रयाय ॥

इदानिंसत्वासयेवशेन लोकधातुमानं भागवतात्तः
परमादि बुद्धन्मञ्जुश्रीया संगीतिकारेण ।
दशमादिवृतै संगीतं तद्देववितनोमिति ॥

हे शिष्यपिं थ्व रत्नमण्डल संसार सुमेरु जुयु गथिंगु धालसा श्री भगवानं मञ्जुश्रीयात आज्ञा दयकुगु ॥

न्हापां आकाशया देवने ॥

॥ यँकारेण वायु मण्डल ॥ यँकारं उत्पति जुयाच्वंगु वायु मण्डल दयाचों । थ्व वायु मण्डल जुयु गथिंगु धालसा *॥ धंन्वाभं ॥* धनुषया आकार जुयाचों *॥ पंचासत्सहश्रयोजन ॥* नेंदोलयोजन ताजाय चों *॥ द्वादश लक्ष योजन वृतमान ॥* झिंनीगुलाष योजनाया गिर्दा दयाचोंगु ।

थथिजागु वायुमण्डलयां देवने ॥

॥ रँकारेण अग्नी मण्डलं ॥ रँकारं उत्पत्तिजुया चोंगु अग्नी मण्डल दयाचों ॥ थ्व अग्नी मण्डल जुयु गथीगु धालसा त्रिकोण सोंकुलाना चों *॥ पञ्चासत्सहश्रयोजन उछ्रय ॥* नेगु योजन ताजाया चों *॥ नवलक्ष योजन वृतमा ॥* गुंगू लाष योजनया गिर्दा दयाचों ।

□ जिकेच्वंगु पुलांगु हस्तलिपि सफुलिच्वंगु गथे खः अथे थन ल्ययागु दु । भापा आःयागु कथं मजूसां ब्वनेत अःपुइ ताया ।

थथिंजागु अग्नी मण्डलयां देवने ।

॥ वँकारेण वरुण मण्डल ॥ वँकारं उत्पत्ति जुयाचोंगु वरुण मण्डल धयागु लखयागु मण्डल दयाचोंथ्व वरुण मण्डल जुयु गथिंजागु धालसा *॥ वर्तुल ॥* चाकलाना चों *॥ पञ्चाशतसहस्रयोजन उछ्रय ॥* नेदोलयोजन ताजाया चों *॥ षटलक्ष योजन वृतमान ॥* षुगूलाष योजनया गिर्दा दयाचों ।

थथिंजागु वरुण मण्डलया देवने ॥

॥ लँकारेण पृथ्वी मण्डल ॥ लँकारं उत्पत्ति जुयाचोंगु पृथ्वी मण्डल दयाचों थ्व पृथ्वी मण्डल जुयु गथिगु धालसा *॥ चातुरश्र ॥* पेकुंलानाचों *॥ पञ्चाशत्सहश्रयोजन उछ्रय ॥* नेदोल योजन ताजायाचों *॥ त्रिलक्ष योजन वृतमान ॥* स्वंगु लाष योजनया गिर्दो दायाचों ॥

थथिंजागु पृथ्वी मण्डलया देवने ॥

॥ सुँकारेण सुमेरु मण्डल ॥ सुँकारं उत्पति जुया चोंगु सुमेरु पर्वत दयाचों ॥ थ्व सुमेरु जुयु गथिंगु धालसा त्रयोदशभुवनं जुक्तया चोंगु *॥ द्विलक्ष योजन उछ्रय ॥* निगुलाष योजन ताजाया चोंगु मध्ये *॥ भूमि तलात मेरु लक्ष योजन* भूमिकोये लाष योजन दयाचों *॥ मेरु लक्ष योजन उछ्रय ॥* भूमिं चोय् लाष भुवन पतिं सकल देव देवतापिसं वासयानाचों । चोकास श्रीवज्रसत्व गुरु बिज्यानाचों ।

थथिंजागु सुमेरु पर्वतया पिने ॥

॥ तस्य वाह्ये सालवन क्षार मधु घृतो दधि ॥ क्षिर जल सागरोयं सोभंति प्रमं तथा ॥ थथिंजागु सुमेरु पर्वतयां पिने ॥ सात समुद्रं चाउलाचों ॥ छुछु समुद्र धालसा ॥

॥ न्हापां लवण धयागु चियागु समुद्र ॥ १ ॥
॥ थ्वयां पिने क्षार समुद्र ॥ २ ॥
॥ थ्वयां पिने मधु समुद्र धयागु चाकु समुद्र ॥ ३ ॥
॥ थ्वयां पिनेघृत समुद्र धयागु घ्ययागु समुद्र ॥ ४ ॥
॥ थ्वयां पिने दधि समुद्र धयागु धौयागु समुद ॥ ५ ॥
॥ थ्वयां पिने क्षिर समुद्र धयागु दुरुयागु समुद्र ॥ ६ ॥
॥ थ्वयां पिने जल समुद्र धयागु लखयागु समुद ॥ ७ ॥

जम्मा ७ समुद्रया छगू समुद्रया गुदोल गुदोल योजन ब्या दयाचोंगु थथिंजागु सप्तसागरं चाहुलाचों ॥

थ्वयां पिने सप्त द्वीप धयागु ७ द्वीपं चाहुला चोंगु ॥
॥ छु छु द्वीप धालसा ॥
॥ द्वीपं चन्द्रसिताभ वरपरम कुश किन्नरं भोग भूमौ ॥
क्रौंचरौद्रच जम्वु निवसतिमनुजः सप्तमं कर्म भूमौ ॥

॥ न्हापां *चन्द्र द्वीप* ॥ १ ॥
॥ *ताम्र द्वीप* ॥ २ ॥
॥ *कुश द्वीप* ॥ ३ ॥
॥ *किन्नर द्वीप* ॥ ४ ॥
॥ *क्रौंच द्वीप* ॥ ५ ॥
॥ *रौद्र द्वीप* ॥ ६ ॥
॥ *जम्बु द्वीप* ॥ ७ ॥

थ्व ७ द्वीपया छगू छगू द्वीपया भिंपुदोल भिंपुदोल योजन दयाचोंगु ७ द्वीप चाहुला चोंगु ॥

थ्व ७ द्वीपयां पिने ७ पर्वत सुमेरुं चाहुलाचोंगु ।

छु छु पर्वत धालसा ॥

निमिधरोयागधरो साधरश्च खदिरक ॥
सुदर्शन विनिताच कर्णकांचन पर्वत ॥

न्हापां निमिधर पर्वत ॥ १ ॥
यागधर* ॥ २ ॥
साधर* ॥ ३ ॥
खदिर पर्वत ॥ ४ ॥
सुदर्शन पर्वत ॥ ५ ॥
विनिता पर्वत ॥ ६ ॥
कर्णकांचन पर्वत ॥ ७ ॥

थथिजागु ७ पर्वतयां पिने–

---

* सफुलिइ च्वयातःगु मदु । श्लोकया आधारय् थन यागधर व साधर तया बियागु जुल ।

पूर्व दिशास ॥

॥ यँ पूर्व्व विदेहाय नमः ॥ यँकारं उत्पत्ति जुयाचोंगु । पूर्व विदेह धयागु द्वीप दयाचों । थ्व द्वीप जुयु गथिंगु धाःसा *॥ धन्वाभ ॥* धनुषया आकार जुयाचोंगु । *एकलक्षविंशतसहश्रयोजन वृतमान ॥* छगूलाख निदोल १,२०,००० योजनया गिर्दा दयाचों ॥ थथिंजागु पूर्व विदेहया मध्य दथुस ॥ *आम्रवृक्ष* अंमा १ दयाचों । थ्व अंमा जुयु गथिंगु धालसा *सतयोजन वृतमान ॥* १०० योजन वेष्टन निगू योजनया सिमापो जुया चोंगु आम्रवृक्ष धयागु अंमा १ दयाचों ॥

हानं–

॥ य गज रत्नाय नमः ॥ यकारं उत्पत्ति जुयाचोंम्ह ऐरावति किसि १ दयाचों । थ्व किसि जुयु गथिंम्ह धालसा *॥ शुक्ल वर्ण ॥* तुयूवर्ण *॥ षतत्रिंशत दन्त ॥* ३६ दन्त दया चोंम्हा रत्नया मालां कोषाया चोंम्ह । न्हिछिया भित्रस समुद्र चाहुले फया चोंम्ह । थथिंजाम्ह गजरत्न धयाम्ह किसि १ दयाचों ।

थनंलि हानं दक्षिणदिशास–

॥ रँ जम्बु द्वीपाय नमः ॥ रँकारं उत्पति जुयाचोंगु जम्बुद्वीप दयाचों । थ्व जम्बुद्वीप जुयु गथिंगु धालसा *॥ त्रिकोण ॥* स्वकुंलानाचों । *उनंशतसहश्रयोजन त्रिवृतमा ॥* गुदो योजनया त्रिकोण गिर्दा दयाचोंगु थथिंजागु जम्बुद्वीपया मध्य दथुस । जम्बुवृक्ष धयागु भःमसीमा १ दयाचों । थ्व सिमा जुयु गथींगु धालसा *॥ शत योजन उच वृतमा ॥* १०० योजन सम्म तमाजुया सिमा कचाया हागां धाके जुयाचों *॥ द्वियोजन वेष्टन ॥* निगू योजनया सिमाया पोजुयाचोंगु । थथिंजागु भःमसीमा १ दयाचों ।

हानं–

॥ र अश्वरत्नाय नमः ॥ रकारं उत्पत्ति जुयाचोंम्ह अश्वरत्न धयाम्ह सल १ दयाचों ॥ थ्व सल गथिंम्ह धालसा *॥ श्यामवर्ण ॥* वाउवर्ण जुयाचोम्ह । म्हेखाया थें कंथि जुयाचोंम्ह । रत्नया मालां कोषाया चोंम्ह । चछिन्हिछिया भित्रस सागर समुद्र चाहुले फयाचोंम्ह । थथिजाम्ह अश्वरत्न धयाम्ह वासयानाचोंम्ह ॥

थनंलि हानं पश्चिम दिशास–

॥ लँ अपर गोदावये नमः ॥ लँकारं उत्पत्ति जुयाचोंगु अपरगोडायनी धयागु द्वीप दयाचोन । थ्व द्वीप जुयु गथिगु धालसा ॥ षुयेदोल योजनया चतुराकार जुया गिर्दा दयाचों ॥ थथिंजागु अपरगोदायणि धयागु द्वीपया मध्ये दथुस ***॥ प्लक्ष वृक्ष ॥*** धयागु पिलासिमा १ दयाचों । थ्व सिमाजुयु गथिंगु धांल ***॥ सतयोजन उच्च वृतमाः ॥*** १०० योजन सम्म तजाया सिमा कचाय हागां धाके जुया चो ***॥ द्वियोजन वेष्टन ॥*** निगू योजनाया सिमाया पो जुयाचोंगु । थथिंजागु पिलासिमा १ दयाचों ।

हानं–

॥ ल पुरुषरत्नाय नमः ॥ लकारं उत्पत्ति जुयाचोंम्ह पुरुषरत्न धयाम्ह मनुष्य १ दयाचों । थ्व मनुष्य जुयी गथिम्ह धालसा ॥ सावर रंगया वर्ण जुया । सुइनिता लक्षणं जुक्त जुयाचोंमह । पातपतम्वरया वस्त्रं तिया रत्नया मालां कोषाया चोंम्ह । चछिन्हिछिया भित्र सागर समुद्र चाउले फयाचोंम्ह थथिंजाम्ह पुरुष रत्न दयाचों ।

थनंलि हानं उत्तर दिशास–

॥ वँ उत्तर कुरुभ्ये नमः ॥ वँकारं उत्पति जुयाचोंगु कुरु भुवन धयागु द्वीप १ दया चोन । थ्व द्वीप जुयु गथिंगु धालसा ॥ सुइदोल योजनया चतुराकार जुया गिर्दा दया चों । थथिंजागु कुरु भुवनया मध्ये दथुस ***॥ कदंव वृक्ष ॥*** धयागु केरामा १ दयाचों । थ्व केरामा जुयी गथिंजागु धालसा ***॥ सत योजन उच्च वृतमान ॥*** १०० योजन तःमाजुया सिमाकचाया हागां धाके जुयाचों ***॥ द्वियोजन वेष्टन ॥*** निगू योजन सिमाया पोजुयाचोंगु थथिंजागु केरामा १ दयाचों ।

हानं–

॥ वँ स्त्री रत्नाय नमः ॥ वँकार उत्पति जुयाचोंम्ह स्त्रीरत्न धयाम्ह मिसा छम्ह १ दयाचों । थ्व मिसा जुयु गथिम्ह धालसा साघेलया उन वर्ण जुया ३२ सुइनिता लक्षणं जुक्त जुयाचों । रत्नया मालानं कोषाया चों । पातपतम्बरया वस्त्रं तियाचों । वाः (दन्त) भतिचा छुकिं जुयाचोंम्ह थथिजाम्ह स्त्रीरत्नं वासयाना चों ।

थनंलि हानं अग्नेय दिशास–

॥ या उप-द्वीपाय नमः ॥ याकारं उत्पति जुयाचोंगु उप–द्वीप धयागु १ दयाचों । थ्व उप–द्वीप जुयु गथिंगु धालसा ***॥ पूर्व दक्षिणास्य अर्द्ध ॥*** पूर्व

दक्षिणया वछि वछि भाग योजन दयाचों । थ्व उप–द्वीपया मध्ये दथुस *// या खड्गरत्नाय नमः //* यँकारं उत्पति जुयाचोंगु खड्ग रत्न धयागु मालगण क्षेदन यानाचोंगु चन्द्रहास खड्ग १ दयाचों ।

हानं नैऋत्य दिशास–

// रा उप–द्वीपाय नमः // राकारं उत्पति जुयाचोंगु उप–द्वीप धयागु १ दयाचों । थ्व उप–द्वीप जुयु गथिंगु धालसा *// दक्षिण पश्चिमस्य अर्द्ध //* दक्षिण पश्चिमया वछि वछि योजन दयाचों । थ्व उप–द्वीपस *// रा चक्र रत्नाये नमः //* राकारं उत्पति जुयाचोंगु ८४ चय पेसिलिं दुगु ह्याउगु सिजयागु माल दुष्टगण छेदन यानाच्वंगु चक्र १ दयाचों ।

हानं वायुव्य दिशास–

// ला उप–द्वीपाय नमः // लाकारं उत्पति जुयाचोंगु उप–द्वीप ध्यागु १ दयाचों । थ्व उप–द्वीप *// पश्चिम–उत्तरस्य अर्द्ध //* पश्चिमउत्तरया वछि वछि योजन दयाचों । थ्व उप–द्वीपया मध्यस *// ला मणिरत्नाये नमः //* लाकारं उत्पति जुयाचोंगु मणि धयागु रत्न १ दयाचों । थ्व मणि जुयु गथिंगु धालसा ह्याउपात वस्त्रस पोल चिनाः समुद्रस कुतिक छोतधालसा समुद्रनापं ह्याउं जुयावयु । वाउंगु वस्त्रस वस्त्र पोल चिनाः समुद्रस कुतिक छोतधालसा समुद्रनापं वाउं जुयावयिगु । गुगु वर्ण वस्त्रस पोलचिना समुद्रस कुतिकल छोत उगुउगु वर्ण जुयीगु थथिंजागु मणिरत्नं दयाचो ॥

हानं ईशान दिशास–

// वा सर्व्वनिधानाय नमः // वाकारं उत्पति जुयाचोंगु उप–द्वीप धयागु १ दयाचों । उत्तर–पूर्वस्य अर्द्ध उत्तर व पूर्वया वछि वछि योजन दयाचों । थ्व उप–द्वीपया मध्ये दथुस सर्वनिधान कलश १ दयाचों । थ्व कलश जुयु गथिंगु धालसा थ्व कलशया ल छफुति कया मात्र नं जन्मजन्मान्तरस यानागु पाप फुना पाप मोचन जुयुगु ॥ गुम्हस्यनं गुगु फोन उगुउगु बियाचोगु । थथिंजागु सर्वनिधान कलश दयाचोंगु ।

थथिंजागु सुमेरु मण्डल ॥

इति मण्डल समाप्तां । सम्वत् १०३५ मिति आषढ ६ गते रोज २ स चोयाव जुल ।

---

[1] Alex Wayman: Yoga of the Guhyasamajtantra. p. 113.

१०. गुरुमण्डल

अज्ञानताया थासं ज्ञानय् यंका बिइम्ह गुरु जुल । अजा:म्ह गुरु अवश्यनं पूजनीय खः । गुरुयात आदि कालं निसें पूजा याना वयाच्वंगु खः । समय न्ह्या:वःलिसे गुरुयात पूजा यायेगु खाद्य भोज्य वस्तु जक मखु गीत, वाद्य व नृत्य पर्यंत प्रयोग यायेगु प्रकार वल । विधि नं परिमार्जन जुजुं वःगु जुल । वज्रयानय् मण्डलया अवधारणा विकाश जुसेंलि गुरुयात नं मण्डलय् विराजमान याकाः पूजा यायेगु विधि वःगु जुल । गुरुया महिमायात बिचाः यानाः हे गुरुमण्डलया विधि अपरिहार्य कथं न्ह्याःवयाच्वंगु संस्कृति जुल । गुरुमण्डलया मुख्य उद्देश्य गुरुयात प्रसन्न यायेगु खः । गुरु प्रसन्न मजुइकं गुरु प्रसाद दइमखु । गुरु प्रसाद मदयेकं थःगु ज्या सिद्ध जुइमखु । गुरुमण्डलया गुरु भौतिक कथंया मखु । भावनात्मक कथं बुद्ध, धर्म व संघयात कयातःगु दु । आदि बुद्ध कथं वज्रधरयात गुरु माने यानातःगु दु । वज्रसत्व परम गुरु खः । गुरुमण्डलया विधि नं थीथी चरणय् न्ह्याकेगु कथंया दु । थ्व थीथी चरण क्वय् च्वया कथं ब्वथले जिउ–

१. दकले न्हापां आदि गुरुपिंत वन्दना ।
२. अनं लिपा थः शुद्ध जुइगु भावना ।
३. दृढ जुयागु भावना ।
४. मण्डलया भावना ।
५. पुष्पन्यास एवं वज्रसत्व विराजमान ।
६. पूजा एवं रत्नमण्डल दोहलपेगु ।
७. पापदशना, पुण्यानुमोदना एवं जगत कल्याणया प्रणिधान ।
८. वलि भावना एवं पूजा ।
९. विसर्जन ।

थन इपिं वाक्य सहित न्ह्यब्वयातःगु दु ।

सम्पूर्ण गुरुमण्डल[Ω]

(गुरुमण्डल आध्यावधिक कथंया रूपय्)

ओँ नमो वज्रसत्वायँ ॥
॥ नमो रत्नत्रयाय ॥

॥ गुरुबुद्धः ॥

रत्न त्रय बुद्ध आदिं पञ्चबुद्ध विपश्वि शिषि विश्वभू, ऋकुछन्द, कनकमुनि, काश्यप, श्रीशाक्यसिंह तथागत आदि सप्त बुद्ध दीपंकर तथागत आदिं गंगानदि वालका प्रमान बुद्ध समस्त सकल्यं गुरु।

॥ गुरुधर्म ॥

पञ्चतारा मामकी लोचनी पद्मीनी तारा प्रज्ञापारमितादिं आर्य्यसहश्रिका, गन्धव्यूहा, दशभूमि, समाधिराज, लंकावतार, सद्धर्मपुण्डरिका, तथागतगुह्यका, ललितविस्तर, सूवर्णप्रभा आदिं चयप्येदोल ग्रन्थ धर्म्म सकल्यं गुरु।

॥ गुरुसंघ तथैव च ॥

आर्य्यावलोकितेश्वर आदिं मैत्रिबोधिसत्व सहितं आनन्द भिक्षु उपगुप्त भिक्षु जयश्री भिक्षु पर्य्यतं संघ सकल्यं गुरु।

॥ गुरुवज्रधरः श्चैव ॥
गुरु वज्रसत्व आदिं वज्रधर प्रभृतिं सकल्यं गुरु।
॥ तस्मै श्रीगुरुभ्यो नमः[२] ॥
सकल गुरुपिन्त नमस्कार याना।
॥ ॐ नमः श्री गुरुभ्यो नमः ॥
॥ ॐ आः हूँ ३ वं वज्रोदके हूँ स्वाहा ॥
वंकार वीज मन्त्रनं शंख शोधन यास्यं शुद्ध याये।
॥ यथा हि जात मात्रेण स्नापिताः सर्वतथागताः ॥[◇]

Ω मखंबहाःया षदानन्दं व न्हूघःवहाःया मच्छेलालं ल्हाःतं च्वयातःगु थ्याःसफू जिगु संग्रहलय् दु। थ्व निगू सफूस च्वयातःगु आधारय् च्वयागु खः। गुगुं वाक्य विशेष कथं च्वयेमाः थाय् षदा (षदानन्द) संकेत बियाः स्पष्ट यायेगु कुतः यानागु दु।

◇ शुक्लकुरुकुल्ला साधनय् नं दु। पृ.३६४

गथे धालसा दक्को तथागतपिं बिज्याना च्वंगु ।
॥ तथाहं स्नापयिष्यामि शुद्धन्तु दिब्यन वारिणा ॥✧
तथागतपिंसि स्नान यागु थ्व शंख लख लंखनं स्नान यास्य भावना याये ।
॥ ॐ आः हूँ सर्व्व तथागत अभिषेक समश्रिये हूँ ॥
दको तथागतपिसं स्नान यागु भाःपा अभिषेक कया म्हस हाहा याये । शुद्ध जुल भाःप्ये ।
॥ ॐ ह्रिं स्वाहा ३, काय विशोधने स्वाहा ॥
शंख लखंनं आचमन यास्यं गर्भ शोधन याय ।
॥ ॐ सर्व्व विघ्नानुत्सारये हूँ[३] ॥
पूजा भाडादिस शंख लंखनं हाहा यास्यं शुद्ध याये ।
॥ ॐ नमो भगवते पुष्पकेतु राजाय तथागतयार्हन्ते सम्यकसम्बुद्धाय ॥
श्री पुष्पकेतु राजा नाम सम्यक्संबुद्ध तथागत अर्हन्त जूयाव बिज्याकम्ह ।
॥ तद्यथा ॥ थनंलि ।
॥ ॐ पुष्पे पुष्पे महा पुष्पे सुपुष्पे पुष्पोद्‌भवे पुष्प संभवे पुष्पाव किरणे स्वाहा ॥
पुष्पन जात जूया च्वन नाना प्रकारया स्वान जाति दयेका पूजोपचार शोधन याना बिज्याकम्ह ।
॥ ॐ आः हूँ ३ त्रिकायाधिष्ठानं ॥[४]
॥ ॐ आः हूँ तिष्ठ वज्रासने हूँ ॥
वज्रासन भारपं स्वान छफोल आश्रम याये ।
॥ ॐ सर्व्व पापानपनये हूँ ॥
जाकि जवः खवः तिस्यें दक्व पाप पिहावन भाःपे ।
॥ ओँ मणि धणी वज्रीणी महाप्रतिसरे रक्षरक्ष मां हूँ हूँ फट्‌फट् स्वाहा ॥
थ्व प्रतिसरा मन्त्रनं शिरस स्वान छफ्वः तये । आत्मा रक्षा तये ।
॥ ॐ वज्रतिलक भूषने स्वाहा ॥
चित्तनं (सिन्ह) तिनाव पूजाया तेज स्वभा दत भाःपे ।
॥ ॐ वज्रोदके स्वाहा । ॐ वज्र गोमय स्वाहा । ॐ वज्ररेष सुरेषे हूँ ॥
वज्रभूमिस मण्डल थिलान रेखा वाँलाक गुलिं सर्व्व तथागतपिं ।
॥ सर्वतथागत ॥
दको तथागत बिज्याक भारपे ।
॥ अधिष्ठानाधिष्ठिते स्वाहा ॥
अधिष्ठान याना ।
॥ दानं गोमयमम्बुना च सहितं ॥
लंष सहितनं शासखिनं बँथिलाव दानबिये दान पारमितान पुरे जुयिव ।

✧ शुक्लकुरुकुल्ला साधनय् नं दु । पृ.३६४

॥ शीलं च समार्ज्जनं ॥
तुफिनं बँ पुनाः शुद्ध शुचि यानाः शील पारमितां पुरे जुल भाःपे ।
॥ क्षान्ति क्षुद्रं पिपीलिका नपनयं ॥
सपानि आदि की पतंग इत्यादिं ख्यानाः चिइकाः छोये । स्याये मत्यः क्षमाधारी जुये । क्षान्ति पारमितां पुरे जुइ ।
॥ वीर्य्य क्रिया स्थापनं ॥
क्रिया कर्म्म कीर्ति थापना याये । वीर्य्य पारमितां पुरे जुइ ।
॥ ध्यानं तत्क्षणमेकचित्तकरणं ॥
एक चित्त यासें ध्यान याये पूजा याये ।
॥ प्रज्ञा सुरेखो ज्ज्वलाय ॥
ज्ञान प्रकाशगु लेखे बानलास्यं जाज्वल्यमानं तेज जुयाः प्रज्ञापारमिता पुरे जुयिव ।
॥ एताः पारमिताः षडेव लभव कृत्वा मुनि मण्डलं ॥
मुनि मण्डल दयेकाः थ्वते षत् पारमिताया फलं पूर्ण जुइ ।
॥ भवतु कनकवर्ण सर्व्वरोगैर्विमुक्त सुरमनुजविशिष्टश्चन्द्रवद्दीप्तिकान्तिः ॥ धनकन समृद्धि ज्जायते राजवंशे सुगतवर गृहेस्मिन्काय कर्म्माणं कृत्वा ॥
गोम्हस्येनं बुद्धमण्डल थासय् मुनिमण्डल दयेकल वम्ह राजाया वंशस उत्पत्ति जुइ । सूवर्ण रत्ननं परिपूर्ण जुइ । समस्त राजनं त्वताव देव मनुष्यपिन्सं उत्तम श्रेष्ट जुइ । चन्द्रमाया थें तेज स्वरूप जुइ ।
॥ ॐ मण्डल लेखँ सुरेखे सर्व्व तथागत अधिष्ठानाधिष्टिते स्वाहा ॥ लेखा बानलाकगु मुनिमण्डल दको तथागत बिज्याका भाःपाः अधिष्ठान याये ।
॥ ॐ चन्द्रार्क्क विमले स्वाहा ॥ चन्द्र सूर्य्यथें निर्म्मल तेज जुल ।
॥ ॐ वज्रसत्व सर्व्व विघ्नानुत्सारये हूँ ॥ वज्रसत्वया वाक्यनं दक्व विघ्न फुत्कलं ।
॥ ॐ वज्रभूमे हूँ सर्व्व तथागत अधिष्ठानाधिष्टिते स्वाहा ॥ वज्र सुवर्ण जल धारे स्वाहा ॥
वज्रभूमिइ दको तथागतपिं बिज्याका अधिस्थान याना । थ्व लुँ समान लः दोहलपिनागु जुल ।

॥ १ ॥

॥ ॐ ह महा मध्ये मेरवे नमः ॥ मध्य हकारं उत्पत्ति जूगु बुद्ध मण्डल ।
॥ ॐ हिं मध्य मेरवे नमः ॥ जवस ह्रींकारं उत्पत्ति जूवःगु संघ मण्डल ।

// ॐ सुँ सुक्ष्म मध्य मेरवे नमः // खवस सुँकारं उत्पत्ति जूवःगु संघ मण्डल । दथुस ।

॥ २ ॥

// ॐ यँ पूर्व्व विदेहार्यं नमः //

पूर्व दिगस भूवन । पूर्व विदेह द्वीप दु । गुगु द्वीपया प्रमाण च्यादोल योजन विस्तार दया चोङ । अर्द्धचन्द्राकारवान । थुगुलि द्वीपस अवसिमा छमा दसें चोङ । थ्व सिमाया प्रमाण शतछि योजन थहासें चोप्य योजन दङ । न्यायोजन गाजन कुसें चोन । थुगु द्वीपस अण्डजा धयापिं खेजं जात जुपिं मनुष्य । उम्ह मनुष्यया आयु प्रमान सत्यादु । थथिंगु द्वीपस चोङ सत्वया महाआननद जुया चोन । थुगु द्वीपया राजा धृतराष्ट्रक धयाम्ह ॥ १ ॥

// ॐ रँ जम्बु द्वीपायँ नमः //

दक्षिणस जम्बु द्वीप । उगु द्वीपया प्रमान न्हसद्वर योजन विस्तार दया चोन। त्रिकोणाकारवान। थुगु द्वीपया मध्यस गुम्फमसि मा छमा दसें चोन । थ्व सिमाया परिमान शतछि योजन । थजाव प्य योजन दण्ड । न्यायोजन गाजन कुसें चोन । थुगु द्वीपस जरायुजा धयापिं जात जुपिं मनुष्य । उम्ह मनुष्यया आयु शतछि दु । थथिंगु द्वीपस महाप्रसस्त समस्त फल बिव । थुगु द्वीपया राजा विरुढक धयाम्ह । वसपोल चोन ॥ २ ॥

// ॐ लँ अपर गोदावरीयाय नमः //

पश्चिम गोडावरी द्वीप । थुगु द्वीपया परिमान गुद्वर योजन विस्तार दया चोन । मण्डलाकारवान । थुगु द्वीपया मध्यस पिलास सिमा छमा दसें चोन । शतछि योजन चोजासें चोन । प्य योजन दण्ड । न्या योजन गाजन कुसें चोन । थुगु द्वीपस संश्वेदजा धयापिं चलतिंजात जुपिं मनुष्य । उम्ह मनुष्यया आयु न्यासदँ शतछि दु । थ्व द्वीपस चोन लोकसमस्तयां सुख सम्पति फल बिव । थुगु द्वीपस राजा विरुपाक्ष धयाम्ह । वसपोल चोन ॥ ३ ॥

// ॐ वँ उत्तर कुरुवे नमः //

उत्तर कुरु भूवन । थुगु द्वीपया परिमान भिद्वर योजन विस्तार दया चोन । प्यकोणवान । थुगु द्वीपस कदंव सिमा छमा दसें चोन । शतछि योजन चोजासें चोन । प्य योजन दण्ड । न्यायोजन गाजन कुसें चोन । थुगु द्वीपस उपपादुका धयापिं कयेगुलि कीग थें थमनं जात जुलव थें थम्हनं

जात जूपिं मनुष्य । उम्ह मनुष्यया आयु द्वछिदँ । थ्व द्वीपस वासयाक लोक समस्तयां महाधनाद्य आनन्द जुव । थुगु द्वीपस राजा कुवेर धयाम्ह । वसपोल चोन ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥

॥ ॐ या उप-द्वीपाय नमः ॥ अग्नेय उप-द्वीप ।
॥ ॐ रा उप-द्वीपाय नमः ॥ नैऋत्य उप-द्वीप ।
॥ ॐ ला उप-द्वीपाय नमः ॥ वायुव्ये उप-द्वीप ।
॥ ॐ वा उप-द्वीपाय नमः ॥ इशाने उप-द्वीप ।

॥ ४ ॥

॥ ॐ यँ गज रत्नाय नमः ॥

पूर्व द्विपस गजरत्न । पूर्व विदेह द्विपस गजरत्न धयाम्ह किसि । सफेद तुयूवर्ण जुयाच्वंम्ह चद्धिन्हिछिया भित्रे संसार समुद्र हिले सामर्थ जुयाच्वंम्ह गजरत्न संयुक्त जुया चोन ॥ १ ॥

॥ ॐ रँ पुरुष रत्नाय नमः ॥

दक्षिणे पुरुष रत्न । दक्षिणे द्विपस पुरुषरत्न धयाम्ह मनुष्य । सावल रंग जुयाच्वंम्ह । भतिचा बागचा । सुइनिता लक्षण लाम्ह । पुरुष संयुक्त जुयाचोन ॥ २ ॥

॥ ॐ लँ अश्व रत्नाय नमः ॥

पश्चिमे अश्व रत्न । पश्चिम अपर गोदावलि द्विपस अश्वरत्न धयाम्ह सल । सफेद तुयूवर्ण न्हयपं निपा वांउया च्वंम्ह । चद्धिन्हिछिया भित्रे संसार समुद्र हिले सामर्थ जुयाच्वंम्ह अश्वरत्न संयुक्त जुया चोन ॥ ३ ॥

॥ ॐ वँ स्त्री रत्नाय नमः ॥

उत्तरे स्त्री रत्न । उत्तरे कुरु द्विपस स्त्रीरत्न धयाम्ह । पलेस्वाँया थें वर्ण सिंहया थें जँ । व्याया थें दुरु । भति भुतु छुकिंचा जुयाच्वंम्ह । स्त्रीरत्न संयुक्त जुयाचोन ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ॐ या खड्ग रत्नाय नमः ॥

अग्नेय उप–द्विपे खड्गरत्न । अग्निस खड्गरत्न धयाम्ह । उम्हया समरण याना मात्र नं मारगण विघ्नगण शत्रुगण दक्व क्षेदन याये सामर्थ दयाचोंगु खड्गरत्नं संयुक्त जुयाचोन ॥ ५॥

॥ ॐ रा मणि रत्नाय नमः ॥

नैऋृत्य उप–द्विपे मणिरत्न । नैऋृत्य मणिरत्न धयागु ह्याउं धाये मज्यू, हाकू धाये नं मज्यू, म्हासू धाये मज्यू, वाउं धाये नं मज्यू, तुयू धाये नं मज्यू । ह्याउंपति पो चिनाः सागर समुद्रे कुतिक छोसाः सागर समुद्र ह्याउं । हाकूगु पाते पोचिना समुद्रे कुतिक छोसा समुद्र नापं हाकू । म्हासूगु पाते पोचिना समुद्रे कुतिक छोसा समुद्र नापं म्हासू । वाउंगू पाते पोचिना समुद्रे कुतिक छोसा समुद्र नापं वाउ । तुयूगु पाते पोचिना समुद्रे कुतिक छोसा समुद्र नापं तुयू । थथिंगु मणिरत्न संयुक्त जुयाचोन ॥ ६ ॥

॥ ॐ ला चक्रं रत्नाय नमः ॥

वायुव्ये उप–द्विपे चक्ररत्न । वायुव्य चक्ररत्न धयागु गथिंगु धाःसा चर्य पेगः आल दयाचोन । चान्हिं छिरिरिरिं हिला चोना थुगु चक्रया सुमर्ण याना मात्र नं मारगण, विघ्नगण, शत्रुगण फुकाचोंगु । थथिंगु चक्ररत्नं संयुक्त जुयाचोन ॥७॥

॥ ॐ वा सर्व्वनिधानेभ्यो नमः ॥

इशाने उप–द्विप सर्व्वनिधान कलश । इशाने सर्व्वनिधान धयागु कलश । चान्हिं अमृत धारा जक हाया चोन । पंचबिहिनं सयुक्त जुयाचोन । थुगु कलशया सुमर्ण याना मात्र नं धाधाम्हयात धाधागु बिया चोन । थथिंगु सर्वनिधान धयागु कलशं संयुक्त जुयाचोन ॥ ८ ॥

॥ ॐ चँ चन्द्राय नमः ॥ जवस चन्द्र मण्डल ।
॥ ॐ सुँ सूर्याय नमः ॥ खवस सर्य्य मण्डल ।
॥ ॐ आः श्री वज्रसत्व गुरुभ्यो नमः ॥ मध्यस गुरु मण्डल ।

पञ्चोपचार पूजा–

वज्रपुष्प, वज्रधूप, वज्रगन्ध, वज्रदीप, वज्रनैवेद्य ।
॥ चतुरत्न मयंमेरु अष्टद्वीपोपशोभितं ॥

च्यागू ल्याया पलेहः सहित जुयाव च्वंगु सुमेरु पर्वतस चतुद्वीपनं चाउलाव च्वन ।

॥ नाना रत्न समाकीर्ण तदनुत्तरदायिने ॥

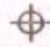
सल, किसि, पुरुष, स्त्री, चक्र, खडग, मणि, सूवर्णयामय जुया चोंगु नाना प्रकारया रत्नं व्याप्तमान जुया च्वंगु । भिंस्वंगूगु भूवन दयाच्वंगु । नीन्यागू लोक धातु दयाच्वंगु । देव लोकं वास यानाच्वंगु थजाःगु सुमेरु पर्वतया च्वकास अनुत्तर संम्यकसम्बोधि ज्ञान बिइम्ह वज्रसत्व बिज्याना च्वंगु जुल ।

॥ गुरुभ्यो बुद्ध धर्म्मेभ्यः संघेभ्योश्च तथैव च ॥

हे गुरु बुद्ध धर्म्म संघ प्यम्ह सियातं ।

॥ निर्य्यातयामि भावेन संपूर्ण रत्न मण्डलं ॥

थःगु भावनं संपूर्ण जुया च्वंगु थथिंगु रत्न मण्डल दोहलपा जुल ।

॥ ॐ आः हूँ श्रीमद्वज्रसत्व गुरुवर चरण कमलाय ॥

श्रीमान शोभायमान जुया च्वंम्ह वज्रसत्व गुरुया चरण कमलस ।

॥ सम्यक ज्ञानाव भासनकराय नमो हूँ ॥

बारंबारं भोक पुयाव नमस्कार याना ।

॥ नमोस्तेन तुं नमो नमः ॥

छलपोलयात नमस्कार, नमस्कार, नमस्कार ॥

॥ भक्त्या हं त्वां नमस्यामि श्री गुरुनाथ प्रसिद्धये ॥

हे गुरु नाथ जिमि भक्तिभाव सामर्थ दुथे नमस्कार याना । जिमित प्रसन्न जुस्ये बिज्याय माल ।

॥ यस्य प्राद किरणै स्फरितात्मतत्व ॥

गुम्ह गुरुया प्रसादयागु किरणं प्रकाश जुया च्वनगु तत्वज्ञानया चित्त जूवःगुलिन ।

॥ रत्नप्रभा प्रतिकर प्रहतान्धकारा ॥

थ्व रत्नया तेजं प्रकाश जुयाव अन्धकार दक्व फुत्कलं ।

॥ पश्यन्तुनाविरदृशैः सविरासमुचै ॥

संसारस ज्ञानया मिखान खनाव ।

॥ स्तसमै नमः कृतिरियं गुरु भाष्कराय ॥

श्री सद्‌गुरुयात नित्य नमस्कार याना ।

॥ ॐ नमो बुद्धाय गुरुवे ॥

गुरु जुया बिज्याकम्ह बुद्धयात नमस्कार याना ।
॥ नमो धर्म्माय तारणे ॥ संसार समुद्रं तरे याकम्ह धर्म्मयात नमस्कार याना ॥
॥ नमः संघाय महस्तेमेन्निभ्या अपि सततं नमः ॥
शिरशोभावं संपूर्ण जुया बिज्याकम्ह संघयात नमस्कार याना ।
॥ सर्व्व बुद्धं नमस्यामि धर्म्मञ्च जिन भाषितं ॥
सकल बुद्धयातं नमस्कार याना । पुनर्वार धर्म्म तःधं धकाः तथागतपिन्सं आज्ञा दयकल ।
॥ संघञ्च शील सम्पन्न रत्नत्रयं नमस्तुते ॥
शील स्वभाव जुक्त जुयाच्वनम्ह तःधंक शास्त्र व्याख्यान याकम्ह त्रिरत्नयात नमस्कार याना ।
॥ रत्न त्रयं मे शरणं सर्व्व प्रति दिशाम्यहं ॥
त्रिरत्नयाके शरण वना दक्व पाप दोहोलपे । पाप देशना याये ।
॥ अनुमोदे जगत पुण्य ॥
पुण्य बधे जुस्यंलि जगत संसारया हर्ष बधे जुइ ।
॥ बुद्ध बोधौ दधेमन ॥
बुद्धयागु बोधि ज्ञानं लाइगु वन्दना याना ।
॥ आबोधो शरणंयामि ॥
बुद्धया शरणं वने फइगु बोधिचित्त उत्पत्ति जुइ ।
॥ बुद्धधर्म्म गणोत्तम ॥
महोत्तमगु बुद्ध धर्म्म संघया उत्पति जुया च्वंगु त्रिरत्नया शरण वने ।
॥ बोधिचित्तं करोमेष ॥
बोधिज्ञानया चित्तयाना सप्त विधानुत्तर पूजा याना ।
॥ स्वपरार्थ प्रसिद्धय ॥
संसारया कार्य्य सिद्ध याये ।
॥ उत्पादयामि परमं वरबोधिचित्तं ॥
बोधिचित्त उत्पत्ति याना ।
॥ निमन्त्रयामि अहूँ सर्व्व सत्वान् ॥
सकल सत्वयात निमन्त्रना यासें ।
॥ इष्टाञ्चरिष्यं वरबोधि चारिका ॥
बुद्धचर्या चरणपा ।
॥ बुद्धो भवेयं जगतो हिताय ॥
बुद्ध जुया संसारयात हित याये ।
॥ देशनां सर्व्वपापानां पुण्यानांचानुमोदनां ॥
पापदेशना याये पुण्यानुमोदना यानाव ।

॥ कृतोप्रवासं चरिष्यामि आर्य्याष्टांगीचपोषधं ॥
उपवास व्रत चरे याना आर्य्याष्टांग उपोषध व्रत धलपे ।
॥ मयाबालेन मोदेन किञ्चित पापमार्ज्जितं ॥
क्षनमात्र जूसां जि वालक मुढ जुया सिसें मसिसें पाप याना दइ ।
॥ प्रकृत्या वद्य शावद्य प्रज्ञ प्रत्या वद्यमेव च ॥
थ्व पाप समस्तं जान्य अजान्य यानागु पाप फुत्केमाल ।
॥ तद त्रयं देशयामेष नानामग्र तस्थित ॥
हे नाथ छलपोलया न्ह्यवने च्वना पाप दोहलपे धका: ।
॥ कृताञ्जली दुःखभीत प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥
वारंवार दुःख जुयि धका: ग्यानाव पाप फुकाबिव धका: हाञ्वजलपाव वारंवार नमस्कार याना ।
॥ अत्ययंमत्ययं तेन प्रतिगृन्हन्तु नायका: ॥
हे नाथ हे गुरु थ्व फुकां फुके मजिगु पाप दक्वों कासें बिज्याहुंने ।
॥ न भद्रकमिदं नाथ न कर्त्तव्यं पुनर्म्मया: ॥
हे नाथ हे गुरु जिं आवंलि अकल्याणगु पाप याये मखुत ।
॥ यथा ते तथागता आर्य्याअर्हन्ते सम्यक्सं बुद्धोबुद्ध ज्ञानेन बुद्ध चक्षुषा जानन्ति पश्यन्ति यत्कुशल मूलं ॥
पाप मदुस्यंलि बुद्धयागु ज्ञानं लाइ, बुद्धयागु मिखां जुइ, थुगु पुण्यया हा जुया च्वनगु खँपु सिकें फइ ।
॥ यज्जातिकं जःनिकाय यःस्वभावं जलक्षणं यया धर्म्म तयां संविद्यते । तथाहं अनुमोदे यथातेभ्यो अनु जानन्ति तत्कुशल मूलं अनुत्तराया सम्यक्संम्बोधो तथा अहं परिनामयामि ॥
गुगु जात जातिसं धर्म्मचित्तनं स्वयाव बोधिज्ञान लायिव, वम्हसया सदासुख भोग दयु । अनुत्तराया सम्यक्सं बोधिज्ञान लायु । तथागतया थास वास लायु थ्वथें जि थव भान नमस्कार याना न्हिथं न्हिथं जि उधार याव धका: परिणाम याना ।
॥ तथा ममानेन समाधि कालं लोकस्य दुखञ्च सुखोदयंच हर्त्तुञ्च कर्त्तुञ्च सदातुत्तिः तम प्रकारां यथै भानो ॥
गथे धाःसा सूर्य्य देवता उदय जुया संसार प्रकाश याना अस्त जुया अन्धकार जुल, थ्वथें जिनं जगत्संसारया दुःख फुत्का सुख बधे यायेगु सामर्थ दयेमा ।
॥ दृष्टश्रुतोअनुस्मृति मागतोवा ॥
लिपा जुयुगु अनुस्मृति खनेवलसानं कने फयु ।
॥ पृथक्कथा योग मुपाशकोवा ॥
सुमरपाव स्वयाव खँ कने फयु ।

॥ सर्व्व प्रकारं जगतो हिताय ॥
न्ह्यागु प्रकार यानानं सदा सर्व्वकालं संसार सत्व प्राणि उधार या ।
॥ कुर्य्याम्य जश्रं सुख संहिताय ॥
वारंवारं सुख बधे याये समर्थ दयेमा: ।

॥ इथैव पापदेशनादिकं विधाय ॥
थुलि निमिति नं पापदेशनादि विधान जुल ।

वलिस लंख तये–

॥ ॐ हिं आचमनं प्रतिच्छ स्वाहा ॥ वलिस ल: छतुलु तये ।
॥ ततो वलि भावना ॥ थनलि भावना ।
॥ प्रथमं शुन्यतानंत्तरं ॥ न्हापां शुन्यताया अन्तरस आकाशस ।
॥ ततो यं कारण वायु मण्डलं ॥
यंकारं उत्पत्ति जूगु वायु मण्डल ।
॥ तदुपरि रं कारेण अग्नि मण्डलं ॥
थ्वया देवने रंकारं उत्पत्ति जूगु अग्नि मण्डल ।
॥ लं कारेण आप मण्डलं ॥
थोया दवने लंकारं आप मण्डल उत्पत्ति जुलं ।
॥ थोया देवने महाकुर्म्म उत्पत्ति जुलं । थोया देवने पृथ्वी मण्डल उत्पत्ति जुलं । थ्व पृथिविया नां नव षण्ड पृथ्वी धका: नाम प्रख्यात याना तल । थ्व पृथ्वीया मधेय सुंकार उत्पत्ति जुयाचोंगु सुमेरु पर्वत ।
॥ तदुपरि आ: कारेण मुण्ड त्रितय चुरिको परिशुक्ल पद्मभाञ्जनं ॥ थ्वया देवने पद्मभाञ्जन थापना यानाव ।
॥ तत्र भक्तारी परिपुरितं ॥
॥ आद्यंत सपूर्ण पात्र शोधन मन्त्र ॥
॥ ॐ बुँ आ जिँ खँ हूँ ॥ लाँ माँ पाँ ताँ वँ ॥
थ्वते वँककारादि दशाक्षर मन्त्रनं शोधन याना: ।
॥ वँकारजात दधिष्टित पञ्चामृत पंच प्रदिप रूपैन निष्पाद्य ॥
थुलि वँकारादि दशाक्षर मन्त्रनं शोधन याना: पञ्चामृत स्वरुप भारपे ।
॥ इन्द्रादि लोकपालेभ्यो : पाद्यार्घाचमनं प्रतिच्छ स्वाहा ॥
इन्द्र आदि दशदिग लोकपालाया पादस अर्घ आचमन याना ।
॥ ॐ आ: हूँ गरुड मुद्रायां दर्शयेत् ॥ लोकपाल मुद्रायां दर्शयत् ॥
॥ ॐ ज हूँ व हो ॥
॥ ॐ इन्द्राय स्वाहा ॥ पूर्वस देया अधिपति इन्द्र राजा ।

// ॐ यमाय स्वाहा // दक्षिणस पितृया अधिपति यम राजा ।
// ॐ वरुणाय स्वाहा // पश्चिमस नागया अधिपति वरुण राजा ।
// ॐ कुवेराय स्वाहा // उत्तरस यक्षया अधिपति कुवेर राजा ।
// ॐ अग्निय स्वाहा // अग्नेस अग्निया अधिपति अग्नि देवता ।
// ॐ नैऋत्य स्वाहा // नैऋत्यस राक्षसया अधिपति नैऋत्य देवता ।
// ॐ वायुवे स्वाहा // वायुदेश वायुया अधिपति वायु देवता ।
// ॐ इशानाय स्वाहा // इशानस भूतया अधिपति महादेव ।
// ॐ अर्द्ध ब्रम्हने स्वाहा // अर्द्ध दिशाया मालिक नारायण ।
// ॐ उर्द्ध ब्रम्हने स्वाहा // उर्द्ध दिशाया मालिक ब्रंम्हा ।
// ॐ सूर्य्या ग्रहाधिपतये स्वाहा // जवस ग्रहया अधिपति सूर्य ।
// ॐ चन्द्र नक्षत्राधिपतये स्वाहा // देपास नक्षत्रया अधिपति चन्द्रमा ।
// ॐ नागेभ्यः स्वाहा // नागगण दको ।
// ॐ यक्षेभ्यः स्वाहा // यक्षगण दकों ।
// ॐ असुरेभ्यः स्वाहा // दैत्यगण दकों ।
// ॐ सर्व्व दिग्विदिग्दश दिग्लोकपालेभ्यः स्वाहा //
दको दिग्विदिगदशदिग लोकपाल सकलें ।

वलिस पञ्चोपचार पूजा–

वज्रपुष्प, वज्रधूप, वज्रगन्ध, वज्रदीप, वज्रनैवेद्य ।
// इन्द्रादयो महावीरा लोकपाला महर्द्धिका,
किलयन्तु दशक्रोध विघ्नहन्तान्नमस्तुते //
इन्द्र नाम आदि झिगुलिं दिशास बिज्याकपिं लोकपाल पनिस्त जिनं नमस्कार याना ।
// तर्प्पण //
// ओं ह हो ह्रिं खँ स्वाहा //

// ॐ विभ्राणां बुद्ध भीमं दिवसकरोधरधर रासपासं विन्दु रेखं मैत्रीयं चार रूपं शिवशि वपुषं मञ्जुघोषं च गात्रं पद्मोष्टं द्वंद रूपं कुलित भूषणं वज्री नं भीमनादं विज्ञानं ज्ञान रूपं निहित भव भयं पञ्च मूर्तिम्प्रणम्य //

बुद्धविंव नाम जुयाच्वनम्ह दक्को लाहातनं हि पूर्ण जुदगु पात्र ज्वना विन्दु विया च्वंम्ह करुण चित्त तयाच्व वानलागु शरीर जुया कल्यान याना च्वंव जिनि नाम जुयाच्वंम्ह भयानक शब्द पिकया च्वम्ह ज्ञानप संयुक्त जुया पञ्चमूर्ति जुया च्वंम्हयात नमस्कार ।

वलि बिय–

॥ ॐ इन्द्रादि वज्री सहदेव संघै ॥
वज्र धारण याकम्ह इन्द्रआदिं संघ सहित जुयाव ।
॥ रिमञ्च गृन्हन्तु वलि विशुद्ध ॥
थुगु नैवेद्य आदि वलि पूजा कास्य बिज्याये माल ।
॥ अग्निर्यमो नैऋत्य भूपतिश्च ॥
दक्षिणया दिग्पाल अग्नेस अग्नि देवता नैऋत्य कोणस राक्षस देवता ।
॥ आपापतिर्वायु धनाधिपश्च ॥
पश्चिमया दिग्पाल वरुण देवता वायुव्यस वायु देवता उत्तर कुवेर ।
॥ इशान भूताधिपतिश्च देव ॥
इशान कोणया भूताधिपति महादेव ।
॥ उर्द्धार्द्ध चन्द्रार्क्क पितामहश्च देवा ॥
उर्द्धया राजा चन्द्र सूर्य ब्रम्हा आदि सकल देव लोक ।
॥ समस्ता भुविचय नागा ॥
अधो भूवनया राजा पृथ्वी मातादि नाग लोक ।
॥ धरोधरागै अग्निस्समस्ता प्रति प्रति त्वेक निवेदयञ्च ॥
थव थव भुवनं बिज्याना ।
स्वकस्वका चैव थसा सुपुत्रा ॥
थव थव थासं बिज्याना: जित थ: पुत्र थें भालपा: ।
॥ गृन्हन्तु दुष्टास वरार सैन्यास ॥
थ्व जिन पूजा यानागु वलिदान साफल्य जुयेयात ।
॥ सपुत्र दारा सहभृत्य संघै ॥
पुत्र पुत्री भार्य्या दासि दास थव संघ सहित जुयाव ।
॥ पुष्पंवलि धूपं वलि लेपनं च ॥
थ्व पुष्प धूप दीप गन्ध नैवेदे थ्वते पंचोपचार पूजा कयाव ।
॥ गृन्हन्तु भुजन्तु जिघ्रन्तु पिवन्तु चेदं ॥
थ्व वलि भोजन याना प्रसन्न जुसे बिज्याये माल ।
॥ इदं च कर्म्म सफलं भवन्तु स्वाहा ॥
थ्व जिन यानागु पूजा कर्म साफले यासे बिज्याहूं ।

॥ ॐ नमो रत्नत्रयाय ॥ चन्द्र वज्रपाणाय ॥ वज्र महाक्रोधाय ॥

महाक्रोध मूर्ति जुया च्वंम्ह चन्द्र वज्रपाणय नाम जुया च्वंम्ह ।
॥ महाद्रष्टोत्कट भैरवाय ॥ भयानक जुया चोंम्ह धँवा पिहावयाच्वंम्ह ।
॥ ॐ असि मुशल परशु पाश गृहित हस्ताय अमृत कुंडलि ॥
खड्ग मुशरपा, पाश ज्वनाच्वंम्ह अमृत कुंडलिशक्ति दयाच्वंम्ह ।
॥ ॐ ख ख खाहि खाहि तिष्ट तिष्ट वंध वंध हन हन दह दह पच पच गर्ज्ज गर्ज्ज विस्फोटय विस्फोटय सर्व्व विघ्न विघ्न विनायकानां ॥
वाःन्ह्यया शव्द पिकयाच्वंपि वन्धन याना फुका भष्म याना विस्यवन शव्दनं ख्याना च्वंम्ह ।
॥ महा गणपति जिवितांधकाराय वपुषाय हा हा फट् फट् स्वाहा ॥
भूतगणया स्वामि जुयाच्वपिं अंधकारगु शरीर जुयाच्वंपिन्सनं । थ्व उच्छिृत वलि भोजन याना साफल्य याये माल ।

पञ्चोपचार पूजा–

वज्रपुष्प, वज्रधूप, वज्रगन्ध, वज्रदीप, वज्रनैवेद्य ।
॥ येधर्म्मा हेतु प्रभावा ॥
गुलि नं धर्म्म धयागु संसार हेतु नं उत्पत्ति जुलं ।
॥ हेतु तेषा तथागत ॥
गुगु प्रकारं नं संसारस जन्म जुयावल । उगु प्रकार नं मरण जुया वनिगु हेतु तथागत धाया ।
॥ ह्यवद् तेषां च यो निरोध ॥
थुगु पावृत्तिं हेतु नं उत्पत्ति जुकगु धर्म्म संसारस चक्र थें हितु हिलाव चोंगु निरोध धाय । थ्वते मोक्षमार्गया खँ ।
॥ एवंवादी महाश्रमण ॥
श्रावकयानया नायक जुया बिज्याकम्ह ।
॥ ओं वज्रसत्व समय मनुपालय ॥
ओं वज्रसत्वमां समयं अनुप्रति पालय् ।
॥ वज्रसत्व त्वेन प्रतिष्टो ॥
वज्र थें अभ्येद्य जुया विज्याकम्ह ।
॥ दृढो मे भव ॥
जि उपरस दृढ जुया विज्याये माल ।
॥ सुतुष्यो मे भव ॥
संतोष जुया बिज्याये माल ।
॥ सुपुष्यो मे भव ॥

जित स्पष्टयास्यें बिज्याये माल ।
॥ अनुरक्त मे भव ॥
जि उपर अनुरक्त जुया बिज्याये माल ।
॥ सर्व सिद्धि मे प्रयच्छ ॥
सर्वत्र सिद्धि बियेमाल ।
॥ सर्व कर्म सुचं मेचित्त श्रीयं कुरु ॥
सकतां कर्म्मस चित्त तयाव जित कल्यान यानाव बिज्याय माल ।
॥ हूँ हहहह हो भगवन ॥
हे वज्रसत्व भगवान् सकल लोक आश्चर्य चायकं जित कवच याना बिज्याये माल ।
॥ सर्व तथागत वज्र मामे मुंच वज्रि भव ॥
वज्र थें अत्यन्त जुया बिज्याकपिं सकल तथागतपिं जित गुबेलसं तोलते मते ।
॥ महासयसत्व आः ॥ महाप्रलय कालस सकल लोक आश्चर्य चायक चित्त तय माल ।

हे वज्रसत्व सद्गुरु भगवान ।
॥ कृतोव सर्वसत्वार्थ ॥
जगत संसारयातं जितं अर्थ बियाव ।
॥ सिद्धि यत्वा यथानुगा ॥
॥ सिद्धिया फल बियाव गथे व भुवननं बिज्याना ।
॥ गच्छश्चं बुद्ध विषयं ॥
वथें थव विषयस बिज्याहुने ।
॥ पुनराय गमनायच पुनर्वाद ॥
दया प्रसन्न जुसे बिज्याय माल ।
॥ ओं आ हूँ गच्छ मण्डले विसर्जन ॥
हे वज्रसत्व सद्गुरु भगवान बिज्या हूँ बिज्या हूँ । लिहां बिज्याहूँ मण्डल विसर्जन याये धुन । थ्व शताक्षर ब्वना विसर्जन याये । दक्व देवतापिं आकाशस बिज्यात भापे ।
॥ कृतोव सर्व सत्वार्थ सिद्धिं दत्वाजथानुगा ॥
छलपोलपिं सर्वसत्वया कारणस सिद्धयाना विल ॥
॥ गछश्च बुद्ध विषयं पूर्णा गमनायच ॐ आः हूँ वज्रमण्डलम् ॥
आ जूसां पूर्ण याये धुन बुद्धया थानस वज्रमण्डल बिज्याहू धकाः थुलि भाःपे ।

सम्बत २०६० वैशाख महिना १४ गते आइतवार दिनस क्वचायेकाःगु जुल ॥ ० ॥ शुद्धो वा अशुद्धो वा मम दोष नदीयते ॥ शुभम् ॥ ० ॥

१ षदा:प्रारम्भ वाक्य ।

२ षदानन्दया सफुलिइ गुरुसर्वन्नमामिहं च्वयात:गु दु ।

३ षदा. सारये, मच्छे. छादये ।

४ षदा -

५ षदा–

६ विदेह देश धका: धौंकन्हेया जनकपुरयात नं धा: । राजा जनकयात विदेह राजा नं धा: । अन देशया पूर्वज जुजुयात श्राप याना: देहान्त जुल । सन्तान सुं नं मदु । राज्य चले यायेत हे समस्या जुल । अले सीम्ह जुजुया म्ह (विदेह) यात ऋषिपिन्सं दुरुइ धुना: मथन याना सन्तान पिकया ब्यूगु खँ च्वयात:गु दु । थथे सीम्ह म्ह (विदेह) पाखें दुम्ह जुजुच्वंगु देश जूगु निंतिं विदेह देश नं धा: ।

७ आचार्य–रघुवीर–समुपक्रानतं शतपिटकम् धैगु सफूया न्हापांगु पानाय् जम्बुद्वीपया क्षेत्र थथे धका: क्यनात:गु दु–

जम्बुद्वीप–राष्ट्राणां

भारत–नेपाल–गान्धार–शूलिक–तुरुष्क–पारस–ताजक–भोट–चीन–मोंगोल–मञ्जु–उदयवर्ष–सिंहल–सुवर्णभू–श्याम–कम्बुज–चम्पा–द्वी पान्तादीनां ।

श्री स्वस्थानी व्रतकथालय् नं जम्बुद्वीपया खँ दु । थ्व व्रतकथा कथं- जम्वुद्वीप, कुशद्वीप, प्लक्षद्वीप, शाल्मलिद्वीप, क्रौंचद्वीप, शाकद्वीप व पुष्करद्वीप याना: मुक्कं न्हयगू द्वीप दु । जवमुद्वीपयात क्षारोद्र धैगु समुद्रं चा:हुलाच्वंगु दु ।

मुक्कं न्हयगु द्वीप दु धैगु खँ च्वय् रत्नमण्डल द्वहलपेगु परिच्छेदय् नं दु द्वीपया नां सकतां पायछि मजूसां तुलना याना स्वयें वह: जू ।

८ चक्कवत्तिसुत्तय क्वय् च्वयाथें न्हयग: रत्न क्यनात:गु दु–

१. चक्ररत्न । २. गजरत्न । ३. अस्सरत्न । ४.मणिरत्न । ५. इत्थिरत्न । ६. गृहपतिरत्न ।

७. परिणायकरत्न (चक्कवत्तिसुत्त)

चक्कवत्तिसुत्तय् थथे च्वयात:गु दु–

ल्हेनमि धयाम्ह चकचर्ती जुजुं छम्ह पुरूषयात धाल– चक्ररत्न गुवले न्ह्या:वनी उवले जित: धा: वा । उवलेनिसें उगु चक्ररत्न न्ह्यातकि जुजुयात विन्ति या: वनीगु ख: । अले जुजुं त:धिकम्ह काय्यात राज्य विया: ऋषिभेष काल । न्हयन्हु दुवले चक्ररत्न नं अन्तरधान जुयावन । थकिं पीर जुया: ऋषियाथाय् वना: न्यंवन । ऋषिं धाल– चक्ररत्न धयागु अथे बीज्यूगु मखु । उकिं चक्रवर्ति व्रत पालन यायेमा: धया: थथे कन– चक्रवर्ति जुजु जुइगु आचरण यायेवं हे जक उगु दिव्य चक्ररत्न प्राप्त जुइगु ख: । उगु चक्रयागु शक्ति प्राप्त याना कायेत पुन्हिपतिकं प्रासादया च्वय्या तँय् च्वना: उपोसध शील पालन यायेमा: । वसपोलं थथे विन्ति यात– चक्रवर्ति जुजुयागु उत्तमगु व्रत धयागु छु ख:ले ? वसपोलं थथे लिस: विया विज्यात–

१. धर्मया आधार कया: धर्मयात गौरव तया: मनूत व सत्वपिन्त धार्मिकपूर्वक रक्षा यायेमा: । थ:गु आणाचक्रय् अधर्म रूपं याइपिं फैलय् जुइके बीमज्यू ।
२. गुम्हसिके धन मदु वयात धन बीमा: ।
३. अप्रमादि जुया: खन्ति सोरचच धर्म पालन यानाच्वंपिं श्रमण व्राम्हणपिन्थाय् वना: कुशल अकुशल, दोष दुगु, दोष मदुगु, यायेज्यूगु, यायेमज्यूगु, गज्या:थाय् वनेवलय् उकियागु कारणं ताकालतक दु:ख जुइका च्वनेमालीगु ख:, गज्या:गु थासय् वनेवलय् ताकालतक सुख जुइगु ख:, गज्या:गु खँ न्यनेवलय् कुशलधर्मयात ग्रहण याना: आचरण यायेफइगु खँ, थज्या:गु आचरणयात हे चक्रवर्ति जुजुयागु बांला:गु आचरण धाइ । (ले.सजीव पञ्ञानुभाव, अनुवादक: भिक्खु सुमेध धीरसुमेधो, सम्पूर्ण बुद्धवचन तिपिटकया सार, (पृ.९९)

अष्टद्वीप धका: च्यागूं द्वीपया खँ जुइमा: धाय प्यंगू द्वीप धका: अर्थ कायेगु यानातल । च्यागू च्वका धका: अष्टश्रृंग धायेगु नं यानातःगु दु । यल देशय् अष्टश्रृंगाल धका: चचा दु । गुरुमण्डल जुयाच्वनीबलय् ध्वहे चचा हालीगु ख: । थेंय् जूसा मध्येमेरु नांगु चचा हालीगु ख: ।

११. क्रियासमुच्चयलय् गुरुमण्डल विधि

थौंकन्हे छ्यलावयाच्वंगु गुरुमण्डलक्रिया पद्धति व क्रियासमुच्चयलय् च्वयातःगु गुरुमण्डल पायृछि कथं मजू । क्रियासमुच्चयलय् गुरुमण्डल गथे खः अध्ययन याये बहः जू। अकिं थन थ्व विषयय् न्ह्यथने ।

दशाकुशल परित्यागं दत्वा कुर्यादुपासकं ॥
तत्रादौ गुरुमण्डलं कृत्वा अनेन क्रमेण ॥

१. *ॐ वज्रोदके हू स्वाहा* ॥ इति जल शोधन ॥

२. *यथाहि जातमात्रेण स्नापित्वाः सर्वतथागत । स्तथाहं स्नापयिस्यामि शुद्ध दिव्ये न वारिणा । ॐ सर्वतथागताभिषेक समय श्रिये हूँ* ॥ अनेन स्नानं ॥

३. *ॐ हिंः स्वाहा* ॥ हस्तपाद प्रक्षालनाचमन मन्त्र ॥

४. *ॐ नमो भगवते पुष्पकेतु राजाय तथागतायार्हते सम्यकसंबुद्धाय ॥ तद्यथा ॥ ॐ पुष्पे सुपुष्पे पुष्पोद्‌भवे पुष्प संभवे पुष्पावकिरणे स्वाहा* ॥ इति पुष्पशोधन ॥

५. *ॐ वज्रभूमे हूँ फट् स्वाहा* ॥ अनेना भूमौ पानीयेनाभ्युक्षणं ॥

६. *ॐ वज्रसत्व सर्व विघ्नानुत्सारय हूँ फट्* ॥ अनेन भू शोधन ॥

७. *दानं गोमयसंवुनाच हितं शीलंच समार्ज्जनं । क्षान्ति कुंत*✧ *पिपीलिकापनयनं वीर्य क्रियोत्थापनं । ध्यानं तत्क्षणमेक चित्त करणं प्रज्ञा सुरेखोज्वला । एताः पारमिताःषडेवलभते कृत्वार्मुनेर्मण्डलं ॥ भवति कनक वर्ण सवैं रोगै विमुक्तः सुर मनुज विशिष्टश्चन्द्र वट्टी प्रकान्तिः ॥ धनकन समृद्धि जायते राजवंशे सुगत वर गृहेस्मिन् कार्य कर्माणि कृत्वा* ॥ इति

✧ थ्व खंग्वःयात थौंकन्हे (क्षुद्रं) धकाः च्वना वयाच्वगुं दु ।

मण्डलीकरणं ॥

८. *ॐ सुरेखे वज्ररेखे अधितिष्ठन्तु सर्वतथागताः स्वाहा* ॥ अनेन मण्डल मध्ये अष्टदल कमलं लिखेत् ॥

९. *ॐ चन्द्रार्क्क विमले स्वाहा* ॥ अनेन मण्डलं मध्ये पुष्पमेकं दद्यात ॥

१०. *ॐ आः हूँ* ॥ अनेन काय वाक चित्ताधिष्ठानं वार त्रयं कुर्यात ॥

११. *ॐ मणि धरिवज्रिणी महाप्रतिसरे रक्षरक्ष मां हूँ हूँ फट् फट् स्वाहा* ॥ अनेन पुष्पमेकं शिरसि दद्यात् ॥

१२. *ॐ आसन वज्रे हू* ॥ अनेनासने पुष्पमेकं दद्यात् ॥

१३. *ॐ सुंसुरवे नमः* ॥ अनेन मण्डल मध्ये पुष्पमेक दद्यात् ॥

१४. *ॐ हः उर्द्धमेरवे नमः ॥ ॐ हूँ मध्यमेरवे नमः ॥*
ॐ हा अधो मेरवे नमः ॥ अनेन मेरोभूर्द्ध मध्याध्यः पुष्प दानं ॥

१५. *ॐ यँ पूर्व विदेहाय नमः*

॥ अनेन सुमेरो पूर्वे पुष्पं दातव्यं ॥

ॐ रँ जम्बु द्वीपाय नमः ॥ दक्षिणे ॥

ॐ लँ अपर गोदानीयाय नमः ॥ पश्चिमे ॥

ॐ वँ उत्तर कुरवे नमः ॥ उत्तरे ॥

१६. *ॐ याँ उपद्वीपाय नमः ।*
ॐ राँ उपद्वीपाय नमः ।
ॐ लाँ उपद्वीपाय नमः ।
ॐ वाँ उपद्वीपाय नमः ॥ अनेनाग्नेयादि कोणेषु पुष्प देयं ॥

१७. *ॐ यँ गज रत्नाय नमः ।*
ॐ रँ अश्व रत्नाय नमः ।
ॐ लँ पुरुष रत्नाय नमः ।
ॐ वँ स्त्री रत्नाय नमः ॥ पूर्वविदेहादि गर्भेषु पुष्पं दातव्यं ॥

१८. *ॐ याँ चक्र रत्नाय नमः ।*
ॐ राँ खड्ग रत्नाय नमः ।
ॐ लाँ मणि रत्नाय नमः ।
ॐ वाँ सर्वनिधानेभ्यो नमः ॥ आग्नेयादि कोण गर्भेषु पुष्पं देयं ॥

१९. *ॐ आः वज्र गुरवे इदं वज्रपुष्पं प्रतीच्छ हूा स्वाहा* ॥ अनेन मध्य मेरो कुटांगारो दले विश्वाब्जा चन्द्रोपरि गुरु, वज्रसत्वं ध्यात्वा पुष्पांजलि त्रयं शिरसि दातव्यं ॥

२०. *ॐ आः वज्रगुरवे वज्रधूपे हूँ ।*
ॐ आः वज्रगुरवे वज्रदीपे हूँ ।
ॐ आः वज्रगुरवे वज्रगन्धे हूँ ।
ॐ आः वज्रगुरवे वज्रनैवेद्ये हूँ ॥ अपरोपियत् किंचित्तत्सर्वमनेन क्रमण देयमिति ॥ पुनःपुष्पांजलिमादाय ॥

२१. *नमो बुद्धाय गुरवे नमो धर्माय तारिणे नमः संघाय महते त्रिभ्योपि सततं नमः* ॥
रत्नत्रय मेशरणं सर्वप्रति दिशाम्यघं ॥
अनुमोदे जगत्पुण्य बुद्धबोधौ दधेमनः ॥
आबोधौ शरणं यामि बुद्ध धर्म गणोत्तमं ॥
बोधौचित्तं करोम्येषः स्वपरार्थ प्रसिद्धये ॥
उत्पादयामि वरबोधिचित्तं निमंत्रयामि अहु सर्व सत्वान इष्टांचरिष्ये
वरबोधिचारिकां बुद्धो भवेयं जगतो हिताय ॥
देशना सर्व पापानां पुण्यानाचानुमोदनां ॥
कृतोपवासं चरिष्यामि आर्याअष्टांगमुपोषधंमित्यनय
गाथया रत्नत्रयं रुपिणां गुरुंस्तुसयात ॥
ततो निर्यातयामि भावेन संपूर्ण रत्न मण्डलः ।
गुरुभ्यो बोधिसत्वेभ्यश्च जगत सर्वज्ञताग्रय ॥
अष्ट श्रृंगमयं मेरु द्वीपोपद्वीप शोभितं ॥
अष्टरत्न समायुक्तं ददाम्यनुत्तर दायिने ॥ इति निर्यायेत् ॥
यस्यप्रसाद किरणैः स्फरितान्म तत्वरत्न प्रभापरिकर प्रहतांधकाराः ॥
पश्यन्त्यनाविल दृशः सविलासमुच्चैःस्तस्मै नमस्कृतिरियं गुरु भाष्कराय ॥ इति पुष्पं प्रक्षिप्य नमस्कारं कुर्यात ॥

इतिगुरुमण्डलं

---

[1] पुरुप रत्नाय नमः च्वये माःथाय् सफुतिइ अश्वरत्नाय नमः च्वंयातःगु जुल । थ्व प्रतिलिपिकारया द्वंगु जुइगु तायाः थन शुद्ध यानागु जुल ।

१२. गुरुमण्डलया ऐतिहासिक पक्ष व विशेषता

गुरुमण्डलया विकास व विस्तार क्रमिक कथं जूगु खनेदु । गुरुमण्डल धका: छकोलं छगू हे घटनाक्रमया उपज मखु । थ्व गुरुमण्डलया परिपक्वता बुलुंबुलुं जूगु खनेदु । गुरुमण्डलया परिपक्वता छम्ह सिद्धपुरुषया जक कुत: मखु । थीथी इलय्‌या थीथी आचार्यपिसं व्यक्तया:गु भावना व विधिया उपज ख: । थ्वयात थीथी कथं काल विभाजन याना: स्वये जिउ ।

प्रारम्भिक काल

गुरु ज्ञानया द्योतक जूगु निंतिं गुरुया थाय्‌ थ्व मानव सृष्टि जूसां निसें हे दु । वज्रयानय्‌ नं गुरुया महिमा प्रारम्भिक कालं निसें दुगु खनेदु । भगवान भाष्करयात अर्थात्‌ सूर्द्योयात अनुपम गुरु माने याना वयाच्वंगु खँ गुरु दर्शन वाक्यं नं थ्व खँयात पुष्टि याना: क्यनाच्वंगु दु । व थथे ख:–

ॐ आ: हूँ श्रीमत्‌ वज्रसत्व गुरुवर चरण कमलाय शूण्यतां ज्ञानवज्र भाष्कराय नमोस्तुते नमो भगवत्यां त्वं नमस्यामि श्री गुरुनाथं प्रसिद्ध मे ।

वज्रसत्व नं ख:, भाष्कर नं ख: । भगवन शास्ता सर्वतथागत नं ख: । वज्रसत्व, भाष्कर, सर्वतथागत छम्ह हे ख: । अकिं नं गुरुयात न्हापां निसें आदर क्यनेगु जुयाच्वंगु ख: ।

थ्व प्रारम्भिककालय्‌ गुरुया महिमा दुसां आ: थें गुरुमण्डल दना: पूजा यायेगु धा:सा चलन पिहां मव:नि । गुरुयात माने यायेमा: । गुरुया आज्ञा धा:सा कायेमा:गुया खँ धा:सा पिज्वयाव:गु काल नं दु ।

आदरणीय काल

थ्व कालय्‌ गुरुया अवस्था आदरणीय जूसां पूजनीयया रूपय्‌ धा:सा

मजूनि । आर्यदेवजुं स्वाधिष्ठानप्रभेदः धैगु सफू च्वःगु दु । स्वाधिष्ठानया अर्थ थःगु देह अथवा शरीरय् आराध्यदेवया स्वरुप कथं स्थापना यायेगु धाःगु खः। थजाःगु स्वाधिष्ठानया क्रम धुंकाः तिनि बुद्धत्व प्राप्त यायेगु भ्वलय् मेमेगु ज्या अर्थात् अधिष्ठान यायेगु यायेमाः । थजाःगु हे खँ थ्व सफूया मू विषय खः । घण्टावज्रपादया धापू थन न्ह्यथने बहः जू। वसपोलया धापू कथं अधिष्ठानया भ्वलय् दकले न्हापां गुरुया अधिष्ठाननिं यायेमाः । गुरुया अधिष्ठान यायेत छुं कथंया साधना यायेमाःगु मदु । ध्यान नं यायेम्वाः । पूजा आदि छुं हे यायेम्वाः । केवल गुरुप्रति समर्पण यायेमाः, गुरुया आज्ञा अनिवार्य खः । थ्वहे विनयया पालना यानाः गुरुया गुण थःत थःके दयेकेगु जुइ ।[१]

गुह्यसमाजतन्त्र

वज्रयानया दकले न्हापांगु सफू गुह्यसमाजतन्त्र खः । अकिइ नं गुरुयात 'च्वछायातःगु दु । गुरु हे सर्वेसर्वा कथं क्यनातःगु दु । तर गुरुमण्डलया पूजाविधि धाःसा खनेमदु । अकिं गुह्यसमाजतन्त्र पिहाँ वःबलय्तक गुरुमण्डल पूजाविधिया व्यवस्था मजूनि । थ्व गुह्यसमाजतन्त्र असंग धैम्ह नामिम्ह योगीजुं स्वंगूगु शताब्दीइ च्वःगु धाइ ।

हेवज्रतन्त्र

गुह्यसमाजतन्त्र धुंकाः हेवज्रतन्त्रयागु थाय् वज्रयानय् यक्कों च्वन्ह्याः । थ्व हेवज्रतन्त्र नं गुह्यसमाज थेंतुं तन्त्रराज खः । थ्व तन्त्रया सफू पद्मवज्र (६९३) व कम्बलपादया कुतलय् पिहाँवःगु धाइ । According to Taranath he (Padmavajra) was the first to introduce the Hevajratantra in Vajrayana, which he did along with his collaborator, Kambalapada[2] आःयागु आपाः यानाः वज्रयानी दर्शन व व्यावहारिक खँ थ्वहे हेवज्रतन्त्रयान मुताबिक जुयाच्वंगु दु । थकिइ नं गुरु वज्राचार्य धकाः सम्मान यानातःगु दु । अयन गुरुमण्डलया पूजाविधि पू वंकेमाःगु खँ च्वयातःगु मदु ।

गुरु : पूजनीय काल

चक्रसम्वरतन्त्रय् गुरुया पूजा उल्लेख जुल । चकसम्वरतन्त्र नं वज्रयानय् महत्वगु तन्त्र ग्रन्थ खः । थ्वयागु निर्माणकाल थबले हे खः धकाः क्वःजिकातःगु खनेमदु । थ्व तन्त्रया व्याख्याकार भवभट्ट खनेदु । भवभट्ट धैगु

नां गनं खने मदुगुलिं भवभद्र धायेमाःथाय् गनं भवभट्ट जकं च्वःगुला मखुला धैगु जनार्दन शास्त्रीया सफू सम्पादन यायेगु भ्वलय् भूमिकाय् न्ह्यथनातःगु दु। भवभद्रयागु नां विक्रमशील महाविहारया भिंनिम्ह तान्त्रिक आचार्यतय्‌गु धलखय् जाः। लीलावज्र (ई.७४१) स्वयां न्ह्यः भव्यकीर्ति अले व स्वयाः नं न्ह्याःम्ह भवभद्र धकाः च्वयातःगु दु। थथे खःसा थ्व तन्त्र ग्रन्थ नं उलि हे पुलां जुइमाः। थ्व तन्त्रय् दक्षिणाभिषेक धैगु तृतीय पटल दु। थ्व पटलय् गुरुयात न्हापां पूजा यायेमाः। थ्व तन्त्रया टीकाय् *'यत आचार्योपदशं विना न सिद्धिः, ततो गुर्वाराधनम्'* धकाः च्वयातःगु दु। अनंलि *'पश्चाद् मण्डलकरणम्'* नापं *'तत्र प्रवेशाद्यर्थ पूजयेत्'* च्वयाः व्याख्या यानातःगु जुल। थथे मण्डलयात नं पूजा यायेमाः अले मण्डलय् प्रवेश नं याकेमाः धकाः च्वयातःगु दु[३]। अय्‌नं गुरुमण्डल हे धकाः स्पष्ट कथं च्वयेगु ज्या जूगु खनेमदु। अय्‌नं गुरुमण्डलया विधि विधान नं मदु।

थन चक्रसम्बरतन्त्रय् च्वयातःगु श्लोक थथे खः–

आचार्य तोषयेत् पूर्व सर्वभावेन साधकः।
यथाशक्त्या पूजयेद् गुरुं सिद्धिकामः सुसमाहित॥

गुह्यसिद्धि

गुरु पूजनीय खः। गुरुयात पूजा यायेमाः। गुरुयात भक्ति यायेगु माध्यम पूजा खः। अय्‌नं गय् यानाः गथे यानाः पूजा यायेगु धैगु नं विस्तारं विकास जुयावःगु खनेदु। पद्मवज्रया गुह्यसिद्धिस थ्व विषयय् चर्चा यानातःगु खनेदु। वस्त्र, अलंकार, मुद्रा आदि युक्त पूजा सामग्री धकाः वर्णन यानातःगु दु। अय्‌नं गुरुमण्डलया विधि धाःसा थन नं क्यनेगु ज्या मजूनि। थ्व गुह्यासिद्धिया कर्ता पद्मवज्र खः। पद्मवज्र हेवज्रतन्त्र पिब्वःम्ह हे खः। वसपोलया काल ई.६९३ कयातःगु दु। गुह्य सिद्धिया छगू श्लोक थथे खः–

वस्त्रालङ्कारभोगाद्यैर्पूषयित्वा समर्पयेत्।
स्वमुद्रां गुरुपूजार्थ बुद्धसिद्धिप्रसिद्धये॥[४]

थीथी कथंया मुद्राभाव सहित नृत्य यानाः मुक्त कण्ठं म्ये हालाः भक्ति क्यनेगु नं छगू पूजाविधिया प्रकारय् लाकातःगु दु।

गथेकि–

तस्मात् सर्वप्रयत्येन गुरुं भक्त्या प्रपूजयेत् ।
स्वमूद्रापद्मपूजाद्यैस्तत्कण्ठेद्भूतगीतिभिः ॥[५]

तिसा, वसः, नृत्य, गीत धुंकाः नये त्वनेगुलिइ थीथी कथंया भिंभिंगु तथा परिकार ताःलाके माःगुया वर्णन यानातःगु दु । नापं न्या आदि खाद्य पदार्थ तयेमाःगु खँ च्वयातःगु दु ।

गथेकि–

पक्वान्नैर्विविधाकारैः पूपिकाशुष्कदल्लुरैः ।
शीधुमत्स्यादिभिर्दिव्यैर्विविधैस्तत्रचोदितैः ॥[६]

क्रियासंग्रह

वज्रयानय् जुइगु क्रियाकर्म दक्कों मुनातःगु क्रियासंग्रह नं वज्राचार्यपिनिगु छगू शब्दकोष थें खः । थ्व सफू च्वःम्ह कुलदत्त खः । कुलदत्तया ई. ११०० च्वयातःगु दु ।[७] थ्व सफुतिइ तकं गुरुमण्डलया विधि खने मदुनि । यद्यपि गुरु ल्ययेगु, शिष्य परीक्षण व शिष्ययात मण्डल प्रवेश आदि दक्कों खँ दु । क्रियासंग्रहया विषयय् ब्लुआन्नलसय् पृ.९७४ य् च्वयातःगु दु । थ्व क्रियासंग्रहया मुक्कं विषयलय् नं दीक्षा कायेमाःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।

वज्रावलि

वज्रावलि नं क्रियासंग्रह ज्वःगु ग्रन्थ खः । थ्व सफुलिइ नं क्रियासंग्रहलय् थें पूजाविधिया थीथी खँत मुनातःगु दु । निष्पन्नयोगावलिया कर्ता काश्मिर पण्डित अले विक्रमशील महाविहारय् नं जुजु रामपालया पर्यायस अध्यापन यानाच्वंम्ह नां दंम्ह अभयकर गुप्त खः । वसपोलया ई ब्य. ११०५ रिखे खः । वसपोलं नं थःगु थ्व वज्रावलिइ गुरुमण्डलया विधि विषयय् छुं खँ च्वयातःगु मदु ।

निष्पन्नयोगावलि

अभयकरजुयात थीथी मण्डल व्याख्या निर्माणकर्ताया रूपं नं म्हसीकागु दु । वसपोलं थीथी कथंया च्वन्ह्याःगु २६ गू मण्डलया विवरण

मुंकाः छगू उच्चकोटीया ग्रन्थ हे नं पिकाःगु दु । व ग्रन्थया नां निष्पन्नयोगावलि खः । थ्व ग्रन्थय् तकं गुरुमण्डल दुमथ्याःनि । गुरुमण्डलया विधि दयेधुंकूगु खःसा निष्पन्नयोगावलि थें जाःगु उच्चकोटीया ग्रन्थय् अवश्यमेव दुथ्यायेमाःगु खः ।

गुरुमण्डल : क्रियासमुच्चय

क्रियासंग्रह व वज्रावलि थें ज्वःगु सफू क्रियासमुच्चय नं खः । क्रियासमुच्चय व क्रियासंग्रहलय्‌च्वंगु विषय समानता यक्कों दु । अले थीथी कथंया परिच्छेद नं दु । क्रियासमुच्चय च्वःम्ह जगद्दर्पणाचार्य धाइ । वसपोलया ईब्यः गबले खः सिइमदु । बुरा जुइबलय् मचाबलय्‌थें हानं दुदुवाः बुयावइ । जगदद्दर्पणाचार्यया थजाःगु दुदुवा नीकोतक बुयावल धाइ । वसपोल गुलि दँ तक म्वानाच्वन धैगु अनुमान याये बहः जू । १२०० दँ तक म्वाःगु खँ च्वयातःगु दु । तर कुलदत्त (ई.११००) स्वयाः लिपायाम्ह खःसा जगदद्दर्पणाचार्य आःतकं म्वानाच्वन जुइमाः । अकिं थ्व खँ पत्याः याये बहः मजू । दँ ल्याः खाइगुलिइ नं पायेफु । ऋतु पतिकंया छगू दँ धायेगु खःसा हिसाब मेगु कथं हे जुइ । सौर्यमण्डलया दुजः ग्रहत दक्वसियां २४ घण्टाया छन्हु जुइमखु धैगु खँ थन न्ह्यथने बहः जू । थ्व सफुतिइ गुरुमण्डलया विधि दु । थथे गुरुमण्डलया विधि थ्व सफुतिइ दुगु स्वयेबलय् थबलय् गुरुमण्डलया विकास थ्वहे सफुलिइ जूगु खः । थ्व सफुलिइ गुरुमण्डलया विधि च्वयातःगु दु । तर आः थौंकन्हेया गुरुमण्डलय् थें अमृतकुण्डलीया भावना धाःसा मदु ।

अमृतकुण्डलीया भावना वये न्ह्यः गुरुदर्शन यायेगु, उपोषधया खँ, त्रिशरणगमन, पापदेशना, पुण्यानुमोदना, आर्यअष्टाङ्गमार्गया पालना, जगतहित यायेगु ज्या संकल्प जुइगु प्रणिधानया खँ तक च्वयातःगु दु । रत्नमण्डल द्रहलपेगु वाक्य ***"चतुरत्न मयं मेरु ....सम्पूर्ण रत्नमण्डलम्"*** नं मदु । अले स्वाँ ब्वयेगुलिइ अन्तिम ***'चँ चन्द्राय नमः', 'सूँ सूर्याय नमः'*** व ***'वज्रसत्व गुरुभ्यो नमः'*** नं मदु । थ्वयां अप्पो मदु । थुपिं स्वतां लिपा जक तयेहःगु जुइमाः । अकिं नं थ्व क्रियासमुच्चय आःयागु परिष्कृत गुरुमण्डलविधिया पूर्वरूप खः ।

क्रियासमुच्चययागु खँ बुष्टोन रिन्पोछेयागु ब्लुआन्नलसय् लिपायागु ब्वय् जक च्वयातःगु दु । क्रियासमुच्चयया गुरु–परम्परा नं दु । दर्पणाचार्य लिपा थ्व सफुलिइ दीक्षा काःपिनिगु नांया ल्यूने 'भद्र' खँग्वः वःगु नं खनेदु ।

स्वयम् वज्रधरजुनिसें क्वहाँ वया: धर्मस्वामिनतक स्वानाव:गु खँ दु । नेपालं हे तिब्बतय् क्रियासमुच्चय यंकूगु खँ नं दु । बुष्टोन रिन्पोछेयागु ईब्य: ई.१४७६ ख: । अकिं क्रियासमुच्चय कुलदत्तया ई.(११००) धुंका: लिपा तर १४७६ स्वयां न्ह्य: सुजना जूगु जुइमा: । क्रियासमुच्चयया विषयय् ब्लुआन्नलसय् च्वयात:गु दु । ब्लुआन्नलसय् च्वयात:गु अंश गुरु–शिष्य परम्परास क्यनागु दु ।

गुरुमण्डलविधि परिमार्जन एवं परिष्कृतता

गुरुमण्डलविधि दयेकूगुलिइ अद्वयवज्रया नां नं न्ह्योने न्यने दु । तर थकिया लिखत प्रमाण धा:सा सुनानं बिइफुगु मखुनि । अद्वयवज्रया ईब्य: ९७८–१०३० धका: विनयतोष भट्टाचार्यजुं क्व:छिनात:गु दु ।[5] थ्व कथं स्वयेबलय् क्रियासंग्रह व क्रियासमुच्चय स्वया: नं न्हापा खने दत । क्रियासमुच्चयय् गुरुमण्डल पिहाँव:गु ख: । थ्व नं अपरिष्कृत रूपं जक ख: । आ: थौंकन्हे छ्यलाव:गु कथंया वलि भावना अमृतकुण्डली सहितया गुरुमण्डलया कथं मखु । अकिं कुलदत्तया ई स्वया: नं न्हापाम्ह अद्वयवज्रजुं परिमार्जन कथं अर्थात् आ:यागु कथं गुरुमण्डल पिका:गु ख: धका: धायेगु पायछि जू मव: ।

छायधा:सा अद्वयवज्रजुं आ:यागु गुरुमण्डलकथं पिका:गु ख:सा अद्वयवज्र स्वया: नं लिपायाम्ह कुलदत्तजुं क्रियासंग्रहलय् गुरुमण्डलया खँ च्वयेमा:गु ख: । कुलदत्तया क्रियासंग्रहया लिधंसा नागार्जुनपादया क्रियासंग्रहकारिकाय् नं गुरुमण्डलया खँ मदु । आ:यागु परिमार्जित गुरुमण्डलार्चनय् षोडसलास्या विधि तकं दुथ्याकात:गु दु । कुलदत्तया क्रियासंग्रहय् षोडसलास्या तकं मव:नि । क्रियासंग्रहय् षोडसलास्याया थासय् अष्टलास्या जक दु । सायद क्रियासंग्रहया निर्माणकालय् तकं अष्टलास्याय् तक जक थ्यनाच्वंगु जुइमा: ।

क्रियासमुच्चय पिहाँव:गु गुरुमण्डल नं अपरिष्कृतगु हे जक ख: । अद्वयवज्रसंग्रह नं क्रियासमुच्चय स्वया: न्ह्य:यागु जुइमा: । छायधा:सा–

१. अद्वयवज्रसंग्रहलय् गुरुमण्डलया विषयय् छुं चर्चा यानात:गु मदु । क्रियासमुच्चयलय् गुरुमण्डलया विधि विधान तकं क्यनात:गु दु ।

२. अद्वयवज्रसंग्रहलय् दुथ्याकात:गु छुंछुं वाक्यत क्रियासमुच्चयया कर्ता दर्पणाचार्यजुं गुरुमण्डलया वाक्यय् दुथ्याकात:गु दु । थ्व कथं

स्वयेबलय् जगद्दर्पणाचार्यजु स्वया: अद्वयवज्र न्हापायाम्ह खनेदु ।[९]

गुरुमण्डलया छुंछुं वाक्य धा:सा अद्वयवज्रसंग्रहस खनेदु । इपिं थथें ख:–

१. *"नमो बुद्धाय गुरवे नमो धर्म्माय ......आर्याष्टाङ्गिकपोषधम्"* अद्वयवज्रया *'कुदृष्टिनिर्घातनम्'* धैगु कृतिइ दु ।[१०] थ्व वाक्यय् दुनेच्वंगु *'रत्नत्रयं मे शरणं .... बुद्ध बोधौ दधे मन'* कल्पोक्ततारा उद्‌भव कुरुकुल साधनय् नं दु ।[११] अथेहे थ्वहे वाक्य दुनेच्वंगु *'उत्पादयामि .... बुद्धो भवेयं जगतो हिताय'* वाक्य षडभुज कुरुकल्ला भट्टारिकाया साधनय् नं ब्वनेदु ।[१२]

थ्व गाथायात पञ्चरक्षा सफुतिइ आर्य प्रतिसराया हृदय मन्त्र पद कथं छ्यलात:गु दु ।

२. अथेहे *'दानं गोमय.......सुगतवरगृहेअस्मिन कायकर्म्माणि कृत्वा'* नं अद्ववज्रयागु मण्डलानुशंसा गाथा ख: ।[१३]

३. हानं अद्वयवज्रयागु कुदृष्टिनिर्घातनम् धैगु कृतिइ *'यथा ते तथागता अर्हन्त: स्म्यक्सम्बुद्धा बुद्धज्ञानेन बुद्धचक्षुषा जानन्ति पश्यन्ति तत्कुशलमूलं यज्जातिकं यन्निकायं यादृशं यल्लक्षणं यत्स्वभावं यया धर्म्मतया सम्बिद्यते तथा अनुमोदे तत्कुशलमूलम् । यथा च ते तथागता अर्हन्त: सम्यकसम्बुद्धा अभ्यनुजानन्ति परिणाम्यमानं तत्कुशलमूल मनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ तथाहं परिणाम इति'*[१४] खनेदु । अद्वयवज्रया 'वज्रवाराही साधन'य् नं दु । अकिइ गुरुमण्डलया अवधारणा कथं 'य र ल व'या खँ नं च्वयात:गु दु । गथेकि– *समाधेर्व्युत्थाय आकाशे यँ रँ लँ वँ परिणतानि धनुस्त्रिकोणवर्तुलचतुरस्राणि हरिनीलरक्तस्वेतानि चतुर्म्महाभूत मण्डलानि उपर्य्युपरि पश्येत* । थ्वहे साधनय् गुरुमण्डलया अष्टश्रृङ्गया खँ नं न्ह्यथनात:गु दु । गथेकि *'तदुपरि सुं कार सम्भवं सुमेरु चतुरसं च चतुरत्नमयं अष्टश्रृङ्गोपशोभितं विचिन्तय तदुपरि'* । अयनं थथे वज्रवाराही साधन यायेगु विधिइ अद्वयवज्रजु गुरुमण्डलार्चनया खँ तकं न्ह्यथनात:गु मदु । च्वंय् उदधृत यानागु अंशत सप्ताक्षर साधन नांगु वसपोल अद्वयवज्र कृतिइ नं च्वयात:गु दु । वसपोल अद्वयवज्रया सिंहनाद साधनय् नं दु । थथे थीथी साधनय् गनं नं गुरुमण्डलया खँ पिज्वयाच्वंगु मदु । गुरुयात आकाशय् स्थापना याये भा:पिना: पूजा, पापदेशना, चतुरब्रम्ह विहारया भावना यायेमा: धैगु खँ जक च्वयात:गु दु । गुरुमण्डलार्चन हे यायेमा: अथवा गुरुमण्डलार्चन थ्व कथं यायेगु धका: च्वयात:गु मदु । च्वय् *'तदुपरि सुकार सम्भवं सुमेरु*

चतुरस्रं च चतुरत्नमयं अष्टश्रृङ्गोपशोभितं विचिन्तय तदुपरि' न्ह्यथनाःगु दु। थ्व स्वयेबलय् गुरुमण्डलय् व्याख्या यानातःगु च्यागू दिशा उपदिशा नाप स्वापू दुगु खँ जुल। थ्व च्यागू दिशा उप–दिशाया खँ नं अद्वयवज्र सृजित मखुगु जुयाच्वन। सुमेरु मध्यमेरु वायुमण्डल अग्निमण्डल आदि समेतया व्याख्याला वसुबन्धुकृत अभिधर्मया लोक निर्देशन पटल श्लोक ५०–५५ स च्वयातःगु जुयाच्वन।[१५] वसुबन्धुया ई. सम्बत् ४०० रिखे खः। अद्वयवज्र स्वयाः नं गुलिखे न्हापायाम्ह खः।

थजाःगु कथं स्वयेबलय् क्रियासमुच्चयय्च्वंगु थ्व वाक्यत थ्वहे अद्ववज्रयागु कृतिं ल्ह्ययातःगु खनेदु। थ्व कारणं नं गुरुमण्डलया परिष्कृत कथंया पूवंकेगु ज्या अद्वयवज्र मखु धैगु खनेदु। गुरुमण्डलया अवधारण क्रियासमुच्चयया खनेदु। थ्व अवधारणायात षोडसलास्यां छायेपीकेगु व अमृतकुण्डलीया भावना व मुद्रा आदि लिपालिपा जक जुयावःगु जुल। आः यागु परिमार्जित गुरु मण्डलार्चनय् षोडसलास्या विधि तकं दुथ्याकातःगु दु। कुलदत्तया कियासंग्रहलय् षोडसलास्या तकं मवःनि। कियासंग्रहलय् षोडसलास्याया थासय् अष्टलास्या जक दु। सायद कियासंग्रह निर्माण कालय् तकं अष्टलास्याया अवस्था जक दु जुइमाः।

गुरुमण्डलया सारांश समीक्षा
आध्यात्मिक गुरुया थाय्

१. गुरुमण्डलय् भौतिक कथंया गुरुयात कयातःगु मदु। आध्यात्मिक कथं गुरु नालाः शिक्षा दीक्षा व विद्याया श्रोत दक्कोंयात हे गुरु भाःपाः नालाः कयातःगु दु। वज्रसत्वयात हे परम गुरु माने याना- तःगु दु।

च्यागू दिशा

२. गुरुमण्डलयात च्यागू दिशां चाःहुलाच्वंगु दइ। गन च्वनाः च्यागू दिशायात थीथी कथं व्वथला स्वये फइ, अन हे गुरुमण्डलया भावना जुइ। च्यागू दिशा क्यने मफइगु थाय् गनं हे मदु। दक्को थासय् दइ। अकिं गुरुमण्डल धैगु न्ह्यागगु थासय् नं विद्यमान जुयाच्वनी।

निगू पुट

३. गुरुमण्डलय् निगू घेरा क्यनातःगु दु। छगू पुटय प्यंगू दिशा व

प्यंगू उप–दिशा। अनं मेगु पुटय् च्यागू प्रतीकया खँत दु।

च्यागू प्रतीक

४. मेमेगु मण्डलय् दिगविदिग पतिकं द्यःतयेगु मूर्ति चाःहुलाच्वंगु क्यनातःगु दइ। गुरुमण्डल अजाःगु मखु। च्यागू दिशा मध्यय् प्यंगू दिशाय् भूमिया वर्णन यानातःगु जूसां प्यंगू उप–दिशा क्यनातःगु दु। च्यागू हे कथंया प्रतीकत गजरत्नादि तयातःगु दु।

च्याच्वःया मण्डल

५. गुरुमण्डल चाकलाःगु प्यंकुलाःगु आदि कथंया मखु। थकिइ च्याच्वः दु। थ्व च्याच्वः दुगु मण्डलया दुने चाकलाःगु, प्यकुंलाःगु, स्वकुंलाःगु व धनुषाकार लाःगु थीथी कथंया मण्डलत क्यनातःगु दु।

प्राकृतिक वस्तुत दुथ्याः

६. पर्वत, समुद्र, वनस्पति, भूमि आदि पृथ्वी प्राकृतिक स्वाभाविकता दु। लः, मि, फय् व आकाश तकं दु।

असीमित व्यापकता

७. थ्व गुरुमण्डल छुं वर्ग विशेषया विशेषता मखु। न्ह्याम्हसितं छ्ययेकातःगु दु। गुरु पुरोहित, वज्राचार्य, जजमान, उपाशक–उपाशिकापिं सकलयात कः घानाच्वंगु दु।

य र ल व

८. वज्रयानय् वर्णाक्षर पञ्चतथागत, वज्रसत्व व उष्माणी कथं वर्गीकरण यानातःगु दु। गथेकि क वर्गयात वैरोचन, च वर्गयात अक्षोभ्य, ट वर्गयात रत्नसंभव, त वर्गयात अमिताभ, प वर्गयात अमोघसिद्धि, य वर्ग अर्थात् य र ल वयात वज्रसत्व व श ष श हयात उष्माणी धकाः व्वथलातःगु जुयाच्वन। च्वय्यागु म्हुतुसि व क्वय्यागु म्हुतुसि वं वयात वं वयात मथिइकुसे व्वनेमाःगु अथवा सः पिकाये माःगु स्वतन्त्र कथंया आखःग्वः थ्व य र ल व प्यंगः आखः दु। वज्रसत्व वर्गय् लाःपिं थ्व प्यंगः आखलं गुरुमण्डलयात चाःहुलाच्वंगु दु। थ्व प्यंगः आखः वज्रसत्वया वर्गीकरणय् लाः।

पूर्वांग विधि

९. गुरुमण्डलयात छुं नं पूजाविधिया पूर्व प्रारम्भिक कालय् क्वचायेके मा:गु कथं छ्यला वयाच्वंगु दु ।

सर्वोत्तम वस्तु

१०. गुरुमण्डलयात रत्नमण्डलया रूपं नं कयात:गु दु । रत्नमण्डलया व्याख्या कथं संसारय् दकले त:धंगु रत्नमण्डल ख: । थ्व अद्वितीय ख: ।

---

[1] सं. जनार्दन पाण्डे, **बौद्ध लघुग्रन्थ संग्रह** : संक्षिप्त परिचय खण्ड, दुर्लभ बौद्धग्रन्थ शोधयोजना वाराणसी सन् १९९७,पृ. XV.

[2] Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Sadhanamala vol. II,** Oriental Institute Baroda 1968.

[३] जनार्दनशास्त्री पाण्डेय, श्री **हेरुकाभिधानं चक्रसंवरतन्त्रम्** भवभट्टकृतया विवृत्या समेतम् प्रथमो भाग: दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध अनुभाग, वाराणशी, २००२ पृ. ३७ ।

[४] गुह्यादि-अष्टसिद्धिसंग्रहे, **गुह्यसिद्धि नवम: परिच्छेद** श्लोक सं. १३, दुर्लभ बौद्ध ग्रनथ शोध योजना, वारणसी १९८७ पृ. ५९

[५] गुह्यादि-अष्टसिद्धिसंग्रहे, **गुह्यसिद्धि नवम: परिच्छेद** श्लोक सं. १६, दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध योजना, वारणसी, १९८७ पृ. ५९

[६] गुह्यादि-अष्टसिद्धिसंग्रहे, **गुह्यसिद्धि नवम: परिच्छेद** श्लोक सं. १९, दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध योजना, वारणसी १९८७ पृ. ५९

[7] Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Sadhanamala vol. II,** Oriental Institute Baroda 1968. Preface clii.

[8] Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Sadhanamala vol. II,** Oriental Institute Baroda 1968. Preface xci.

[९] जगद्दर्पणाचार्यजुया संक्षिप्त जीवनी विइगु भवलय् ब्लुआन्नलसय् वसपोलया बृद्धा जुया: बूगु वा, हाया वना: नं ह्नानं दुरु वा बुयावल, थथे भिंनिक: तक जुल, वसपोल भिंनिस:दँ तक म्वानाच्वन धका: च्वयात:गु खँ थन छक: लना स्वये बह: जू । अद्वयवज्रया ईब्य: ९७८-१०३० ख: । जगद्दर्पणजु थ्वहे ईयाम्ह खतलें नं थ्व ईया हिसावं भिंनिस:दँ तक म्वानाच्वंम्ह आ:तलें नं म्वानाच्वंम्ह जुन । तर थथे ला मजू । ब्लुआन्नलसं च्व:वलय् हे भिंनिस:दँ तक म्वात धायेबलय् अबलय् हे देहान्त जुइधुंकूम्ह खने दत । ब्लुआन्नलसं च्व:गु ईब्य: थथे ख:-

लामा तारानाथ स्वया: नं करिब सच्छि दँ न्हापा च्व:गु थ्व The Blue Annals (The Stages of the appearance of the Doctrine and preachers on the Land of Tibet)स थथे परिचय बियात:गु दु:– 'Composed by the well known scholar and translator Gos-lo-tsa-ba gZon-nu-dpal(1392-1481 A.D.) between 1476 A.D. and 1478 A.D., the BLUE ANNALS share withe the "History of buddhism by BU-ston Rin-po-che(composed in 1322 A.D......')

10 Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Adwajrasngraha**, Oriental Institute Baroda 1927. P. 5.

11 Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Sadhanamala vol. II**, Oriental Institute Baroda 1968. P. 344 & 347.

12 Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Sadhanamala vol. II**, Oriental Institute Baroda 1968. P. 379.

13 Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Adwajrasngraha**, Oriental Institute Baroda 1927. P. 6.

14 Ed. Benoytosh Bhattacharya, **Adwajrasngraha**, Oriental Institute Baroda 1927. P. 9.

१५ आचार्य नरेन्द्र देव : आचार्य वसुबन्धु कृत **अभिधर्म कोश**, हिन्दुस्तानी एकेडेमी उत्तर प्रदेश इलाहावाद, १९५८ पृ. ३६५-३६९ ।

अनुसूची : छगू

चर्यागीत

गुरुमण्डलया विधि याना च्वनीबलय् हालीगु चर्यागीत मध्येमेरु खः। थ्व चर्यागीतय् नं यरलव आखःग्वःयात हे महत्व बियातःगु दु। रागः भैरवी व तालः झपय् कान्तिपुर (यैं)य् हालीगु व चचाया पूर्ण पाठ थथे खः–

मध्येमेरु महामणि कनक राजिते, पूर्वविदेह र जम्बुद्वीपं।
अपर गोदायनी, उत्तर कुरु भुवने, पञ्चवर्ण पञ्चजिन व्यापियारे ॥

नमे पञ्चबुद्ध विश्व श्रृजित, विश्वहृत, विश्वभृत, पञ्चमूरुति।
अष्टद्वीपानला वहंति जिन मानसा, हरंतु भय तिमिल घनघोर रूपं ॥

जात वेदनसे, या–उपद्वीपं रा–उपद्वीप अरीजा चतुरध्याने।
स्वसन रा–उपद्वीप, चउ विदिगं भूवने वा–उपद्वीप श्रीखण्ड परशु ॥

दिरवर पांचिय, नर रुधिर याचिय, सप्त अष्टदल चूम्बियारे।
अओर राउदिचिय, साय रं चक्रा, मणिकुल निधि निखिल वेदयन्ति ॥

गुरुचरण त्रिवरसा, भगति परिभावना, मनकुसुम उदकपरि संफरी पूजा।
प्रणव परिभारथि सप्तपरि भूषिता, भव जलनिधि संतरत्न सेतु भूतं ॥

(रत्नकाजी वज्राचार्य, चचामुना : पृ. २)

ललितपुर (यल)य् गुरुमण्डलया विधि जुयाच्वनीबलय् अष्टश्रृंगाचल चर्यागीत जुइ। अकिया पूर्ण पाठ थथे खः–

अष्टश्रृंगाचल कनक मणिमय नानारत्न पस्वलिता।
चतुरद्वीप संगम मध्यमेरु, माझे श्रीवज्रसत्व गुरु, विजयिया॥

सुमेरु कांचन मणि किरण सयरा भास्कर स्फुट विराजिता।
श्रीगुरु भास्करसदृशनाथा रत्नमण्डल निर्यातयामि॥

प्रथमतर श्रीगुरुमण्डल अचिन्ता चरणकमल शिरे धरिया।
यंकारजात पूर्व विदेहा रंकारजात जम्बुद्वीप॥

लंअपर गोडावरी वा उत्तर कुरुवे विविध रत्नना।
सम्पूर्ण याउपद्वीप राउपद्वीप वाउपद्वीप॥

गजरत्नना, पुरुषरत्नना, अश्वरत्नना, स्त्रीरत्नना।
खड्गरत्न, मणिरत्न, चक्ररत्नना वा सर्वनिधान सम्पूर्ण॥

(रत्नकाजी वज्राचार्य, चचामुना पृ.९७)

अनुसूची : निगू

गुरुमण्डलया छ्चाःखेलं यानातःगु वर्णन थथे खः–

तालिकाया मिखाय् गुरुमण्डल

विषय→ ↓	य	र	ल	व	या	रा	ला	वा
दिगविदिग	पूर्व	दक्षिण	पश्चिम	उत्तर	अग्नेय	नैऋत्य	वायुव्य	ईशान
अष्टद्वीप	विदेह[१३]	जम्बु	अपरगोदायनि	कुरु[१४]भुवन	उपद्वीप	उपद्वीप	उपद्वीप	उपद्वीप
अष्टरत्न	गज:	अश्व:	पुरुष:	स्त्री	खड्ग	चक्र	मणि	सर्वनिधान (कलश)
तत्वमण्डल	वायु	अग्नि	आप	पृथ्वी				
आकार (रत्नमण्डल)	धन्वाभ	त्रिकोण	चतुराकार	चतुराकार				
पदानन्दया सफू	अर्द्धचन्द्राकार	त्रिकोण	प्चकोण	वर्तुलाकार				
तत्वर.म व्या	वायु	अग्नि	पृथ्वी	वरुण				
जा:त:जा (र.म.)	न्येदोल योजन	नेगू योजन	न्येदोल योजन	न्येदोल योजन				
गिर्दा (र.म.	भ्रंनिगू लाख योजन	गुगूलाख योजन	स्वंगूलाख योजन	खुगूलाख योजन				
वृक्ष (मछेलालया सफू)	अवसी	भ्रमसी	पिलास	कदंब				

मणिसिंह महाविहार, मुसुंबहा:, जापतुं यैंया प्रकाशन व वितरण :

१) **योगिनी स्तोत्र**

२) **षट्त्रिंशात्मक पूजाया महत्व**
(सम्पादन : पं. बद्रीरत्न वज्राचार्य)

३) **बौद्ध स्तोत्र संग्रह** छधा:या १०० /-
(भायुह्यूम्ह : फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य)

४) **म्हपूजा विधि** छधा:या ३० /-
परम्परागत वाक्य व अकिया भावार्थ
(संग्रहकर्ता : यज्ञमानपति वज्राचार्य)

छलपोल / छिकपिनिगु ल्हा:तिइ :
गुरु, मण्डल व गुरुमण्डल छधा:या ५० /-
(लेखक : यज्ञमानपति वज्राचार्य)

प्रेसया लुखाय् :
१) **स्वयम्भू पुराण** (नेपाली भाषा)
लेखक : पं. बद्रीरत्न वज्राचार्य
अनुवादक : फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य

यज्ञमानपति वज्राचार्ययागु मेगु कृति : लीलावज्र

लीलावज्र नेपा:या सिद्ध पुरुष ख: । वसपोलया विषय कया: ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, परम्परा, चमत्कारी, कीर्ति आदि थीथी खँ च्वयात:गु सफू पिथनेगु ग्वसा: दु । थ्व सफू पिथनेत दाता लुइकेगु ज्या न्ह्याका च्वनागु दु ।

मणिसिंह महाविहार